

Wimmer

Dobefonten

Akirkeby

Kirke.

DET KONGELIGE
KUNSTAKADEMIS
BIBLIOTHEK.

B 645

Mag
fjern

Danmarks Kunstbibliotek

300002179966

B

Höfvelbönd

Höf. gehejmeråd an. jhr. C. F. Knieper, Sk. d. M.

Med störste Respekt

fr

Respektfullt

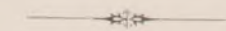
DØBEFONTEN

I

ÅKIRKEBY KIRKE.

AF

LUDV. F. A. WIMMER.

KØBENHAVN.

GYLDENDALSKE BOGHANDEL (F. HEGEL & SØN).

THIELES BOGTRYKKERI.

1887.

KUNSTAKADEMIETS
BIBLIOTHEK

DEN 22. NOVEMBER 1887.

Hundrede år er i dag henrundne, siden den store sproggransker fødtes, ved hvis bære disciplen og vennen, selv en stormand i åndens verden, udtalte de stolte ord:

*„Vej han brød, hvor han kom hen,
som det kaldes skal en ære
at betræde ret igen;
og han kom fra renens veje
ned til elefantens leje“.*

Vistnok har sprogvidenskaben siden RASMUS KRISTIAN RASKs død gjort mægtige skridt fremad, og vi kan nu fælde en mere alsidig dom om hans betydning som videnskabsmand; men i dag som for 55 år siden lyder det med rette:

„Vej han brød, hvor han kom hen“.

Ti det står fast, at han er en af de få udvalgte, der har brudt nye baner for videnskaben, og som kun sjælden fremstår i et lille land som vort. Ikke blot er han derfor ubestridt Nordens største sproggransker, men han må også regnes blandt de største, nogen tid og noget land har fostret.

I sit berømte prisskrift „om det gamle nordiske eller islandske sprogs oprindelse“, der var fuldendt 1814, men først udkom 1818, lagde han samtidig med Franz Bopp grunden til den videnskab, som har givet sprogstudiet i vort århundrede en hel ny skikkelse.

Gennem en række ved lærdom og skarpsindighed, ved det store syn på helheden ikke mindre end ved de omhyggelige og nøjagtige enkeltiagttagelser lige udmærkede

værker lagde han den videnskabelige grundvold for studiet af Nordens oldsprog og de nyere nordiske sprog. Han fik derved en afgørende indflydelse også på behandlingen af alle germanske sprog, idet hans iagttagelser blev af den største betydning for den bygning, som hans geniale samtidige Jacob Grimm opførte.

Så længe sprogforskning overhovedet og nordisk sprogvidenskab i særdeleshed finder dyrkere, det vil sige, så længe videnskabelig granskning lever, så længe vil også Rasks navn blive mindet i videnskabens store rige.

Men ét er dog større end dette: så længe modersmålet lyder fra danske læber, så længe fædrelandskærlighed besjæler danske mænd og kvinder, så længe vil også her i det snævrere fædreland mindet leve om husmandssønnen fra Fyn, der aldrig svigtede sit skønne valgsprog, som smykker mindestenen på hans grav:

„Sit fædreland skylder man alt, hvad man kan udrette“.

I dyb følelse af den taknemlighedsgæld, hvori jeg står til min store lærer, udsender jeg dette skrift til minde om hundredårsdagen for hans fødsel. Måtte det bære vidnesbyrd om, at den videnskab, som han i århundredets begyndelse grundlagde, siden den tid er gået frem ad de baner, han anviste, og har holdt sig fjærn fra de vildsomme stier, hvor videnskabelig metode foragtes, og hvor kendsgærninger omdannes til brug for selvlavede teorier!

Æren for, at skriftet i sit ydre fremtræder i en til anledningen værdig skikkelse, tilkommer hs excellence kultusminister Scavenius, som med sin levende interesse for modersmålet og for nordisk sprogforskning i det hele har gjort mig det muligt på denne måde at hædre mindet om vor berømte landsmand.

I arkæologisk henseende indtager **Bornholm** som bekendt en ejendommelig stilling mellem de danske provinser, hvad jo tilstrækkelig forklares af øens afsides beliggenhed. Dette forhold gør sig også gældende, når vi sammenligner de bornholmske runeindskrifter med de øvrige danske (de skånske og slesvigske medregnede). Da jeg i sin tid udkastede planen til et værk over de danske runemindesmærker, stod det derfor også fra først af klart for mig, at de bornholmske indskrifter måtte samles i en gruppe for sig, medens det var min agt at behandle alle de øvrige ikke som hidtil provinsvis, men under ét i kronologisk orden. Heri er jeg senere yderligere bleven bestyrket ved de undersøgelser, jeg i en årrække har foretaget af alle vore runemindesmærker.

Under disse undersøgelser hændtes det jævnlig, særlig i Skåne, hvor mange runestene endnu står på fri mark, at folk fra egnen samledes for at se, hvad der foregik. Det var især den måde, hvorpå jeg tog aftryk af indskrifterne, der vakte deres forbavselse og interesse, da runerne, når aftrykspapiret var vædet og slået fast på stenen, viste sig langt tydeligere end under sædvanlige forhold. De første spørgsmål, der da fra alle sider og i reglen med de samme ord rettedes til mig, var: „hvor gammel er stenen?“ og „står der årstal derpå?“ Først i anden række kom i almindelighed spørgsmålet: „hvad står der så?“

Hovedinteressen, der for disse folk knyttede sig til runeindskrifterne, spørgsmålet om deres alder, har naturligvis også en ganske overordenlig betydning for os andre, og det lader sig ikke nægte, at det for runologerne vilde være i høj grad oplysende, vilde løse mange tvivl og fjerne mange betænkeligheder, hvis der fandtes årstal blot på nogle af disse stene. Det er jo imidlertid ikke tilfældet med en eneste af dem. Når jeg da meddelte, at der intet årstal fandtes på stenen, men alligevel var i stand til tilnærmelsesvis at angive indskriftens alder, havde jeg ofte en følelse af, at spørgerne forholdt sig meget vantro til den oplysning, jeg gav dem.

Dette kunde jo heller ikke vække forundring, da disse folk naturligvis manglede alle forudsætninger for at forstå, ad hvilke andre veje end gennem direkte datering på stenen selv det var mig muligt med nogenlunde sikkerhed at bestemme indskriftens alder. Jeg skal et øjeblik dvæle ved de midler, der i så henseende står til vor rådighed.

Vel angiver ikke en eneste af vore runestene det år, da den blev rejst; men om en række af disse mindesmærker gælder det ikke desto mindre, at de indirekte er daterede. Efter dateringens art lader de sig ordne i tre forskellige grupper:

1) Først og fremmest har vi en lille gruppe mindesmærker, der omtaler historisk bekendte personer og begivenheder. Vigtigst blandt disse er naturligvis Jellinge-stenene med Gorms, Tyras og Harald blåtands navne.*) At Danevirke-stenens kong Sven er Sven tjugeskæg, må anses for lige så sikkert, og der er heller ingen grund til at tvivle om, at den Harald Gormssön, der nævnes på Søndervissing-stenen, er Harald blåtand, og den Sven, der nævnes på Hedeby-stenen, Sven tjugeskæg. Til en historisk begivenhed, slaget på Fyrisvoldene ved Upsala, hentyder endelig stenene fra Hällestad og Sjörup i Skåne, der er rejste efter mænd, som „ikke flygtede ved Upsala“. Men hermed har vi for de danske runestenes vedkommende også nævnet alle sikre historiske mindesmærker fra den egentlige runestensperiode. Først langt ned i tiden møder vi atter et mindesmærke, der nævner en berömt historisk person, nemlig Åsum-stenen i Skåne, der er rejst til minde om „de mænd, som byggede kirken, ærkebiskop Absalon og Esbern Mule“ (se nedenfor s. 4).** De personer og begivenheder, der omtales på de nævnte stene, giver os altså faste holdepunkter for tidsbestemmelsen, bestemte perioder, inden for hvilke vi må bevæge os. Idet det således bliver os muligt tilnærmelsesvis endogså med stor sikkerhed at fastsætte tiden for de nævnte mindesmærkers tilblivelse, har vi herved tillige fået faste udgangspunkter for runeindskrifternes kronologi i det hele taget.

*) Medens jeg læser korrektur herpå, får jeg meddelelse om et nyt runemindesmærke, der er kommet for dagen i Slesvig, og som i historisk henseende er ikke mindre interessant end Jellinge-stenene, således som jeg andetsteds skal søge at påvise, idet „Asfrid, Odinkars datter“ (asfriþr tutin upinkars) har rejst det „efter kong Sigtrygg, sin og Gnupas sön“ (aft siktriuk kunuk sun sin auk knubu). Der kastes ved denne indskrift et nyt og uventet lys over den ældre Vedelspang-sten, som fra nu af ligeledes får plads mellem de historiske mindesmærker.

***) Indskrifterne på de danske runestene gengives overalt i henhold til mine egne undersøgelser. I de ældre indskrifter omskriver jeg *óss*-runen med *ǫ*, i de yngre (f. eks. fra Bornholm) med *o*.

De to andre grupper, der ligeledes er indirekte daterede, tillader vistnok i og for sig et langt videre spillerum, men er dog af stor betydning.

2) Et par indskrifter betegner sig selv udtrykkelig som hedenske, idet de indeholder en påkaldelse af guden Tor, nemlig

Glavendrup-stenen: þur uiki þasi runar

Virring-stenen: þur uiki þisi kuml

Hvad der gennem den hedenske påkaldelse er udtrykt på disse to stene, er uden tvivl billedlig fremstillet på Læborg-stenen ved anbringelsen af de tvende Torshamre. Den indirekte datering, som herved fremkommer, må dog benyttes med stor varsomhed ved bestemmelsen af et mindesmærkes alder. Ti en „Torshammer“ af samme art som på Læborg-stenen findes også på en af vore yngste runestene, Hanning-stenen. Som jeg andetsteds*) har fremhævet, kan derfor på disse stene ikke „Torshamrene“, men kun sprog- og runeformerne afgøre spørgsmålet om deres alder. Det samme gælder om fremstillingerne på Snoldelev-stenen (hornene og „hagekorset“), som kun fordi indskriften af andre grunde må henføres til den hedenske tid, med sikkerhed tør erklæres for hedenske symboler.

3) I modsætning til de få mindesmærker, der udtrykkelig betegner sig som hedenske, er der et noget større antal, der lige så bestemt angiver sig som kristelige ved påkaldelsen 'gud hjælpe hans (deres) sjæl (ånd)'. Når jeg ser bort fra Bornholm, er det dog kun et forsvindende antal danske runestene, der bærer denne formel, nemlig to jyske:

Grensten-stenen: kuþ hiab þara salu

Oddum-stenen: kuþ hialbi hans**)

og tre skånske***):

Valleberga-stenen: kuþ hialbi siaul þera uel

Fuglie-stenen I: kuþ hialbi hans silu

Simris-stenen II: hiabi kuþ ot hans

Hertil kommer endvidere to stene, der har andre, yngre kristelige påkaldelsesformler, idet den ene anråber 'Kristus og sankt Mikael', den anden 'Kristus, Mariæ

*) „Den såkaldte Jællingekredses runestene“ i „Opuscula philologica ad I. N. Madvigium“, Hauniæ 1876, s. 211 not. (også særtryk).

**) Ordet 'sjæl (ånd)' findes ikke og har aldrig været anbragt på denne sten.

***) Væsenlig samme formular, men med stærke forkortninger finder jeg også på den skånske sten fra Skårby, hvorom jeg må henføre til redegørelsen i mit runeværk.

sön'. Disse stene, der også af sproglige og andre grunde bægge viser sig som meget unge, er

Tillise-stenen (Låland): kristr hialbi siol hans aok santa migael

Åsum-stenen (Skåne): krist mario sun hiapi þem, ær kirku þesi
gerþo, absalon ærkibiskup ok æsbiorn muli

Det sidste mindesmærke fører os ned til første halvdel af 13. årh., idet det ved siden af den kristelige påkaldelse tillige indeholder en bestemt historisk datering, hvad der ellers er meget sjældent. Ganske enestående i så henseende er jo fra den egenlige runestensperiode den store Jellinge-sten, der i sin indskrift ikke blot nævner de bekendte historiske personer, men også omtaler, at Harald „gjorde Danerne kristne“ og desuden bærer den prægtige billedlige fremstilling af den korsfæstede Kristus.

Mellem den store mængde runestene i de gamle danske provinser uden for Bornholm er de her nævnte de eneste, der i selve indskrifterne betegner sig som kristelige.

Et afgørende bevis for, at en sten er kristelig, indeholder imidlertid også de fremstillinger af det kristelige kors, som af og til forekommer på runestenerne. At korsets forskellige former tillige viser hen til forskellige tider, behøver jeg kun at påpege. Det er dog også kun et forsvindende antal af vore runestene, der på denne måde vidner om, at de tilhører den kristne tid. Derimod vilde antallet af de stene, der billedlig betegner sig som kristelige, i høj grad forøges, hvis følgende iagttagelse, hvad jeg sikkert tror, skulde vise sig at være rigtig, nemlig at det lille, i reglen skråtliggende, korsformede skilletegn, der jævnlig bruges på vore runestene, er udgået fra korset og tilkendegiver, at runeristeren var kristen.

I ethvert tilfælde bliver det dog kun et ringe antal af vore runemindesmærker, der indirekte indeholder en datering, for så vidt de selv angiver, om de er hedenske eller kristelige. Imellem disse to yderpunkter ligger den store mængde indskrifter, der er tavse med hensyn til deres tro, og hvor vi følgelig ad andre veje må bestemme alderen. Men en sådan bestemmelse kan naturligvis ikke træffes på den rent mekaniske, men ganske vist lette og simple måde, som man undertiden ser anvendt, og som består i at erklære alle de stene, der bærer en kristelig påkaldelse eller et kors, for kristelige, men hele resten for hedenske! Med lige så stor ret kunde man selvfølgelig vende sætningen om og påstå, at alle de stene, der ikke har en hedensk påkaldelse eller hedenske symboler, må være kristelige. Så simpelt er det dog ikke at fastsætte kronologiske bestemmelser for runemindesmærkerne: lige så lidt

som stenene med hedensk påkaldelse og „Torshammeren“ altid af den grund hører til vore ældste runestene, lige så lidt kan enhver sten med kristelig påkaldelse eller kors henføres til de yngste.

Kun den første af de her nævnte runestensgrupper giver derfor gennem den indirekte datering sikre kronologiske holdepunkter, medens dateringen for de to andre grupper vedkommende alene ved hjælp af deres hedenske eller kristelige påkaldelser og symboler nødvendigvis må blive i høj grad ubestemt. Den nøjere bestemmelse af disse mindesmærkers alder lige så vel som af deres, der ikke selv angiver sig som hedenske eller kristelige, må derfor søges ad helt andre veje.

Vigtigst i så henseende er naturligvis indskrifternes sprog og deres runeformer. Men hertil kommer mange andre, i sig selv måske mindre væsentlige, men for helheden særdeles vigtige forhold, således skilletegnes form, den måde, hvorpå indskriften er anbragt på stenen (slyngningernes forskellige art), de billedlige fremstillinger, hvis sådanne findes, o. s. v.

Der gives imidlertid mindesmærker, hvor intet af de midler, der ellers kan lede os ved tidsbestemmelsen, er til stede på en sådan måde, at det tillader sikre slutninger. Her indtræder altså de største vanskeligheder, og vi må ofte under sådanne forhold lade os lede af et skön, grundet på mindesmærkernes og indskrifternes hele karakter, eller med andre ord på det totalindtryk, som de fremkalder. Til at kunne udtale et velbegrunderet skön, der er vidt forskelligt fra løse formodninger, kræves selvfølgelig, at man gennem stadig beskæftigelse med mindesmærkerne ved selvsyn har skærpet blikket for de forskellige tiders og de forskellige egnes ejendommeligheder, så at man overalt under sammenligningen kan have hele det foreliggende stof in mente og som følge heraf er i stand til at tage både helheden og alle enkeltheder i tilbørlig betragtning.

Jeg har derfor også altid anset det for den allervigtigste opgave for en runolog — og for enhver, der beskæftiger sig med oldtidens mindesmærker — gennem selvsyn ikke blot at vinde sikkerhed med hensyn til alle enkeltheder, men også netop at få dette helhedsindtryk af mindesmærket, hvorunder alle enkeltheder samler sig til ét billede, og hvor lighederne og ulighederne med alle andre kendte mindesmærker af samme art i sin fulde styrke og i sin hele sandhed kun gör sig gældende i det øjeblik, da man selv står over for mindesmærket. Af egen erfaring tør jeg trøstigt udtale, at i tvivlsomme tilfælde ingen kunstnerisk gengivelse, den være nok så fortrinlig, vil kunne erstatte selve mindesmærket. Den sikkerhed, hvormed f. eks. betragtningen af Hunestad-monumentet i Skåne ved min første undersøgelse

deraf (1876) straks fjærnede alle de tvivl, som jeg tidligere havde næret angående dets ægthed, og anviste det den rette plads mellem en række lignende mindesmærker, vilde ingen som helst tegning, ingen fotografier eller aftryk have kunnet fremkalde hos mig*). Og hvad der her gælder i det store, har i mindre grad gentaget sig ved undersøgelsen af mangfoldige andre indskrifter, idet først betragtningen af mindesmærkerne selv har givet mig klarhed med hensyn til deres tid o. s. v. Som et enkelt eksempel herpå henviser jeg til, hvad jeg i den retning har anført angående Hammelstenen i „Die runenschrift“ s. 355 f.

For de bornholmske runestenes vedkommende stiller spørgsmålet om, hvor vidt de er hedenske eller kristelige, sig langt simplere end for det øvrige Danmark. Medens vi her som sagt har forholdsvis meget få indskrifter, der bestemt betegner sig på den ene eller anden måde, er forholdet det omvendte på Bornholm. Her bærer nemlig det langt overvejende antal runestene kristelige påkaldelser. Af de for øjeblikket kendte 24 bornholmske runestene og runestensbrudstykker, hvis indskrifter er fuldstændig bevarede eller med sikkerhed kan udfyldes**),

*) Min tolkning af indskrifterne og forklaring af de billedlige fremstillinger på de til mindesmærket hørende stene har N. G. Bruzelius med min tilladelse meddelt i „Ny illustrerad Tidning“ Stockholm d. 25. novbr. 1876.

**) Til de bornholmske runemindesmærker regner jeg naturligvis ikke stenen med „bomærket“ på Østermarie kirkegård, heller ikke Åkirkeby døbefont. Endvidere ser jeg i denne sammenhæng bort fra helgenfiguren i Povlsker, „ærkebiskop-stenen“ på Klemens kirkegård, Bruns-gårds- og Balkemark-stenen. Hvor vidt indskrifterne på den i slutningen aldeles forvitrede og utydelige Østermarie-sten III og på stenen i Bodilsker kirketårn, samt på Bjælke-stenen (brudstykke), stenen fra Klemens præstegårds lade (brudstykke), stenen fra Langede (to brudstykker, af hvilke det ene i Bodils kirke), stenen fra Vestermarie kirke (4 brudstykker) og stenen fra Klemens kirke (to brudstykker) har indeholdt en kristelig påkaldelse, lader sig ikke afgøre. Når disse mindesmærker fradrages, bliver det ovenfor nævnte antal af 24 runestene tilbage. — Det må fremhæves, at på Bornholm ligesom andetsteds mange runestene — og deriblandt flere af de mærkeligste — er komne for dagen i nyere tid. At man på Bornholm så godt har værnet om disse mindesmærker, skyldes for en væsentlig del den interesse, som amtmand Vedels fortjenstfulde undersøgelser af øens oldtidsminder har vakt hos befolkningen, en interesse, som senere er holdt ved lige særlig af de to i den retning fortjente lærere J. A. Jørgensen og L. Petersen. Medens den første med største nidkærhed har omfattet alle oldtidsminder — han har som bekendt været amtmand Vedels trofasteste medarbejder ved hans undersøgelser —, har hr. Petersen væsentlig haft sin opmærksomhed henvendt på runestene. Han har dog ikke ladet sig nøje med den fortjenstlige virksomhed, som består i at opspore disse mindesmærker og værne om dem; men han har også trot sig i stand til at tolke indskrifterne og give lærde oplysninger om deres sprog o. s. v. Øens blade har jævnlig bragt meddelelser i den retning fra hr. Petersen. Des værre må det imidlertid siges, at han mangler de allertarveligste sproglige forudsætninger for at kunne udføre dette arbejde blot nogenlunde tilfredsstillende. Det vilde naturligvis være ønskeligt

har nemlig ikke mindre end 16 de samme eller lignende kristelige påkaldelser, som kendes fra de foran nævnte danske stene: syv har 'gud (Kristus, den hellige Kristus) hjælpe hans (deres) sjæl (ånd)'; en enkelt bruger i steden for 'hjælpe' udtrykket 'nåde (deres ånd og sjæl)', og i steden for det enkelte 'gud' eller 'Kristus' forekommer én gang 'gud og Kristus'. På fire stene påkaldes 'gud og guds moder', på to 'gud (gud herren) og sankt Mikael', og på én, som bærer en dobbelt indskrift, anråbes i den første 'Kristus', i den anden 'Kristus og sankt Mikael' om at hjælpe sjælen 'i lys og paradis'.*) To af de nævnte stene har foruden den kristelige påkaldelse tillige

på dette sted at fremdrage de mangfoldige fejl, som hr. Petersen på grund heraf har gjort sig skyldig i; men jeg må som den uheldigste side ved denne virksomhed fremhæve, at sproglig ukyndighed ikke sjælden har givet anledning til, at også hans oplysninger om mindesmærkerne og den rent mekaniske gengivelse af indskrifterne er blevne højst urigtige og vildledende. Da således 1876 den smukke „Kongevej-sten“ atter var funden, gav hr. Petersen i Bornholms avis (26. maj 1876, no 62) en meddelelse derom, hvori han erklærede, at indskriftens begyndelse var meget utydelig, og at „tidens tand“ fuldstændig havde udvisket i det mindste ét navn. Han gengav derfor begyndelsen således: ..... : brune : auk : deir : brydr, hvilket han oversatte: „(N. og) Brun (!) og deres (!) brødre“. Denne del af indskriften er imidlertid ikke blot fuldstændig bevaret, men endogså omsluttet af en tydelig ramme og lyder : bruni : auk : þeir : bruþr ǿ : „Brune og hans brødre“, et velbekendt udtryk, der imidlertid var uforståeligt for hr. P., hvorfor han oversatte þeir (hans deir) ved „deres“ og som følge af denne forsyndelse mod sprogets elementer forvanskede hele mindesmærkets karakter. I en lignende uefterrettelighed har hr. P. gjort sig skyldig i anledning af den 1881 fundne mærkelige sten fra Klemens kirke. Stenen er kløvet i tre stykker, og dens nederste del med noget af indskriften mangler. Både for- og bagsiden bærer en indskrift. Medens forsiden kun har den sædvanlige formel „N. N. rejste denne sten efter N. N.“, skulde indskriften på bagsiden efter hr. P.s meddelelse (Bornholms avis 21. juli 1881, no 86) lyde: „.... (lit) : rist(a) : runar : disi : auk : sueni : ǿ : .... lod riste runer disse og Svend“, hvortil der føjes følgende interessante oplysninger: „De to sidste ord indeholder imidlertid en sproglig vanskelighed, og det er ikke let at afgøre, hvad der er den egenlige mening. Forhåbenlig vil man være så heldig at finde den manglende del af stenen, og der vil da nok kastes mere lys også over dens slutning“. Naturligvis var det unødvendigt at rejse til Bornholm og mulig opspore den tabte del af stenen for at løse hr. P.s „sproglige vanskelighed“; ti selv efter hans, som det viste sig, urigtige gengivelse var den anførte sætning jo så simpel og letforståelig som vel muligt. Ved min undersøgelse 1882 fandt jeg imidlertid, at ikke engang hr. P.s gengivelse af indskriften var rigtig, idet der i steden for lit stod kil, hvori de to sidste runer er fuldstændig bevarede, medens af det foregående k kun den allerøverste del af hovedstaven og et større stykke af bistaven er lævnede. Efter kil følger et tydeligt rist efterfulgt af to punkter, så at hele indskriften lyder: ....kil : rist : runar : þisi : auk : sueni : ǿ : „—kel ristede disse runer og Svenne“. —kil bruges jo almindelig som sidste led i navne og forekommer også på andre bornholmske runestene, og sueni er selvfølgelig det bekendte, endnu i formen Svenne brugte navn, der f. eks. findes på de to skånske stene fra Glemminge og Valleberga, hvor det skrives suini nf. og suina gf. Sproglig ukyndighed har altså her som ofte forledet hr. P. til at forvanske og endda at finde vanskeligheder i en sætning, der næppe kan tænkes simplere.

*) Jeg meddeler her de enkelte formler, idet jeg indeslutter det manglende i klammer, det utydelige i parentes. Stenene benævner jeg efter det sted, hvor de nu findes (de navne, under hvilke de er mest bekendte, tilføjer jeg dog i parentes). Med hensyn til begrundelsen af læsningen i hvert enkelt tilfælde må jeg nøjes med at henvise til mit runeværk:

et kors. Af de øvrige otte stene bærer tre kors, men ingen påkaldelse, så at kun fem stene hverken har påkaldelse eller kors. Heraf at slutte, at disse fem må være hedenske, vilde dog, som foran bemærket, være meget overilet; sprog- og runeformer viser desuden sikkert, at de kronologisk må indordnes mellem de stene, der betegner sig selv som kristelige. Medens den egentlige runestensperiode i de øvrige danske provinser (Skåne medindbefattet) falder i (sidste halvdel af) 10. og første halvdel af 11. årh., tilhører runestene på Bornholm i det hele sidste halvdel af 11. og første halvdel af 12. årh.

Når talen er om runestene, går man i almindelighed ud fra to forudsætninger, nemlig

1) at den mand, til hvis minde stenen er rejst, er begravet på det sted, hvor den rejstes; og

2) at stenen er rejst af og efter mænd, som havde hjemme der, hvor mindesmærket rejstes.

Ingen af disse sætninger har dog almindelig gyldighed.

kuþ hialbi siolu hans Åkirkeby II (Møllegårds-stenen)
 (kuþ hia)bi (on)t has Vestermarie III
 guþ hi[albi ont þaira] Vestermarie I
 elki kistr habi siolu has Ny Larsker I (i ordet elki er der i steden for † først hugget †
 og dette rettet til †, så at der nu egentlig står etki)
 krist helgi hal(bi sio)[lu þe]ra begia Nyker I
 krist hil ialbi Østermarie II (af mangel på plads er hilgi forkortet og 'sjæl (ånd)' udeladt;
 sml. Oddum-stenen foran s. 3 med not. **)
 kistr..... Østermarie I (slutningen mangler)
 krist (ell. kuþ?) naþi ont ok [sio]lu þera Nyker II
 kuþ au[k] kistr ialbi sialu Svaneke (Gyldenså-stenen)
 kuþ hialbi ont þaira uk k(us) muþir Vestermarie II
 kuþ habi ota þisa auk kus muþir Åkirkeby I (Grødby-stenen)
 [k]uþ halb[i.....] auk ku[s muþir] Rutsker
 ku[þ.....]au]k kus muþir Klemensker III
 kuþ hialbi siol hans auk sata mihel Hasle (Marevad-stenen)
 kuþ trutin hialbi hans ont auk sata mikial Ny Larsker II
 a) kistr hialbi siolu auþbiarnar i lus auk bratis } Klemensker I
 b) kistr hialbi siolu ..... auk santa migel i lius auk baratis } (Lundhöj-stenen)

Angående de i disse formler brugte udtryk bemærker jeg endnu, at kuþ i forbindelsen kuþ auk kus muþir naturligvis betyder 'Kristus'. Samme betydning har ordet derfor måske i alle de formler, der alene indeholder kuþ. Skönt jeg anser dette for højst sandsynligt, må jeg dog fremhæve, at forbindelsen kuþ auk kistr på Svaneke-stenen kan vække nogen tvivl i så henseende. Sml. A. D. Jörgensen, Den nordiske kirkes grundlæggelse og første udvikling, Kbh. 1874—78, s. 574 ff.

En runesten er ingenlunde en gravsten, der vidner om, at den døde hviler på det sted, hvor stenen rejstes. Den er en mindesten, som skulde bringe den dødes navn til efterverdenen i henhold til den livsbetragtning, der har fundet sit udtryk blandt andet i Hávamáls ord:

Deyr fé,
deyja frændr,
deyr sjálfir et sama;
en orðstírr
deyr aldregi
hveims sér góðan of getr.

Det stod for Nordboen som det højeste at vinde et hædret navn, som kunde mindes af efterkommerne, og det var den smukkeste kærlighedsgæring, en ven eller frænde kunde vise en afdød, at rejse ham et mindesmærke for derigennem at hædre ham og bevare hans navn for efterverdenen, idet man, som det undertiden hedder i indskrifterne, håbede, at stenen eller stavene (runestavene) og dermed den dødes eftermæle måtte leve længe. Men om hans støv hviler der, hvor mindestenen rejstes, eller i fjærne lande, eller om han fandt døden på det hav, hvorover han fór på sin vikingesnække, det melder indskriften kun såre sjælden. Ganske enestående er derfor en oplysning som den, vi læser på den større Gunderup-sten: þau lika þápi i þaim hauki („mand og hustru hviler bægge i denne høj“). Noget hyppigere, men dog også rent undtagelsesvis, siger indskriften udtrykkelig, at de døde ikke er begravede der, hvor deres mindestene rejstes. På den skånske Valleberga-sten med den kristelige påkaldelse (foran s. 3) hedder det om de to mænd, efter hvem mindesmærket (kuml) rejstes: þer likia i luntunum („de hviler i London“). Vi finder også stene, rejste efter mænd, som „druknede ude (på havet)“, som „døde i fremmede lande (Fuglie-stenen i Skåne med kristelig påkaldelse — foran s. 3 — rejstes efter en mand, som „døde på Gulland“), eller „døde i viking“, „døde vester på (øster på)“ o. s. v., og vi har mindesmærker rejste efter samme mand i forskellige egne. I disse tilfælde véd vi altså eller tør sikkert antage, at de døde ikke har hvilet på det sted, hvor runestenene rejstes til deres minde. Men for det langt overvejende antal runestenes vedkommende, der ikke indeholder sådanne oplysninger, er det umuligt at afgøre, hvor vidt den døde hviler der, hvor hans mindesten rejstes.

Disse betragtninger finder naturligvis også anvendelse på de bornholmske runestene, af hvilke kun de to stene i Ny Larsker indeholder bestemte oplysninger i

denne retning; idet den ene er rejst af kobu suain („Kåbe-Svend“) efter sønnen Bose, der dræbtes i kamp i fremmed land, den anden af sasur efter faderen aluarþ, om hvem det hedder: truknaþi han uti meþ ala skibara, „han druknede ude (på havet) med skibsføreren Alle“^{*)}).

Hvad den anden foran nævnte sætning angår, at runestenene er rejste af og efter mænd, der havde hjemme på det sted, hvor de rejstes, tør dette vistnok anses for i reglen at have været tilfældet. At reglen dog ikke har været uden undtagelser, fremgår alene af den betragtning, at den ven, der rejste en sten til minde om sin døde fælle, naturligvis ikke altid var fra samme egn som denne. Det tilfælde kunde jo let tænkes, at en dansk mand i sin hjemstavn rejste en sten efter en svenk eller omvendt. Men også uden for sit eget hjem kunde vennen rejse sin ven en mindesten, og skönt vi som regel må gå ud fra, at runeindskrifterne er affattede i den egns sprog, hvor de findes, kan der altså tænkes undtagelser herfra. En sådan undtagelse har jeg trot med sikkerhed at kunne påvise i Hobro-stenen („Runeskriftens oprindelse“ s. 206, „Die runenschrift“ s. 249), ligesom også den mindre Gunderup-stens indskrift viser bort fra den egn, hvor stenen rejstes („Die runenschrift“ s. 293 f.).

I nogen høj grad tror jeg dog ikke, at disse betragtninger vil kunne få indflydelse på bedømmelsen af de nordiske runestenes nationalitet. Netop den omstændighed, at den egenlige runestensperiode i de forskellige nordiske lande tilhører en noget forskellig tid („Die runenschrift“ s. 309), sætter det i forbindelse med andre forhold uden for al tvivl, at det kun er en sjælden undtagelse, når en runesten i Danmark, Sverig eller Norge ikke skriver sig fra en dansk, svensk eller normand.

*) aluarþ er = *Hallward* (jfr. elki på samme sten = *helgi*). Navnet ali på Ny Larsker-stenen har jeg tidligere ligesom på Glavendrup-stenen gengivet med det velbekendte oldnord. *Ali*. For Glavendrup-stenens vedkommende har jeg dog længe næret stærk tvivl om rigtigheden heraf, og jeg beklager, at den efter min mening urigtige opfattelse også er gået over i „Die runenschrift“. Da oldnord. *Ali* nemlig svarer til oldtysk *Anulo*, *Analo*, måtte det i så gammel tid som på Glavendrup-stenen sikkert skrives 𐀀𐀁 , og dens 𐀀𐀁 må altså opfattes på anden måde. Jeg læser det *Alli*, et navn, som rigtignok ikke kendes fra norsk-islandsk, men som i svensk-dansk oftere kan påvises i 12.—13. årh.: alle Reichenauerlisten (*Antiquar. Tidsskrift* 1843—45, s. 74₆), „Alli et Herri, Scaniae oriundi“ Saxo lib. XII (s. 604), alli Valdem. jordeb. s. 87 (fra Fyn); jfr. *Scriptores rer. Dan.* IX (Index) s. 20 *Allo*, *Alli*, *Alle*. Når jeg tidligere ikke vovede at tænke på dette navn på Glavendrup-stenen, var det, fordi jeg — sikkert med urette — anså det for forholdsvis ungt. Jeg er nu mest tilbøjelig til at henføre det til samme rød som got. *(us)alþan* 'blive gammel', *alþeis* 'gammel', så at *Alli* netop vilde indeholde den ægte (senere af *gamall* fortrængte) positiv til *ellri*, *ellztr*. *Alli* vilde således i følge sin oprindelse netop have samme betydning som det senere ikke ualmindelige navn *Gamli*, *Gamall*. Medens *Alli* er bevaret i svensk-dansk, tilhører *Ali* særlig norsk-islandsk.

Hvad de bornholmske runestene angår, tyder ikke en eneste på, at den ikke er affattet i øens gamle sprog, rejst af og efter øens indbyggere.

Lader der sig således dog af og til rejse begrundet tvivl om runestenenes nationalitet, er det en selvfølge, at dette i endnu langt højere grad vil kunne gøres gældende med hensyn til løse genstande. Døbefonte i kirker og lignende arbejder, der undertiden er forsynede med runeskrift, vil jævnlig vække tvivl med hensyn til deres oprindelse, til det sted, hvorfra de skriver sig. Des værre vil disse tvivl kun sjældent kunne løses med fuld sikkerhed, således som tilfældet er med det mindesmærke, som er den egenlige genstand for denne afhandling, og med hensyn til hvilket det med de klareste grunde kan godtgøres, ikke blot at det ikke er blevet til på det sted, hvor det nu findes, men også, hvor det er udført, nemlig

Døbefonten i Åkirkeby.

En ejendommelig plads mellem de bornholmske runemindesmærker indtager den interessante sandstensdøbefont i Åkirkeby kirke, der nu er almindelig bekendt, da den hører til de mærkværdigheder på øen, hvorpå turisternes opmærksomhed særlig plejer at henledes. Både på grund af sin usædvanlig lange indskrift med runer og sin kunsthistoriske betydning hører den til øens mærkeligste fortidslævninger.

Skönt den tidlig findes omtalt, varede det dog meget længe, før end den blev gjort til genstand for en omhyggelig undersøgelse og beskrivelse; man var i lang tid ikke engang på det rene med, om tegnene i indskriften var runer eller latinske bogstaver*). I slutningen af forrige og begyndelsen af dette århundrede

*) Den nævnes ikke i den af præsterne forfattede og gennem provst Jens Pedersen til Ole Worm indsendte beskrivelse over Bornholm fra 1624 (håndskrift på universitetsbibliotheket; jfr. „Samlinger til den Danske Historie“ I, 2, 1780, s. 32 ff.). Så vidt jeg véd, omtales den første gang i en håndskreven „Chronica Borringiaca, eller Bornholms historiske Beskrivelse, fra første Insulens bebyggelse indtil aar 1671, sammenskrevet og forfattet, samt til Hans Kongl. May. Kong Christian V dediceret af Rasmus Pedersen Rauffn, Sogndegn til Aakirke“ (på det store kgl. bibliothek). Blandt mærkværdighederne i Åkirkeby kirke anføres her s. 71: „en ypperlig dåbsten, hvis lige næppe skal findes udi Dannemark, så som er udi en grå hald således konsteligen udi fordumme dage udhuggen de hellige 3 kongers historie, der de søgte efter den nyfødde jødernes konge“. Fontens fremstilling af de hellige tre konger beskrives derpå lidt nærmere, men i øvrigt unøjagtig, hvorefter der tilføjes: „og er denne historie med rune bogstaver, rund oven om kring dåbstenen

synes den næsten at have været helt glemt, og på en måde kan den derfor siges på ny at være opdaget 1820, i hvilket år sekretæren i den kgl. kommissjon for oldsagers opbevaring, daværende kancelliråd C. Thomsen, i forening med adjunkt Hylander fra Lund besøgte Bornholm. I Åkirkeby tildrog særlig døbefonten sig deres opmærksomhed, som yderligere forøgedes, da hr. H. opdagede den lange runeindskrift. En nøjagtig undersøgelse af indskriften lykkedes det dog ikke de nævnte herrer at foretage ved denne lejlighed, hvorfor oldsagskommissjonen overdrog löjtnant og landinspektør J. Jansen, der havde gjort sig bekendt ved sine tegninger af de bornholmske runestene med „forklaring over, i hvad tilstand de befandtes at være i året 1819“ (håndskrift i det antikvarisk-topografiske arkiv i musæet for de nordiske oldsager), „at lade dåben på det forsigtigste rense og at give en tegning så vel af forestillingerne som indskriften“. Da Jansen havde udført dette arbejde, blev hans tegning efter kommissjonens anmodning jævnført med fonten af pastor Balle i Åkirkeby. På grundlag heraf udførtes de to kobbertavler, som offentliggjordes i „Antiqvariske Annaler“ IV (1827) tillige med „Efterretninger om en døbefont med runeindskrift“ ved C. Thomsen. Indskriften er gennemgaaet af F. Magnusen, og forklaringen må antages i alt væsenligt at skyldes ham. I samme hæfte af Antiqv. Ann. s. 269 ff. meddelte R. Rask et par skarpsindige bemærkninger til Thomsens og Magnusens tolkning, som dog ikke bragte forståelsen af indskriftens sprog i det

udhugne, beskrevet, af hvilke dog de fleste ere formedelst ældgammelhed udslette“. Efter en kort og ukorrekt beskrivelse af fontens fod ender forfatteren med at sige, at den i sandhed er et kunstværk, som endnu står i høj anseelse på stedet, hvorfor den på befaling af „kirkens forstandere“ var bleven „sirligen med alle sine figurer afridset“ af en „contrafeyer“ og 1649 tilsendt kong Frederik III „som en synderlig demonstrants udi sit regimentes anfang“. Runerne i indskriften er det vel næppe lykkedes vedkommende tegner at tydeliggøre, og nogen videre opmærksomhed ses den nævnte tegning overhovedet ikke at have vakt for fonten. Var man bleven opmærksom på, at den bar en lang indskrift med runer, tør det antages, at sagen var bleven bekendt for O. Worm, og at han havde omtalt fonten i sine „Additamenta ad monumenta Danica“ (1650), hvor bl. a. døbefonten fra Sallerup kirke i Skåne er optaget (s. 9). I Peter Resens håndskrevne Atlas Danicus (på det kgl. bibl.) nævnes den ikke i beskrivelsen af Bornholm III, s. 125—365. Derimod omtales den ganske kort i den Bornholms beskrivelse, som den bekendte forfatter af „den danske Vitruvius“ og „Hafnia hodierna“, generalmajor og generalbygmester Lavrids de Thurah udgav 1756 under titel: „Omstændelig og tilforladelig Beskrivelse over den i Øster-Søen liggende, under det kongelige danske Herredømme blomstrende navnkundige Æ Bornholm“. S. 183 hedder det om fonten: „Fünten er vel af almindelig dannelse, men rar, i henseende til sin materie og alderdom, den er dannet af en hård mørke-brun sten, og derpå ses tvende løve-hoveder og tvende slanger, der ligesom i en val-knude ere sammenflettede. Derhos er skrift, som mig er berettet, skal være med runiske bogstaver, men rimeligere ere gamle munke-bogstaver, som hist og her ere så forslidte, at deraf intet helt ord kan samles“. I Danske Atlas VI (1774), s. 439 not. g er Thurachs formodning om bogstaverne i indskriften bleven til vished, idet det kort og godt hedder: „Fonten er af mørke-brun marmor med munke-bogstaver“.

hele videre, skönt han til slutning udtaler: „Sproget afviger en del fra den gamle Islandsk på de ældste runestene“, en bemærkning, der åbenbart er rettet mod Thomsens ytring sammesteds (s. 151): „Alt hvad man med sikkerhed kan læse, er efter prof. Magnusen . . . . godt Islandsk, så vel med hensyn til selve ordene som sprogbygningen, og afvigelserne består alene i bogstaveringen. Dette monument synes da ligesom en mængde andre runeindskrifter at vise (hvad man har flere grunde for), at det ældre sprog i Norden og på Bornholm har været på enkelte dialekt-afvigelser nær det nuværende Islandske“, hvortil i en note føjes: „Dette ses og at have været tilfældet på Gulland, som øens runeindskrifter og gamle love viser“.

Tegningen og tolkningen i Antiqv. Ann. har lige til den nyeste tid dannet grundlaget for senere beskrivelser af fonten og behandlingen af dens sprog*), idet man har anset det for en selvfølge, at sproget måtte være gammel dansk (gammel bornholmsk). Således anfører C. J. Brandt i „Gammeldansk læsebog“, Kbh. 1857, s. 8 sidst blandt de danske runeindskrifter nogle sætninger af indskriften på døbefonten, og i sin afhandling „Om runernes brug til skrift uden for det monumentale“, Kbh. 1877 (anhang til den fotolitografiske udgave af runehåndskriftet af skånske lov) behandler P. G. Thorsen endnu døbefonten som et dansk mindesmærke „fra overgangen til 12te århundrede“**).

At det måtte forholde sig anderledes, havde jeg længe anet. Både af kunsthistoriske grunde og af det runealfabet, der brugtes i indskriften, var det mig nemlig klart, at fonten tilhørte en langt senere tid end „overgangen til 12te årh.“, hvilket hos Thorsen med et rundt tal vil sige omtr. 1080. Efter min mening måtte den derimod henføres til det 13. årh. og endda snarest til århundredets senere

*) En på selvsyn grundet, men af den ældre beskrivelse stærkt påvirket redegørelse for de billedlige fremstillinger på fonten findes dog hos C. G. Brunius, „Konstanteckningar under en resa till Bornholm år 1857“, Lund 1860, s. 136 ff.

**) For at give „en forestilling om sproget“ anfører Thorsen (s. 6) følgende „bogstavret gengivne“ ord af indskriften: þita irv þir þrir kvnvngar. Det er mig dog uklart, hvilket begreb disse ord kan give om sproget, når de ikke ses i forhold til den øvrige indskrift, så meget mere, som det mest karakteristiske af disse ord, indskriftens þair med bevarelse af den gamle tvelyd, hos Thorsen er blevet til þir (at indskriften adskiller r og n ses nemlig heller ikke af Thorsens „bogstavrette“ gengivelse). Også irv er urigtigt for erv (eru), som den af ham fulgte ældre tegning og tekst har; men i dette tilfælde har den unøjagtige gengivelse uforvarende ledet til en rigtig læsemåde, da indskriften selv virkelig har i i iru. Da den gamle tegning også i ordet kunungar (Thorsens kvnvngar) har indsat to aldeles fejlagtige runer for ng, medens indskriften bruger et enkelt tegn for bægge, vil det ses, at i den af Thorsen anførte sætning i virkeligheden kun þita er korrekt gengivet, medens alle øvrige ord netop for de vigtigste punkters vedkommende (n og tvelydene) giver et fuldstændig falsk billede af sprogformen.

del; men i så fald måtte indskriften både af ydre og indre grunde vække de stærkeste tvivl om mindesmærkets danske (bornholmske) oprindelse.

En sådan udvikling og benyttelse af runeskriften i Danmark i 13. årh., som den lange indskrift på fonten vilde tyde på, syntes mig nemlig afgjort at stride mod alle kendtgærninger, selv om man vilde tillægge runehåndskriftet af skånske lov en større betydning, end jeg i modsætning til Thorsen og andre er i stand til. Ti at brugen af runerne i dette håndskrift må anses for en temmelig enestående undtagelse, er for mig utvivlsomt og synes mig allersikrest at fremgå af den iagttagelse, at runehåndskriftet selv må være afskrevet efter en original med latinske bogstaver (se „Den første og anden grammatiske afhandling i Snorres Edda“, udg. af V. Dahlerup og F. Jónsson, Kbh. 1886, s. vii not.). En enestående mærkelig undtagelse vilde derfor indskriften på fonten i hvert tilfælde frembyde, hvis den var et dansk sprogmindesmærke, idet den ikke blot ved sin usædvanlige længde, men også ved flere af sine runeformer afviger fra de øvrige danske runeindskrifter på døbefonte, der for største delen er betydelig ældre end fonten i Åkirkeby, altså ligger den egentlige runeperiode nærmere.

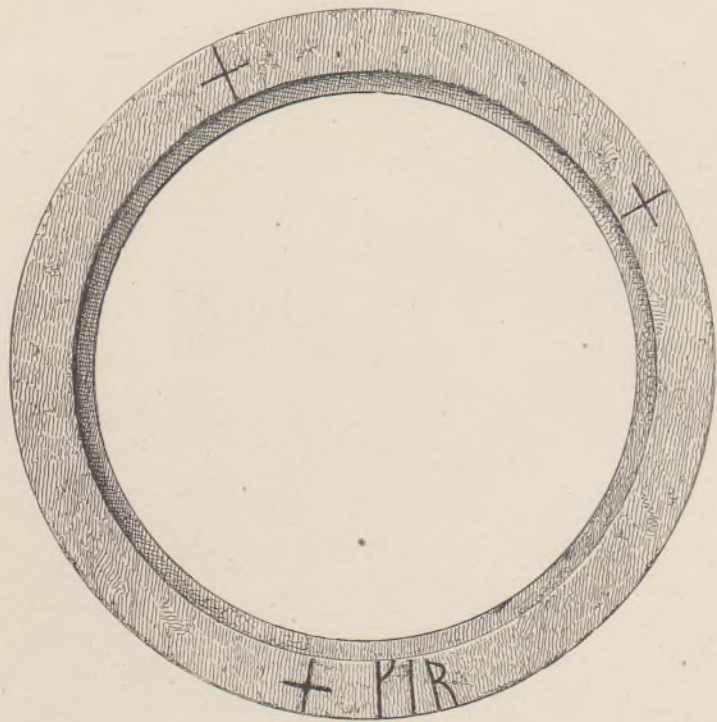
Af danske fonte med runeindskrift kendes for tiden følgende: fire jyske, i Skyum (Hassing herred, Tisted amt), Selde (Nørre herred i Salling, Viborg amt), Handbjærg (Hjærm herred, Ringkøbing amt) og Brøndum (Skads herred, Ribe amt), samt én sællandsk, i Bårse (Bårse herred, Præstø amt). Disse fem er af granit og tilhører alle det 12. årh., nærmest dets midte. Runeindskrifterne er i det hele taget meget korte, idet fontene fra Skyum, Handbjærg og Brøndum kun bærer et par (3 à 4) runer, der på Skyum- og Brøndum-fonten er anbragte på skålens øverste rand og på Handbjærg-fonten midt på kummen, hvorimod Selde-fonten har en noget længere indskrift nederst på den ene side af foden. På Bårse-fonten er den egentlige indskrift i to linjer med latinske bogstaver, og neden under denne er i én linje runealfabetet i dets yngste skikkelse anbragt.

Betydelig yngre end disse fem granitfonte er fire skånske sandstensfonte med runeindskrift, i Söder Viddinge, Örtofta, Sallerup og Hör, som alle bærer den samme indskrift

marten mik giarþe, „(mester) Martin gjorde mig“.

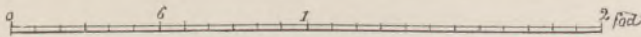
På Sallerup-fonten er indskriften anbragt på kummens øverste udvendige kant, på de tre andre på dens øverste rand. I øvrigt afviger indskrifterne kun deri, at fontene fra Söder Viddinge og Sallerup som skilletegn bruger tre punkter, de to andre to punkter.

L.W. del.

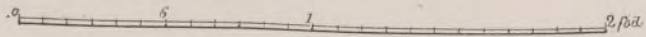
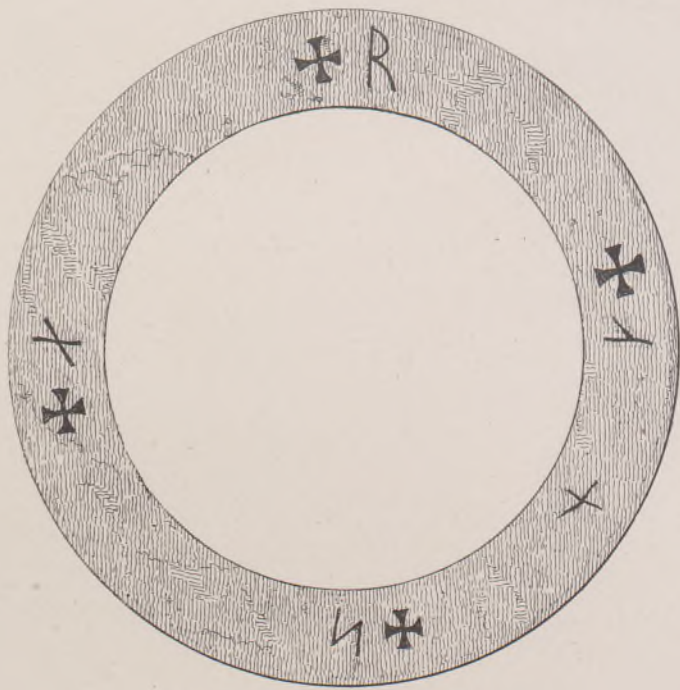
M.P. del. scul.

$\frac{1}{8}$

Døbefonten i Skyum.

Døbefonten i Brøndum.

YIRI:YIY:PIARDI

0 6 1 2 feet

1/8

Døbefonten i Söder Viddinge.

L.W. del. M.P. del. asc.
0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50 51 52 53 54 55 56 57 58 59 60 61 62 63 64 65 66 67 68 69 70 71 72 73 74 75 76 77 78 79 80 81 82 83 84 85 86 87 88 89 90 91 92 93 94 95 96 97 98 99 100
2 fod

1/8

Døbefonten i Sallerup.

I modsætning til fonten i Åkirkeby slutter disse ni danske fonte, hvis nationalitet der ikke er nogen som helst grund til at mistænke, sig både ved deres meget korte indskrifter og ved de deri brugte tegn nøje til den udvikling af runeskriften, som ellers kendes fra Danmark. Idet jeg angående fontene fra Selde og Bårse henviser til de ældre tegninger (den første hos Thorsen, De danske Runemindesmærker II, 1 no 62; den anden i Annaler for nord. Oldk. og Hist. 1846 tav. II, jfr. „Die runenschrift“ s. 180 f.), gengiver jeg her til sammenligning med fonten i Åkirkeby to af de jyske, nemlig den fra Skyum, der er oversat hos Thorsen og ikke tidligere omtalt, og den fra Brøndum, af hvilken kun den øverste rand med runerne er afbildet hos Thorsen (II, 1 no 19)*), samt de to skånske fra Söder Viddinge og Sallerup.

Afvigelserne mellem disse danske fonte og fonten i Åkirkeby både i kunstnerisk henseende og i brugen af runeskriften vil vistnok straks falde i øjnene. Andre skånske fonte, der med hensyn til den kunstneriske udførelse kunde minde langt mere om Åkirkeby-fonten, således særlig fonten i Bjersjö, der er afbildet på tavle III og nedenfor vil blive udførlig omtalt, bærer enten ingen indskrift, eller indskrift med latinske bogstaver.

*) Et betegnende eksempel på den letsindighed, der jævnlig har gjort sig gældende ved læsning og tolkning af vore runeindskrifter, afgiver indskriften på Brøndum-fonten. Ikke blot folk, der mener at kende runealfabetet og dermed også tror at være i stand til at „læse“ indskrifterne, men selv en virkelig runolog (P. G. Thorsen, De danske Runemindesm. II, 2, s. 49) har uden ringeste betænkning, uden med et ord at antyde muligheden af en anden læsning, i tegnene på fonten fundet det latinske ord *sacra*, hvorved der efter Thorsens mening skal tænkes på vandet (*sacra aqua*)! Men læsningen *sakra* vilde jo forudsætte, at runerne på den vilkårligste måde var vendte snart fra venstre til højre, snart omvendt, ikke at tale om, at det højst uregelmæssige, i sin hele karakter fra de øvrige runer meget afvigende første a (som rune måtte det i hvert fald betyde n) mangler det lille kors, der findes ved de fire andre runer, af hvilke man jo netop også læser den sidste som a. I forbindelse med R-runen viser korset tydelig, at det er stillet foran runetegnene, og det lille uregelmæssige tegn uden kors foran antyder utvivlsomt indskriftens begyndelse og slutning. Den eneste naturlige og methodiske læsning, som også støttes ved afstanden mellem de fire utvivlsomme runer og ved formen af den formodede k-rune, er selvfølgelig

+ h + t + R + 1

det vil sige de fire runetegn for *s æ r a*, der hvert for sig indeholder begyndelsesbogstavet til et ord (det hele sandsynligvis en eller anden kristelig formular). Dette bekræftes af fonten i Skyum, hvis +YIR, der ligesom her indledes med et kors, også må være begyndelsesbogstaverne af en formular eller af et enkelt ord. Et ganske lignende kors findes ligeledes foran den vanskelige, hidtil helt urigtig tolkede indskrift på Selde-fonten. Handbjærg-fonten har vel intet kors umiddelbart forbundet med de fire runer |h|, hvoraf indskriften består, og som selvfølgelig også indeholder forkortelser, men et større kors (ligesom runerne i ophøjet arbejde, i modsætning til indskrifterne på alle de øvrige her omtalte fonte) er anbragt tæt ved indskriften og har åbenbart samme betydning som de små kors lige foran runerne i de øvrige indskrifter. Selv på de fire skånske fonte med deres verdslige indskrift, der kun nævner mesterens navn, er et lille kors anbragt både ved begyndelsen og slutningen af indskriften.

Måtte Åkirkeby-fonten således alene af ydre grunde vække stærk tvivl om, hvor vidt den virkelig var udført på Bornholm og i sin indskrift fremviste et gammelt dansk sprogmindesmærke, talte de indre grunde med endnu større styrke mod en sådan antagelse, idet det var mig umuligt at forene sprogformerne i indskriften med mine forestillinger om ældre dansk fra 13. årh. At de gamle tvelyd på den tid for længst var forsvundne af bornholmsk så vel som af dansk i de øvrige provinser, var jo en uimodsigelig kendsgerning; men ikke desto mindre frembød indskriften flere eksempler på det gamle *ai*. Den antagelse, at runeristeren her og i andre tilfælde (i brugen af λR til forskel fra Rr , o. s. v.) havde brugt former, som sproget selv for længe siden havde opgivet, forekom mig naturligvis at være en nødhjælp, hvortil man kun burde tage sin tilflugt, når alle andre forklaringer viste sig uholdbare. En konsekvent og korrekt gennemførelse af en ældre tids skrivebrug, hvis runeristeren kunstig havde søgt at efterligne en sådan, kunde vi dog ikke vente at finde i indskriften, og et sådant forsøg vilde derfor, hvis det var gjort, sikkert røbe sig selv.

På mange måder havde den bornholmske døbefont således tidlig vakt min tvivl om, at den kunde være af dansk oprindelse; men den havde tillige ledet min tanke i en aldeles bestemt retning, hvorved de fleste vanskeligheder vilde løses. Uagtet den ældre udgave af indskriften i *Antiqvar. Ann.* og derefter hos Liljegren (*Run-Lära* s. 162, *Run-Urkunder* no 1978) åbenbart på flere steder indeholdt væsentlige fejl, viste dog en hel del sprogformer os utvivlsomt hen til en bestemt, særlig karakteristisk nordisk sprogart, nemlig den gullandske. Dette gjaldt bevarelsen af tvelydene og frem for alt han i betydning 'hun' i indskriftens begyndelse, hvorom Thorsen og F. Magnusen i *Antiqv. Ann.* s. 144 not. 1 bemærker: „han er sikkert fejl læsning for hon (af λ for λ)“, hvad der jo også i og for sig ser meget slående ud, især da kun den lille bistav adskiller a- og o-runen. Liljegren har derfor også optaget denne rettelse i sin *Run-Lära*, ligesom han i sine *Run-Urkunder* jævnlig har ændret han med betydning 'hun' i de gullandske indskrifter til hon (jfr. C. Säve, *Gutniska Urkunder*, Stockh. 1859, s. 70 anm. 37).

Både tvelydene og formen han i betydning 'hun' passer altså netop til den gullandske sprogart. Da den gamle tegning imidlertid i andre tilfælde fremviste former, som ikke stemmede med gullandsk, vovede jeg ikke at udtale en bestemt mening om indskriftens sprogform, før end jeg selv havde underkastet den en ny undersøgelse.

En sådan havde jeg lejlighed til at foretage på min runologiske rejse på Bornholm i sommeren 1879, under hvilken jeg af hensyn til døbefonten opholdt mig

flere dage i Åkirkeby. Jeg havde her den tilfredsstillelse, at begyndelsen af indskriften, der indeholder forklaringen til den billedlige fremstilling af Maries bebudelse, straks satte det uden for enhver tvivl, at min formodning om sprogformen var rigtig, idet den viste sig at indeholde en hel række udpræget gullandske former, således som vi kender dem fra Gutalag, Gutasaga og de øvrige gamle gullandske sprogmindesmærker. Dette resultat forøgede naturligvis i høj grad min interesse for den mærkelige indskrift og ansporede min iver for så vidt muligt at tyde den i dens helhed, hvad jeg også snart fik grundet håb om at kunne nå, skönt den ved første øjekast på flere steder trådte meget utydelig frem og på nogle syntes at være helt udvisket. En mangfoldige gange gentagen undersøgelse af de utydelige steder i forskellig belysning fra den tidlige morgen til sent på aftenen (ved kunstigt lys) og de fortrinlige aftryk, som det, efter at fonten var omhyggelig rensset, og gammel kalk, som undertiden dækkede runerne, forsigtig fjærnet, lykkedes mig at tage ikke blot af hele indskriften, men også af de billedlige fremstillinger, løste lidt efter lidt så godt som alle de tvivl, der fra først af var til stede.

Samtidig med mine undersøgelser blev originalerne til de tegninger, der ledsager nærværende afhandling, udførte af prof. Magnus Petersen. Straks efter min hjemkomst til København blev de under stadig jævnførelse med aftrykkene stukne i kobber, og d. 27. februar 1880 forelagde jeg tegningerne i det kgl. danske Videnskabernes Selskab som bilag til et foredrag om „Døbefonten i Åkirkeby, et gammelt gullandsk sprogmindesmærke i Danmark“.*)

At afhandlingen ikke blev offentliggjort samtidig med forelæggelsen i Videnskabernes Selskab, således som jeg fra først af havde tænkt, lå væsenlig i, at jeg til sammenligning med fonten i Åkirkeby ønskede sammen med denne at meddele en tegning af og oplysning om fonten i Bjersjö kirke i Skåne. Et par tvivlsomme steder i indskriften på Åkirkeby-fonten håbede jeg desuden ved fornyet eftersyn på stedet selv at komme til fuld klarhed om.

På min runologiske rejse i sommeren 1882 besøgte jeg sammen med prof. M. Petersen på ny Skåne og Bornholm og fik således lejlighed til både at skaffe tegninger af Bjersjö-fonten og til atter i løbet af to dage at undersøge Åkirkeby-fonten, af hvis indskrift jeg også denne gang tog fuldstændige aftryk. Undersøgelsen,

*) En kort meddelelse om min opdagelse havde jeg noget tidligere offentliggjort i „Småbidrag til nordisk sproghistorie“ i „Det philologisk-historiske Samfunds Mindeskraft“, Kbh. 1879, s. 193 ff. (= særtryk s. 20 ff.).

som nu kunde foretages med de på grundlag af undersøgelserne i 1879 udførte kobberstik i hånden, der blev underkastede et nøjagtigt eftersyn i alle enkeltheder, gav det forventede resultat med hensyn til de punkter, der endnu var mig tvivlsomme, så at jeg nu er nåt til fuld sikkerhed med hensyn til hvert ord i indskriften.

En tredje undersøgelse, som jeg har haft lejlighed til at foretage i indeværende sommer (1887), efter at mit manuskript var gjort færdigt og afleveret i trykkeriet, har heller ikke bragt nyt udbytte i nogen retning, men kun yderligere bekræftet rigtigheden af mine tidligere resultater.

För end jeg vender mig til indskriften, meddeler jeg en beskrivelse af fonten og af de billedlige fremstillinger.

Fonten, der består af en fin, hvidgrå sandsten*), er omtr. 2 fod 9 tommer (86 centim.) høj og 2 fod 7 tommer (81 centim.) i ydre, 2 fod 1 tomme (65,5 centim.) i indre tværmål (diameter). Kummens tykkelse er altså 3 tommer (omtr. 8 centim.). I det hele taget må fonten siges at være særdeles vel bevaret; større brud og udflisninger forekommer, som tegningen viser, kun på et par steder. Som de fleste andre gamle fonte har også Åkirkeby-fonten i sin tid været mishandlet ved overkalkning o. s. v., og det skyldes uden tvivl for en del den senere rensning, der i øvrigt synes at være foretaget meget omhyggelig, at de billedlige fremstillinger og indskriften hist og her er temmelig udviskede. Gammel kalk fandtes ved min undersøgelse endnu på enkelte steder gemt i fordybningerne, og et par runer trådte først tydelig frem, efter at den var fjærnet, hvad der i reglen lod sig gøre uden vanskelighed.

Efter Thomsens beskrivelse dannes foden af „fire drager eller slanger med løvehoveder, som er snode i hverandre, ganske i den smag, der findes i udsiringerne af vore ældste bygninger, som synes endog at stå i forbindelse med den, vore forfædre

*) At det ikke er bornholmsk sandsten, men at den „meget ligner den, man bryder ved Kalmar“, har allerede Thomsen fremhævet (Ant. Ann. IV, s. 143). Selv ser jeg mig ikke i stand til at afgøre spørgsmålet om, hvorfra det materiale, der er brugt til fonten, skriver sig. Men hvis det, hvad jeg ikke tvivler om, ved en nærmere undersøgelse skulde vise sig at være gullandsk sandsten, vilde denne omstændighed vel støtte min opfattelse, men naturligvis ingenlunde alene være i stand til at bevise fontens gullandske oprindelse; ti den gullandske sandsten har rimeligvis været så berömt, at den udførtes og benyttedes af stenhuggere uden for Gulland. At fonten stammer fra Gulland, godtgøres kun ved hjælp af sproget, og dette bevis er i nærværende tilfælde så afgørende, at det står ved magt, selv om det kunde påvises, at materialet hører hjemme andetsteds.

brugte i den sidste periode af hedenskabet“. Denne beskrivelse er dog hverken nøjagtig i det hele eller enkelte. Det eneste korrekte deri er, at der fra foden udgår fire hoveder med lige afstand indbyrdes; men af disse fire hoveder er de to åbenbart et menneske- og et vædderhoved. Menneskehovedet, på hvilket næsetippen er bortslået, er forsynet med overskæg og har antydning af kindskæg; håret løber til hver side ud i tre, i hinanden slyngede, flætninger, af hvilke de to på den ene side (hen imod vædderhovedet) ender i løvværk, på den anden side alle tre i en lille spiral. Fra munden udgår til bægge sider stængler, forsynede med løvværk, der til den ene side udfylder rummet mellem menneske- og vædderhovedet, til den anden side største delen af rummet mellem menneskehovedet og det tredje hoved. De fra munden udgående stængler omfattes af et par hænder uden nogen som helst antydning af arme. Hvad det nysnævnte tredje hoved egentlig skal forestille, lader sig næppe afgøre, da den nederste del af det er bortslået (har det været et fuglehoved?); men det er væsenlig forskelligt fra det fjerde hoved, der kan være et løvehoved (på hver side af overkæben, hvor den bider over slangen, synes en større tand at være antydet). De to sidstnævnte hoveder bider over to slanger, der forbinder dem og udfylder rummet imellem dem, ligesom den ene slange, hvis hale ender i løvværk, udfylder rummet mellem løve(?) og vædderhovedet. Slangehovederne, der hvert er forsynet med et langt øre og to tydelig fremtrædende tænder i de åbne munde, er vendte mod hinanden og berører hinanden med munden. Ligesom menneskehovedet med hænderne omfatter de fra dets mund udgående stængler, således omfatter de øvrige tre hoveder med fødderne, hvis forbindelse med hovederne intetsteds er antydet, et om hele foden løbende smalt, snot bånd.

„Oven over foden“, siger Thomsen, „fortsættes slangefigurerne i arabeskeagtige snoninger indtil den øvre del af dåben, som er delt i 11 mindre afdelinger“. Men det korrekte er, at skålens bund er smykket med løvværk, som slet ikke står i forbindelse med slyngningerne på foden, men endogså adskilles derfra ved et med en regelmæssig båndflætning forsynet mellemstykke.

På skålens sider, der næsten er lodrette, danner 11 søjler, som forbindes ved trebladede (kløverbladsformede) buer, 11 omtrent lige store felter, der fremstiller forskellige scener af Kristi liv.*) Det må særlig fremhæves, at de 11 søjler så vel

*) Som et slående eksempel på, hvorledes en fejl, der er så åbenbar, at den kun burde begås én gang, dog stadig kan gentages, når den først er fremsat, kan jeg ikke undlade at anføre følgende. Thomsen nævner „de 12 kolonner, som afdeler forestillingerne“. Det er naturligvis en ren tankeløshed, da der kun kræves 11 søjler til at danne de 11 felter; men ikke desto mindre går tallet

som deres kapitæler og baser alle er af forskellig form. Det samme gælder om de slyngninger af bånd eller løvværk, der udfylder fligene mellem kløverbladsbuerne. På den ældre tegning gentages derimod den samme båndslyngning 11 gange (!), hvad jeg dog ikke vil kalde mere ukorrekt end alt det øvrige på denne tegning, hvor også alle mål er unøjagtige, så at det vilde lede til højst uheldige resultater, hvis man vilde forsøge at udfylde indskriften efter størrelsen af de tomme rum på tegningen.

Betydningen af fremstillingerne i de enkelte felter er meget klar; selv om vi ikke havde indskriften, vilde vi næppe på noget sted kunne være i tvivl om billedernes betydning. At der hist og her kan være tvivl om betydningen af en og anden enkelthed, er jo en anden sag.

Når vi gennemgår felterne enkeltvis, således som de er fremstillede udfoldede på tavle II, har vi:

I. Bebudelsen. Englen Gabriel med stråleglorie om hovedet og palme-gren i hånden hilser jomfru Marie, fra hvis glorie der udgår en stråle (?).

II. Maries besøg hos Elisabeth. Fra Maries glorie udgår en stråle (?) ligesom i det første felt.

III. Kristi fødsel. Marie hviler i en seng, ved enden af hvilken (ikke i den, som det kunde synes) en knælende mand (uden tvivl Joseph) rækker hende hånden*). Foran Maries hoved svinger en engel et røgelsekar; lige ud for englen ses krybben med Kristus (med korsglorie) og til højre for denne stjærnen (8-delt). Øverst oppe er hovederne af oksen og asnet fremstillede.

IV-V. De hellige tre konger kommer gående for at bringe offer („guld, røgelse og myrrha“)**) til Kristus (med korsglorie), der bæres af Marie, over hvis hoved den 8-delte stjerne, som har vist kongerne vej, lyser. Kristus opløfter

12 igen på forskellige steder: C. G. Brunius, „Konstanteckningar under en resa till Bornholm år 1857“, s. 137 siger: „tolf kolonner . . . bilda elfva fält“, og hos P. G. Thorsen, „Om runernes brug til skrift“, s. 6 er det blevet til: „på denne [døbefonten i Åkirkeby] gives i 11—12 (!) rundbuede felter mange fremstillinger af den bibelske historie“. Herefter måtte man rigtignok tro, at det hele var i højeste grad udvisket og utydeligt, når ikke engang felternes antal kunde angives nøjagtig. Udtrykket er imidlertid overordenlig karakteristisk for Thorsen; her som andetsteds er det tankens uklarhed og mangel på virkelig forståelse, der skal skjules under de ubestemte og vage udtryk, som møder os overalt i hans skrifter.

*) Jfr. Maríu saga 369⁴: eptir þat þaa forv þeir (o: féhirðar) skyndiliga til Bethleem ok fvnðv þav Mariam ok Joseph ok þar sveinbarnn i etu hia.

**) Kongerne bærer en ring (den mellemste), et røgelsekar og en salvekrukke. Jfr. stokholmsk homiliebog 79¹¹: fórþo .m. austrvegs konungar fórnir drótne órom iesu christe. [þat vas *urigtig tilföjet*] goll oc reykelse oc mirro; sml. gl. norsk homiliebog 88²⁸, Maríu saga 370²⁰.

hånden (for at modtage ofret, siger indskriften; for at velsigne kongerne, synes billedet snarere at sige).

VI-VIII. De hellige tre konger rider bort efter at have bragt deres offer. I den højre hånd holder de grene, der løber ud i løvværk (næppe liljer). Foden hviler i stigbøjlen og løber på dem alle ud i en stærk snabel. Alle tre heste løfter venstre forben og venstre bagben.

Fremstillingen af de hellige tre konger fylder således omtrent halvdelen af hele fonten.

IX. Hudstrygelsen. Kristus (med kløftet skæg og dobbeltstriberne i glorien) står med nøgen overkrop bunden til en foroven tre-kløftet pæl og hudflettes af to bødler, der er iførte rustninger. På Kristushovedet er næsetippen afslået.

X. Kristus føres bunden bort af to krigere, iførte samme rustning som bødlerne i forrige felt; den forreste drejer hovedet om mod Kristus.

XI. Korsfæstelsen. En person (der dog ikke, som Thomsen og Brunius angiver, og som det fremstilles på den ældre tegning, bærer krone på hovedet; Thomsen tænker på Herodes eller Pilatus!) leder Kristus hen til korset, på hvis anden side bødlen står med hammer og nagle beredt til at korsfæste ham. Bægge har samme dragt som personerne i de to foregående felter.

Alle disse fremstillinger er i ophøjet arbejde, dog ikke alt lige stærkt ophøjet. Således er glorieerne, strålerne (?) og i det sidste felt korset meget svagt fremstående. Hele den måde, hvorpå arbejdet er udført, vidner om stor dygtighed hos stenhuggeren, skönt det naturligvis ikke kan nægtes, at figurerne selv ofte er meget rå og ubehjælpssomme i formerne.

I de ophøjede kløverbladsbuer, der er anbragte over de billedlige fremstillinger, er den lange runeindskrift, som forklarer billedernes betydning, indhugget (altså ikke ophøjet). Enkelte af buerne har frembudt mere end plads nok til indskriften, hvorfor runerne her er bredere og i det hele stærkere fremtrædende med god afstand mellem de enkelte tegn og ord. På andre steder har pladsen været temmelig lille, så at runerne har måttet stilles meget tæt ved siden af hinanden. På to steder har buerne selv ikke været tilstrækkelige til at rumme indskriften, og søjlerne er derfor også benyttede (nemlig den 2den og 11te, eller den 3dje og 1ste, som man vil regne det).

Jeg går nu over til i det enkelte at gøre rede for læsningen af indskriften:

1. felt. Her som i den øvrige del af indskriften i buerne har runerne oprindelig været anbragte mellem to rammestreger; men disse, der har været huggede mindre dybt og kraftig end runerne, er meget ofte højst utydelige eller helt udviskede. I det første felt spores den øverste rammestreg nu kun overordenlig svagt mellem de to første runer (þi), noget kraftigere mellem e og l og et lille stykke ud over den sidstnævnte rune i ordet gabrel, og meget svagt over de tre sidste runer i buen (sku). Den nederste rammestreg er derimod endnu forholdsvis meget tydelig indtil t i santa, hvorefter den er helt udvisket indtil lidt foran det følgende t i at.

Indskriften begynder med ordet þita; her som overalt i det følgende når bistaven i þ ud til enderne af hovedstaven, hvorimod den ældre afbildning altid har formen þ. I ↑ ender hovedstaven et lille stykke neden for bistavene; i † er øverste del af hovedstaven udslidt og træder meget svagt frem.

Efter þita findes to kraftige punkter, der også i den øvrige del af indskriften næsten overalt bruges som skilletegn mellem de enkelte ord.

I det følgende l̥ står l meget klart og tydeligt uden noget som helst spor af det punkt, der findes på den ældre tegning, og som vilde gøre runen til e. Også l̥ træder endnu tydelig frem, skönt det er noget udvisket i den nederste del. De følgende punkter, der af hensyn til bistaven i l̥ er anbragte højt oppe, løber sammen på grund af en udflisning, men viser sig bægge meget tydelig.

Særlig klart står de tre følgende ord santi gabrel:ok. Ligesom oftere i det følgende har †-runen et dybt og klart punkt, hvor bistaven skærer hovedstaven, hvad der er overset på den ældre tegning, som også urigtig har tilføjet et par punkter efter santi; l̥ i dette ord står så nær ved den følgende rune, at der ikke engang er plads til punkter. Omvendt har den ældre tegning overset det tydelige punkt i † mellem bistaven og hovedstaven, tæt ind til den sidste. I B-runen er øverste del lidt udfliet mellem hoved- og bistav, hvad der ligeledes gælder det følgende R; både i b og r når bistavene helt ind til midten af hovedstaven. Det efter R følgende † står så nær ved R, at det endogså berører det foroven.

I ok er øverste del af †-runens bistav noget udvisket. Punkterne herefter så vel som det følgende † står meget klare. Også runerne efter †, der på den ældre tegning er helt udeladte som ulæselige, må kaldes forholdsvis tydelige, skönt deres toppe er noget udviskede. Meget skarpt træder punktet i † frem, og kun i de to sidste runer i ordet (Dl) er øverste del helt udslettet. Så følger atter et par tydelige punkter og derpå de — med undtagelse af de tre første runer — i det hele svagt

fremtrædende, men dog fuldkommen sikre ord *santa maria*. † er her ligesom i det foregående *santi* forsynet med et dybt punkt; runens øverste del er temmelig udvisket. Den sidste rune i ordet er † , ikke som på den ældre tegning † ; bistaven er nu meget svag, men viser sig tydelig i heldig belysning både på aftrykket og på fonten selv, hvor den endogså ved undersøgelsen om aftenen med lys trådte meget klart og skarpt frem. Efter *santa* ses ingen punkter som på den ældre tegning; skönt pladsen her godt havde tilladt at anbringe dem under bistaven i † (jfr. punkterne efter *ir* foran!), vilde et par punkter på dette sted dog have efterladt så tydelige spor, at de endnu kunde skelnes. Da dette ikke er tilfældet, er de sikkert forsætlig udeladte ligesom mellem det foregående *santi gabrel*, idet *santi* (*santa*) i forbindelse med det følgende navn er opfattet som ét ord.

Utydeligst i hele det svagt fremtrædende ord *maria* er bistaven i det sidste † , som næsten er helt udslidt og også ved undersøgelsen med lys viste sig endnu svagere end det nys omtalte † i *santa*. Af punkterne efter *maria* er det øverste meget klart, det nederste svagt, men sikkert.

Herefter følger ordet *at*, i hvilket † træder overordenlig svagt frem, men dog endnu kan følges helt; derimod må † kaldes forholdsvis tydeligt. Desto mærkeligere er det, at disse to runer er helt oversete i den ældre gengivelse, som derimod rigtig har de følgende runer i buen *han sku*, af hvilke † er stærkt udvisket, men de øvrige meget tydelige; † -runen har intet punkt i midten.

Det er sikkert af hensyn til den ringe plads, at der ingen punkter er anbragte efter *at og han*.

2. felt. Det med *sku* begyndende ord fortsættes i den følgende bue med de tre runer *ldi*, af hvilke både † og † er forsynet med et stærkt fremtrædende punkt midt på hovedstaven, der dog bægge er udeladte på den ældre tegning. Det stungne † er jo her som i det følgende rigtig anvendt som tegn for *d*; men da der næppe lader sig påvise nogen grund til også at forsyne † med et punkt og derved gøre en adskillelse mellem et stungent † og det sædvanlige, i den øvrige del af indskriften hyppig forekommende, † , formoder jeg, at runeristeren ved en fejltagelse begyndte at hugge † i steden for † , men opdagede fejlen efter at have hugget † , hvorved det til † hørende punkt også er blevet anbragt i det foregående † . Punkterne efter *l* står nær op til dette.

Det følgende ord er *barn*, ikke som på den ældre tegning *barn*; *R* er temmelig smalt i den øverste del, og bistaven er her noget udvisket, men runens hele form endnu tydelig; af en linje forneden til venstre, som kunde fremkalde

læsningen 𐌰 for R, findes intet som helst spor; 𐌰-runen er ikke forsynet med punkt i midten.

De følgende fire runer, der på den ældre tegning alle er læste urigtig (som 𐌺𐌺𐌺), er temmelig udviskede og træder derfor svagt frem. Den første er 𐌺, i hvilket hovedstaven og øverste bistav endnu er forholdsvis kraftige, hvorimod den nederste bistav kun spores svagt og er helt udvisket i den øverste del. Svagest træder 𐌺 frem, men dets hele form er fuldkommen kendelig, og punktet står endnu nogenlunde skarpt. Noget kraftigere er atter de to sidste runer 𐌺; 𐌺 er lidt dybere og kraftigere på det sted, hvor hoved- og bistav skærer hinanden, hvad dog vistnok må anses for tilfældigt, ikke som følge af et punkt i lighed med det, der oftere er anbragt i 𐌰.

Det nederste punkt efter 𐌺 spores endnu svagt i toppen af en udflisning, som også berører nederste del af det følgende utvivlsomme D. I steden for denne og de følgende tre runer har den ældre tegning kun et 𐌺, hvad der vækker nogen forundring, da ordet 𐌺𐌺𐌺 på dette sted endogså må kaldes forholdsvis tydeligt. Om det sidste 𐌺 gælder det samme, som blev bemærket om 𐌺 i det foregående 𐌺𐌺𐌺, at det er dybest og kraftigst, hvor bistaven skærer hovedstaven.

Det lille ord mellem de to punkter efter 𐌺𐌺 og de følgende punkter er på den ældre tegning ligeledes udeladt som ulæseligt; men her står først et tydeligt 𐌺 og derpå et 𐌰, som vel træder svagt frem i den nederste del, særlig i hovedstaven, men hvis hele form aldeles sikkert kan følges. Af punkterne efter 𐌰𐌰 står det nederste meget nær ind på bistaven i 𐌰.

Det følgende ord lyder i den ældre gengivelse *𐌺𐌺𐌺𐌺𐌺; men denne læsning indeholder så mange fejl, at den åbenbart mere beror på løs formodning end på virkelig iagttagelse af de enkelte tegn i indskriften. Af det første * findes intet som helst spor, og da punkterne efter 𐌰𐌰 rigtig er betegnede på afbildningen, er det mig ikke muligt at se, hvad der kan have givet anledning til fremkomsten af denne rune på tegningen. Den første rune i ordet er nemlig et klart og tydeligt 𐌺, hvori kun toppen af staven er udvisket. Også af det følgende 𐌺 er toppen udvisket, så at nu kun enden af bistaven kan følges; 𐌺 er bevaret i sin hele længde. Herefter ses et stærkt fremtrædende punkt med svage spor af stav for oven, men uden sådanne for neden; der er således ingen tvivl om, at vi her har runen 𐌺: z. Meget tydeligt er det følgende 𐌺, hvorimod B er noget udfislet imellem hovedstaven og bistavene, særlig den øverste; runens hele form er dog tydelig. De to sidste runer så vel som de følgende punkter står meget skarpe; den sidste er D, ikke som på den ældre tegning 𐌺.

Slutningen af indskriften i denne bue er så tydelig, at den ikke kan give anledning til nogen som helst tvivl. Disse ord (ok : maria : ok : hailsas) er også tidligere rigtig læste. Jeg bemærker derfor blot, at det øverste punkt efter det første ok støder sammen med enden af Y-runens venstre bistav, at højre side af bistaven i det første k i maria er temmelig kort og lidt udfliet, og at der ingen punkter findes efter hailsas, i hvilket ord de tre sidste runer indtager en forholdsvis stor plads, og især det sidste h er usædvanlig bredt, åbenbart for at fylde rummet.

Med hensyn til rammestregene i denne bue bemærkes, at den øverste kun kan følges fra punkterne efter elizabeþ til enden af buen, den nederste fra buens begyndelse til f i fyþa og derpå atter fra a i elizabeþ til buens slutning.

3. felt. For at få plads til indskriften her er ikke blot selve buen, men også søjlen og kapitælen mellem 2det og 3dje felt benyttet. Den til dette felt hørende del af indskriften er i det hele taget fortrinlig bevaret og også tidligere i alt væsentligt rigtig gengivet.

Indskriften begynder nederst på søjlen, hvor den hviler på en rammestreg, medens ingen sådan har været anbragt ved toppen af runerne, der for det meste når ud til søjlens yderkant.

Foran *, hvormed indskriften på søjlen begynder, er denne stærkt udslidt; men her ses dog endnu meget tydelige spor af et par kraftige punkter, anbragte i flugt med punkterne efter hiar. I det følgende huilis er h-runens øverste del stærkt udfliet mellem hoved- og bistaven, hvorved der er fremkommen en fordybning, som i en vis belysning får en påfaldende lighed med et højt oppe mellem hoved- og bistav anbragt punkt. At dette er tilfældigt, gör dog ikke blot pladsen, hvor det tilsyneladende punkt findes, sandsynligt, men også den omstændighed, at det stungne h (h) i indskriften ellers er tegn for y, medens det her måtte betegne w, som ellers overalt i indskriften udtrykkes ved h. Hvis punktet virkelig var hugget, måtte det altså tilskrives en fejl af runeristeren; men til at antage en sådan her, finder jeg ingen grund, idet jeg anser læsningen h, ikke h, for rigtig. I det sidste l i huilis er nederste del med tilhørende rammestreg udslidt.

De tre sidste runer i det følgende ord (maria) er anbragte på kapitælen, og indskriften fortsættes derefter i selve buen med ordet sum. Hverken efter maria eller foran sum findes punkter, sandsynligvis fordi runeristeren har betragtet kapitælen som tilstrækkelig adskillelse mellem ordene. Punkterne efter sum står af hensyn til bistaven i Y meget skråt for hinanden. I bægge de for øvrigt meget tydelige ord han og barn er den første rune noget udfliet, og der findes intet punkt i de to

Ƨ-runer. Punkterne efter barn er anbragte langt nede, det sidste lige i rammestregen. I det følgende fydi er f-runens bistave stærkt udfisede, men kan dog endnu sikkert følges; særlig tydelig var jeg i stand til at skelne dem ved lys ved undersøgelsen 1882. De to sidste runer i ordet (di) løber gennem rammestregen helt op til buens øverste kant. Den ældre gengivelse har i teksten kudi for fydi; derimod synes tegningen at have en antydning af det tydelige, stærkt fremtrædende punkt i Ƨ.

Ingen som helst vanskelighed eller grund til tvivl frembyder resten af indskriften i denne bue (skapera : himiz : ok : iorþar : sum os leysti), som også i det væsentlige er rigtig gengivet på den gamle tegning. I skapera har det første a dog fået formen ʌ for ʃ, og for det med tydelige punkter forsynede B, i hvilket bistavene ikke er førte helt ind til midten af hovedstaven, er der læst B. I r-runen i dette ord er nederste del af bistaven ganske lige og strækker sig forholdsvis langt ud, medens den ellers i reglen er lidt krummet og kortere. I himiz løber en lille flisning fra ʃ hen til det følgende l. De tydelige punkter efter dette ord er oversete på den gamle tegning. I ok er ʃ-runens bistave dybe og noget urene på grund af udfisning, hvad der forårsager, at runen i visse belysninger kan få udseende af at have formen ʃ for ʃ, som der i virkeligheden står.

Mellem sum og os findes ikke, som i den ældre gengivelse, to punkter, sikkert af hensyn til pladsen, der heller ikke har gjort det muligt for runeristeren at slutte indskriften i selve buen, så at de fire sidste runer i leysti er anbragte på kapitælen. Den gamle tegning har i stedet for dette ord liusti, idet punkterne i l og Ƨ er oversete.

Hvor tydelig indskriften endnu står i hele denne bue, fremgår også deraf, at bægge rammestreger kan følges næsten overalt; den nederste er kun helt udvisket under de fire runer aper i skapera og den øverste fra k-runens bistav i samme ord til h i himiz, samt fra ʃ i sum til slutningen.

4. felt. Medens begyndelsen og slutningen af indskriften i dette felts bue endnu er så tydelig, at endogså rammestregerne kan følges, er den mellemliggende del i høj grad udslidt, så at den ældre tegning har opgivet ethvert forsøg på at læse runerne i sidste halvdel af midtbuen og åbenbart kun ved formodning har udfyldt ordet i dens første halvdel.

Overordenlig skarpt og tydelig står de tre første ord i buen (þita : iru : þair :). I þita løber a-runens bistav sammen med det øverste af de efterfølgende punkter. En lille flire går fra dette punkt hen over runerne lʌ i iru og har givet anledning til, at l på den ældre tegning urigtig er læst l. Lige så skarpt som de

tre første ord viser den ubeskadigede del af det følgende þriR sig. I det første fuldstændig bevarede D løber hoved- og bistav ikke sammen forneden; de tre følgende runer (riR) er en del beskadigede af en dyb flire, der løber hen over dem fra foden af R til den øverste kant af buen på højre side af ʌ og har ødelagt nederste del af bistaven i R, overskåret l og ødelagt hovedstaven i ʌ oven for bistavene; hele ordet kan dog endnu tydelig følges. Meget tydelige er endvidere punkterne efter þriR og det følgende Y; også n er forholdsvis klart; men de øvrige runer i dette ord er stærkt udviskede, skønt de alle endnu følges med fuldkommen sikkerhed: tydeligst er ʌn (uden punkt i ʌ), der kan følges helt undtagen enden af n-runens bistav; derpå ses et klart punkt og over og under det et lille stykke af hovedstaven i runen (Y). Svagt, men sikkert undtagen i den øverste del, spores endnu runerne ʌʌ. Forholdsvis tydelige er de følgende punkter. Her står altså Ynʌnʌʌʌ:, og når den ældre tegning har Ynʌnʌʌʌ:, er det klart, at ordet på den er udfyldt efter formodning, ikke efter virkelig iagttagelse af de enkelte runer.

Endnu stærkere er det følgende ord udvisket: af den første rune følges kun toppen af staven i svage spor tæt ind til de foregående punkter; resten er udvisket og forstyrret ved huller og udflysninger. Af den næste rune er et større stykke af hovedstavens øverste del med et mindre tilhørende stykke af bistaven nogenlunde kendelig, resten er ødelagt af en flire, der udgår fra toppen af runen og strækker sig ned over dens bistav. Af den tredje rune kan endelig hele toppen endnu tydelig følges, medens hovedstaven neden for bistavene næsten er helt udslidt; da her står et Y, og da den foregående rune viser toppen af et n, sætter både de lævnede runespor og sammenhængen det uden for al tvivl, at vi her har ordet ʌnY. De to punkter efter dette ord er forholdsvis tydelige.

Af det følgende ord viser den ældre tegning kun et ʌ med to punkter umiddelbart efter og et par punkter lidt foran. Den rune, der her er gengivet som ʌ, er imidlertid et tydeligt l med en lille svag flire, der har givet anledning til den urigtige læsning. Lige foran l står et lige så tydeligt ↑; men de foregående runer er stærkt udviskede; svage spor kan dog følges af dem alle, og jeg havde i henhold hertil allerede ved min første undersøgelse formodet, at her måtte stå ordet YRlʌʌ. Ved den senere undersøgelse 1882 havde jeg den tilfredsstillende, at både Y og ʌ (i denne form) viste sig aldeles tydelig og bestemt både for mig selv og min tegner, og også de to andre runer (Rl) kunde tydelig følges.

Slutningen af indskriften i buen (giarþu : ofr : u) står atter meget klar og skarp og er også rigtig gengivet på den gamle tegning, som kun har fejlet ved at overse punktet i Y (dette findes imidlertid, måske tilfældig eller ved rettelse, i teksten).

5. felt. Indskriften i denne bue må betegnes som den i sin helhed mest udslidte og svagest fremtrædende del af hele indskriften. Af rammestregene følges den øverste kun over de fire første og de tre sidste runer, den nederste kun under de 6 sidste. På den ældre tegning er kun det sidste ord læst rigtig, dog med et par mindre fejl, hvorimod de i begyndelsen af indskriften og midt i buen gengivne runer for en stor del beror på misforståelse. Uagtet denne store utydelighed har hver enkelt rune dog heldigvis endnu efterladt så sikre og tydelige spor, at jeg ikke på et eneste punkt nærer den ringeste tvivl om læsningen, som allerede ved min første undersøgelse blev mig klar og yderligere bekræftedes ved undersøgelsen 1882, da jeg om aftenen ved lys tydelig kunde skelne hver enkelt, selv de mest udviskede runer.

Indskriften begynder med de fire runer arum, der hører sammen med ð i slutningen af den foregående bue. Alle disse runer følges endnu tydelig både på fonten selv og aftrykket, skönt de to sidste træder svagt frem, og det er mig ikke klart, hvad der kan have givet anledning til den urigtige læsning arn på den ældre tegning. Efter de to tydelige punkter følger et klart ↑, så et i hovedstaven svagt R, derpå et i bistavene stærkt udvisket †, herefter et klart ↑, så et † med tydeligt punkt i midten, men i hvilket både bistaven og nederste del af hovedstaven næsten synes udslettede i forhold til det meget skarpt fremtrædende punkt og den ligeledes stærkt fremtrædende øverste del af hovedstaven, hvilket ved første øjekast bevirker, at runen ser ud som 1. Meget klart undtagen i nederste del er endelig l og de herefter følgende punkter. En lille flire, der fra enden af ↑-runens hovedstav strækker sig over det følgende R til toppen af †, kan ved løselig betragtning give denne sidste rune, hvis bistave er så svage, en vis lighed med et 1, og da det på midten; hvor den nederste bistav findes, er lidt dybere end i den øvrige del af hovedstaven, tvivler jeg ikke om, at det netop er denne rune, der i forening med det følgende ↑† på den gamle tegning er gengivet som det meningsløse ↑† efterfulgt af to punkter.

Svage, men dog ret tydelige er de følgende tre runer *†; * er en del udfliet i bistavene, af hvilke den, hvis nederste del ligger på venstre og øverste del på højre side af hovedstaven, er temmelig utydelig. Det sidste R og punkterne herefter må derimod betegnes som meget klare. Når den ældre tegning i steden for *†R: har †1:, kan jeg ikke afgøre, om det er *† eller †R, der har foranlediget denne urigtige gengivelse.

Helt udeladte på denne tegning er de to følgende ord (tok : han :), som dog ingenlunde kan kaldes særlig utydelige; ↑, øverste del af †, † og † med punktet

i midten må endogså siges at stå forholdsvis skarpe: noget svagere er derimod Υ og det i bistavene udflisede $*$.

Fra de klare punkter efter han begynder den svagest fremtrædende del af indskriften, i hvilken hver rune dog har efterladt så tydelige spor, at dens hele form endnu med sikkerhed lader sig bestemme og endogså kan følges på aftrykkene. Ved at undersøge originalen ved lys trådte det hele dog særlig klart og bestemt frem. Umiddelbart efter han: følger ordet $ui\beta r$ med to ret klare punkter. En forvirret opfattelse af de enkelte runer i dette ord med de foregående og efterfølgende punkter må have foranlediget læsningen: $RH\beta R$: på den ældre tegning, som derimod udelader hele den følgende del af indskriften til det sidste meget tydelige ord i buen.

Endnu svagere end HDR træder enkelte af runerne frem i det følgende ord $\Upsilon N\Delta N\Upsilon$. Tydeligst viser sig endnu punkterne i $\downarrow$ og Υ , og det sidste $\downarrow$ står nogenlunde klart så vel som de efterfølgende punkter. Svagest er bistavene i $\downarrow$ og det andet H , hvorimod Υ i ordets begyndelse og det følgende H endnu kan følges næsten helt.

Efter punkterne ses et ret klart $\downarrow$, derpå den tydelige hovedstav med svage bistave i Υ , så et ved udflisning stærkt forstyrret R og endelig et meget tydeligt l med efterfølgende skarpt fremtrædende punkter.

Fra det sidstnævnte l i ofri står indskriften i det hele meget klar og tydelig, så at de to sidste ord (uar drotin), der af hensyn til pladsen ikke er adskilte ved punkter, ikke kan give anledning til den ringeste tvivl; kun i $\downarrow$ og $\uparrow$ er bistavene, i det sidste også hovedstaven, lidt svagere, men fuldkommen tydelige; det sidste $\downarrow$ har et punkt i midten. Den ældre tegning har kun det sidste ord (drotin), i hvilket dog punkterne i $\uparrow$ og $\downarrow$ er oversete, med skilletegn foran og i nogen afstand derfra ligeledes to punkter, hvorimod det mellemliggende uar ikke er læst, hvad der synes at måtte forklares deraf, at disse runer den gang har været skjulte af gammel kalk eller anden urenhed; ti nu står de i enhver henseende lige så tydelige som det sidste ord.

Hvad der vanskeliggør læsningen i denne bue endel, er ikke blot utydeligheden i og for sig af de enkelte runer, men også den omstændighed, at de af hensyn til pladsen har måttet stilles nærmere ved hinanden end i den øvrige del af indskriften.

6. felt. I modsætning til forrige felts indskrift er denne overordenlig godt bevaret. Da den kun indeholder et forholdsvis ringe antal runer, står disse i god afstand fra hinanden og er store (brede) og kraftig indhuggede, hvad der ligeledes i fortrinlig grad er tilfældet med de overordenlig kraftig fremtrædende meget

store skilletegn. Som sædvanlig er rammestregerne dog på flere steder meget svage eller helt udviskede; dette gælder især midtbuen.

Bortset fra runeformerne, deres indbyrdes afstand o. s. v., er indskriften i denne bue derfor også tidligere rigtig læst; kun i det sidste ord har den gamle tegning † med streg i steden for med punkt.

Med hensyn til enkelthederne behøver kun følgende at bemærkes. I det andet ord (riþu) har r samme form som det foregående R (i hiar); men det er noget svagt på grund af en udflisning, som har beskadiget dets nederste del, særlig i bistaven; også i þ løber en flire fra hovedstaven hen over bistaven. I þair er ʌ-runens venstre bistav så lang, at den støder sammen med det foregående l. Runetoppene i det følgende burt er lidt udslidte, særlig i b-runen, og det øverste skilletegn efter dette ord er stærkt udfliset. I kunuṅar har bistaven i det andet ṅ en så stærk krumning, at den næsten løber sammen med hovedstaven, hvorved runen får en påfaldende lighed med D; en lille fordybning i ʌ-runen, hvor hoved- og bistav skærer hinanden, er så svag, at den ikke kan antages for et hugget punkt.

I de to næste felter (7de og 8de) er der tidligere kun læst enkelte ord og runer, om hvilke det antages, at de har hensyn til de billedlige fremstillinger i de følgende felter. Dette er dog a priori højst usandsynligt, og gælder også kun de to sidste ord i det 8de felt, der hører sammen med begyndelsen af indskriften over 9de felt, ligesom indskriften, der forklarer billederne i det første felt, fortsættes i begyndelsen af den anden bue.

7. felt. Med undtagelse af de to første meget tydelige ord, som også tidligere i det væsentlige er rigtig gengivne, er den øvrige del af indskriften i denne bue meget udslidt og på et par steder næsten helt udvisket. Mellem siþan þair, hvormed indskriften begynder, findes ingen skilletegn således som på den gamle tegning, og s har formen ṅ ikke ʌ som på denne; ʌ i siþan er ikke forsynet med punkt. Efter þair findes et par meget dybe, kraftige punkter som i den forrige bue. De to næste runer of er stærkt udviskede, men kan endnu tydelig følges; klare er Rʌ og nederste del af ʌ, medens den øverste del med bistavene ikke blot er udslidt, men også beskadiget af en flire og derfor kun spores meget svagt. Tydelige er de følgende punkter, af hvilke det øverste ligger lige i fliren. Det er de tre sidstomtalte runer, som med det følgende skilletegn på den gamle tegning gengives som Rʌ1:.

Ordet efter ofrat: er så at sige fuldstændig udvisket. Klarest følges lige efter punkterne den mellemste del af en rune med tydelige spor af et par bistave, som viser, at her har stået et h. Herefter skimtes meget svagt mellemste del af en ret

stav; den følgende rune, som efter pladsen har været meget bred, er helt udslettet; men derpå ses atter tydelig en ret stav med spor af bistav, som viser et $\mathfrak{h}$, og så et klart punkt, det nederste af skilletegnene, hvorimod det øverste kun har efterladt et utydeligt spor i kanten af en udflisning. De lævnede svage runespor, pladsen og sammenhængen gör det efter min mening utvivlsomt, at her kun kan have stået ordet hafa (derimod forbyder både pladsen og runesporene at tænke på hafþu, som man ellers snarere kunde vente).

Også det følgende ord er stærkt udvisket; men her kan dog hver enkelt rune endnu sikkert følges selv på aftrykket, så at der ingen tvivl er om læsningen orum; kun i $\mathfrak{n}$ er hovedstaven næsten ukendelig. En fordybning ved foden af $\mathfrak{y}$ får let udseende af at være et hugget punkt; men da det vilde løbe helt sammen med hovedstaven i $\mathfrak{y}$, og intet tilsvarende punkt spores ovenfor, antager jeg, at hullet kun skyldes udflisning, og at skilletegnet er udeladt af hensyn til pladsen ligesom mellem ordene uar drotin i 5te felt, hvor det også må anses for overflødigt, da disse ord danner ét begreb ('vor herre').

Det efter orum følgende drotni er forholdsvis tydeligt og punkterne både i $\mathfrak{t}$ og $\mathfrak{k}$ stærkt fremtrædende. Den gamle tegning har $\mathfrak{t} \mathfrak{r} \mathfrak{t} \mathfrak{k}$, idet bistaven i $\mathfrak{k}$ er overset og det sidste $\mathfrak{l}$ vilkårlig ændret til $\mathfrak{k}$.

Efter $\mathfrak{l}$ findes ingen skilletegn; men en enkelt ret stav viste sig straks tydelig for mig, hvad der jo tydede på, at der endnu havde stået nogle runer i slutningen af buen, hvilket også måtte anses for en selvfølge, da alle de andre buer var helt udfyldte. Det lykkedes mig dog ikke ved undersøgelsen af fonten selv 1879 at komme til klarhed om, hvad der havde stået. Først under den fortsatte beskæftigelse med indskriften efter min hjemkomst løste det fortrinlige aftryk, som jeg havde været så heldig at tage netop af denne del af indskriften, mine tvivl, idet jeg ganske tydelig fandt ordet $\mathfrak{FNDI}$, de tre første runer i slutningen af buen og det sidste $\mathfrak{l}$ meget klart og bestemt på kapitælen. Rigtigheden heraf bekræftedes fuldstændig ved undersøgelsen 1882, da både jeg selv og min tegner ved lys tydelig fandt dette ord på fonten. Endogså rammestregen over runerne viser sig endnu ualmindelig bestemt, medens den nederste kun skimtes svagt. Hosstående kemitypi gengiver denne del af indskriften i $\frac{1}{3}$ størrelse fra $\mathfrak{k}$ i drotni:

8. felt. Medens begyndelsen og slutningen af indskriften i dette felt endnu står meget skarpe, er den mellemste del (på midtbuen) som oftere stærkt udvisket.

Foran det første par skimtes endnu et par svage punkter, som dog træder tydelig frem ved lys. Meget skarpt står det følgende bet og det øverste punkt derefter, hvorimod det nederste er ødelagt af en dyb flire. Meget tydelige er også runerne *R (i den sidste er dog nederste del af hovedstaven udvisket), og jeg ser ikke, hvad der kan have foranlediget læsningen † for * på den ældre tegning, hvor også punkterne foran * er oversete. Næsten helt udvisket og ødelagt ved udflisning er derimod det følgende R, medens punkterne atter er meget tydelige.

Stærkt udviskede, men dog synlige i hele deres form, er den første og sidste rune (V og Y) i det næste ord; de to mellemste (R) er endnu forholdsvis tydelige så vel som de følgende punkter. Efter disse ses først et nogenlunde klart h, derpå den større øverste del af en ret stav, hvis nederste del er ødelagt af en dyb flire, som også har tilintetgjort den større del af den næste rune, af hvilken kun toppen følges. Endelig skimtes et meget udslidt, men dog særlig i bistaven fuldstændig tydeligt n og derefter to punkter, af hvilke det øverste står meget skarpt. Jeg tror ikke, at de to mellem h og n liggende lævninger af runestave tillader at udfylde ordet på anden måde end hRn (jfr. nedenfor s. 49 f.). Den ældre tegning har øverst på midtbuen kun :h og derefter et stort tomt rum.

Efter punkterne følger ordene iopar : toku, hvor de to første runer er meget svage, men aldeles utvivlsomme, resten overordenlig klar og skarp, så at det også tidligere er rigtig gengivet, hvorimod † i iopar er læst som n, måske på grund af en større ujævnhed, der løber sammen med den nederste bistav på højre side.

9. felt. Særdeles klart og skarpt står de tre første ord i denne bue med efterfølgende punkter (uarn : drotin : ok :). I uarn når både a- og n-runen, hvilken sidste ikke har noget punkt i midten, op over rammestregen lige ud til buens kant. † i drotin er punkteret; men punktet var her som på et par andre steder ved min undersøgelse skjult af gammel kalk og viste sig først tydelig, da denne var fjærnet. I ok er o-runens øverste bistav og nederste del af k en smule beskadigede af en flire, der løber imellem dem.

De herefter følgende ord hører til den mest udslidte og utydeligste del af hele indskriften, som den ældre tegning derfor ikke har søgt at gengive, og som også har været genstand for en mængde tydningsforsøg fra min side, før end det lykkedes mig at komme til et resultat, som jeg tror at turde betegne som fuldstændig sikkert.

Lige efter ok ses toppen af en ret stav, og umiddelbart derefter en anden lidt større stav, der forneden overskæres af en flire, som i forbindelse med den sidstnævnte stav får en påfaldende lighed med øverste del af en ʁ-rune. Dette forhold skuffede mig længe og dannede udgangspunktet for en række frugtesløse tolkningsforsøg. Gentagne undersøgelser af indskriften i de forskelligste belysninger både ved naturligt og kunstigt lys overbeviste mig imidlertid efterhånden om, at den formodede ʁ-runes bistav ikke var hugget, men kun fremkommen ved en flire, der strakte sig over de nævnte to stave fra buens øverste til dens nederste kant. Derimod var disse to stave i virkeligheden forbundne og dannede øverste halvdel af en B-rune, hvis nederste del var fuldstændig udvisket. Efter dette B følges endnu svagt øverste halvdel af en ret stav med en fordybning på enden lige i fliren, som viser, at her har stået en rune med punkt på midten (†, †, ʁ, †), altså † på grund af det foregående b. Den herefter følgende del af buen (netop toppen af midtbuen), på hvilken der er plads til to runer, er fuldstændig udslidt og nu kun betegnet ved forskellige herved fremkomne huller; men så spores atter den større øverste del af en fuldkommen sikker ret stav med lige så tydelig lævning af bistav udgående fra toppen. Afstanden fra de følgende to meget tydelige, men ved en dyb flire forbundne skilletegn gør det så godt som sikkert, at den foregående rune har været et ʁ eller R; men sammenhængen kræver naturligvis en med det foregående toku sideordnet fortidsform og viser altså, at her kun kan læses ʁ. Da de to første runer i ordet altså med største sandsynlighed må læses be, den sidste u, og da der herimellem netop er plads til to runer, kræver det ikke nogen skarpsindighed at udfinde det ord, som her har stået, nemlig be[r]u, der passer lige fortrinlig til meningen og til de lævnede runespor. Efter be[r]u: ses toppen og midterste del af en rune med fordybninger, som endnu tydelig viser de udfliede bistave i en *-rune. Den næste rune er fuldstændig udslidt; men så følger atter svage spor af en hovedstav med tydelig tværstav og punkt på midten, altså ʁ, og herefter to klare skilletegn; h. n: lader sig naturligvis ved hjælp af sammenhængen udfylde med mindst lige så stor sikkerhed som det foregående ord. Det må selvfølgelig læses h[a]n:.

Umiddelbart efter punkterne følger et par runer, der endnu er så tydelige, at de også har kunnet gengives på den ældre tegning, nemlig ʁl; men herefter står ikke som på denne to punkter, men en hovedstav, der næsten er lige så klar og bestemt som de to foregående runer, og en dertil hørende svagere, men aldeles utvivlsom bistav, som viser et D. Herefter findes en dyb flire og til højre for den en større fordybning, men intet som helst spor af de to runer, der her er plads til.

Efter den nævnte fordybning følger atter en ret stav med tydelig bistav udgående fra toppen til højre, derpå øverste del af en anden ret stav og lige derefter to klare punkter. De to sidstnævnte runer fremstillede sig først for mig som N, og jeg tænkte mig, at uip..li mulig kunde udfyldes uip [pa]li, 'ved pælen (stolpen)'. Fortsatte undersøgelser viste imidlertid, at den næstsidste rune ikke var N, men lævning af R, hvis bistav jeg i heldig belysning var i stand til at følge helt. Da de to sidste runer altså må læses ri, kan der ingen tvivl være om, at hele stedet må udfyldes uip[r t]ri, hvilket også stemmer bedre med den gamle gullandske sprogart, som kun bruger formen uipr, ikke uip. Den eneste tvivl, der bliver tilbage, er, om der har stået skille tegn mellem uipr og tri. På grund af pladsen anser jeg det for sandsynligst, at punkterne her har været udeladte, som det jo oftere er tilfældet ved forholdsord og deres styrelse.

Temmelig svagt, men fuldkommen tydeligt er det følgende ok:, der også gengives rigtig på den ældre tegning. Endnu svagere er de fire runer efter ok:, hvormed indskriften i denne bue ender; dog kan de alle endnu sikkert følges i deres hele form: den første er et Y, som har en svag lille fordybning, hvor hoved- og bistav mødes, så at det let kan tages for Y; men en ganske lignende fordybning findes også på den øverste ende af hovedstaven, og bægge må være tilfældige. Derimod anser jeg en fordybning mellem hoved- og bistav, som særlig på mit ene aftryk træder meget klart frem, for lævning af et virkeligt punkt og læser altså Y (den ældre tegning har her kun et I svagt antydet). I det følgende † er punktet endnu meget dybt og klart. Den næste rune er et †, som har fået en usædvanlig skrå stilling; da runen er svag og udfliset i bistavene, og da udflisningen også strækker sig langs dens højre side, er den tidligere urigtig bleven opfattet som R. Det sidste † giver ikke anledning til nogen tvivl.

Hosstående kemitypi gengiver i $\frac{1}{3}$ størrelse indskriften i dette felt fra det første tydelige ok til slutningen:

10. felt. Indskriften i denne bue volder ingen vanskelighed, skönt dens mellemste del hist og her er lidt ødelagt og på den ældre tegning er udeladt som ulæselig. Derimod har denne tegning rigtig indskriftens første ord *siþan*, der også træder svagt frem, skönt hver enkelt rune kan følges tydelig i sin hele form; stærkest viser sig *ʒ*-runens bistav med punktet i midten, der som sædvanlig er overset i den tidligere gengivelse. En lille flire mellem *ʒ* og *ʒ* gör bistaven til højre i *ʒ* noget utydelig. Også skilletegnet efter *siþan* og det følgende meget klare *ladu*, efterfulgt af et par kraftige punkter, findes rigtig på den gamle tegning, som derimod udelader de følgende ord. Af disse er det første (*þair*) stærkest ødelagt, idet nederste del af *D* samt det stykke af *ʒ*, som ligger neden for bistaven, er bortflisede, og af *l* kun øverste del spores svagt i kanten af en flisning, som også har borttaget venstre bistav i *ʒ*; men hvad der er lævnet af runerne gör selvfølgelig læsningen aldeles sikker. Punkterne herefter er meget tydelige og også angivne på den gamle tegning. Mindre beskadiget i de enkelte runer, men svagt fremtrædende er det følgende *han*, i hvilket *ʒ*-runens bistave er noget udflisede og bistaven i *ʒ*-runen meget svag, men dog kendelig så vel som punktet i dens midte. Skilletegnene herefter er en del udflisede. Forholdsvis tydeligt er ordet *burt*, hvori kun runetoppene er noget udviskede, men de enkelte tegn i øvrigt fuldkommen kendelige, så at det vækker forundring, at dette ord ikke tidligere er læst.

Slutningen af indskriften fra punkterne efter *burt* står overordenlig skarp og klar. I *þiaþan* når den første *ʒ*-rune og *ʒ*-runen op over rammestregen; det samme er tilfældet i ordet *bundin* med de to *n*-runer og *i*-runen. Alle tre *n*-runer har punkt i midten, hvad den gamle tegning som sædvanlig overser. En langt værre fejl begår den imidlertid ved at gengive det klare *l* i *bundin* som *ʒ*, en forsyndelse mod grammatiken, der dog ikke har vakt anstød hos udgiverne, som i teksten ikke ofrer et ord på denne mærkelige form. Fejlen er sikkert foranlediget ved det foregående *þiaþan*, der har bibragt tegneren den tro, at også *bundin* skulde have endelsen *-an*, og en lille udflisning på venstre side af *l* har uden tvivl givet ham en velkommen anledning til at læse denne rune som *ʒ*. Efter *bundin* findes ingen skilletegn, uagtet der havde været god plads dertil.

11. felt. Indskriften i denne bue må sammen med indskriften i tredje felt betegnes som den del af hele indskriften, der gennemgående er bedst bevaret. Som i tredje felt følges også her bægge rammestreger næsten overalt, og når undtages et par fejl i slutningen af indskriften, gengiver den gamle tegning det hele væsenlig rigtig.

Efter det første ok : følger ordet nehldu :, i hvilket þ-runen er forsynet med et punkt; både dette punkt og det meget skarpe punkt i det følgende t er oversete på den gamle tegning (derimod har teksten, tilfældig eller ved rettelse, t); h-runens bistave skærer hinanden lidt til højre for hovedstaven; d-runens top løber op over rammestregen. I hiar er a-runen forholdsvis dyb, hvor hoved- og bistav skærer hinanden, og får derved udseende af at være forsynet med et lille punkt i midten; nederste del af r-runen træder temmelig svagt frem. I ioþar har l på grund af sin stilling fået en betydelig længde (dette gælder også et par andre runer i det foregående på samme plads, hvor det dog næppe falder så stærkt i øjnene som her). De følgende ord (iesus : a krus :) giver ikke anledning til tvivl; mellem a og krus findes ingen skilletegn, og k-runen er stærkt udfliet mellem hoved- og bistav.

Den herefter følgende del af indskriften træder lige så skarpt og tydelig frem som den foregående del, og ordene si : fram : a þita giver ikke på noget sted grund til tvivl. Mellem a og þita mangler skilletegn ligesom mellem det foregående a krus. Medens runerne þi står meget nær ved hinanden, er der en forholdsvis stor afstand mellem de to sidste runer (ta). Indskriften selv giver ikke nogen som helst grund til med den gamle tegning at læse N†† for D††. Både dette og tekstens N†† er helt vilkårlige rettelser for at skaffe mening i det udgiverne uforståelige sted, hvad der dog ikke er lykkedes dem. Efter þita findes intet skilletegn.

Ligesom det er tilfældet i tredje felt, er også her søjlen (ikke som der tillige kapitælen) benyttet til indskriften, der ender med de på den anbragte runer. Disse er dog for den sidste halvdels vedkommende så udviskede og utydelige, at jeg ved min første undersøgelse havde opgivet ethvert håb om at tyde denne del af indskriften med nogenlunde sikkerhed, og også senere gjorde en mange gange gentagen undersøgelse af aftrykket mig det i høj grad tvivlsomt, om vi på søjlen havde et par ord, der sluttede sig ligefrem til det foregående þita, eller mulig navnet på den, der havde lavet fonten. I mit foredrag 1880 i Videnskabernes Selskab henstillede jeg derfor dette spørgsmål som tvivlsomt og nærede kun et svagt håb om, at en fornyet undersøgelse vilde lede til et sikkert resultat i så henseende. Hvad jeg allerede den gang havde iagttaget, var følgende. Lige efter den nederste del af slyngningen i kapitælen, der her får stor lighed med et D, ses endnu tydelig øverste og mellemste del af et h, hvis nederste del derimod er helt bortfliset. Derefter følger nederste del af en ret stav, hvis øverste del er forstyrret af et stort hul. Så kommer fire i det hele vel bevarede runer (hraf); bistavene i * er dog noget udfliede, og i † er deres ender helt udviskede. Det er denne del af søjlens indskrift, der på den

gamle tegning gengives †Y†R†Y , medens resten udelades som ulæselig. Efter †I†R†Y , som jeg havde læst, skimtede jeg endnu en rune, hvis betydning jeg dog ikke så mig i stand til at bestemme, og derefter to sikre punkter. Endelig viste der sig efter †I†R†Y .: meget tydelige spor af runer, af hvilke dog kun den anden med sikkerhed syntes at måtte læses †, da punktet stod meget skarpt, og også nederste del af hovedstaven kunde følges. Med noget større tvivl trode jeg i de herefter følgende spor at finde mellemste og nederste del af et † .

Angående betydningen af dette sihraf... es... udtalte jeg mig således i mit foredrag: „Man kunde formode et ord, svarende til oldsprogets *sigrmark* eller *-merki*, brugt om Kristi kors (‘in hoc signo vinces’; jfr. stokh. homilibog 39⁹⁻¹⁵: Heilagr cross es sigmarc guþs en laúsnarmarc manna ..... sigr i orrostom en efling viþ allre freistne — gammel norsk homilib. 142¹²⁻¹⁹). Kunde her måske have stået sihraf[ ]: [i]es[us], „Jesu sejrskraft“??

„Jeg må dog stærkt fremhæve, at jeg kun anser dette for en formodning, der ikke engang forekommer mig selv sandsynlig, da de efter det første † i *iesus* følgende runespor næppe lader sig forene til †† , og da pladsen til † vilde være uforholdsmæssig stor. Også selve udtrykket synes mig så søgt, at jeg vanskelig kan tro på dets rigtighed.

„En anden helt forskellig mulighed har derfor fremstillet sig for mig, idet jeg har tænkt mig, at den egentlige indskrift ender med þita sidst i buen, og at runerne på søjlen indeholder navnet på runeristeren eller rettere på den, der har lavet fonten. Jeg vilde da oversætte: „Se (sku) frem på dette (o: stil dig klart for øje Kristi liv, lidelse og død)! N. N. gjorde (denne font)“.

„Hvor vidt den ene eller den anden af disse formodninger, eller måske ingen af dem har truffet det rette, må jeg des værre i det mindste for øjeblikket lade henstå uafgjort“.

Jeg tænkte mig ikke den gang, at det skulde lykkes mig tre år senere at løse disse tvivl. Da jeg 1882 på ny undersøgte fonten ved kunstigt lys, stod nemlig betydningen af hele indskriften på søjlen efter et øjeblikks forløb aldeles klar for mig. Den sidste rune i sihraf. viste sig nemlig som et tydeligt † , i hvilket både hovedstaven og bistavene endnu kunde følges. Derefter fulgte de to klare punkter, som jeg også tidligere havde iagttaget, så en større udflisning, der havde ødelagt største delen af den følgende rune, i hvilken kun den stærkt udslidte nederste del af hovedstaven viste sig svagt; men flisningens hele form tydede bestemt på, at her måtte have stået et Y , hvad der også bekræftedes af de sikre spor af de fire følgende

runer, som ingen tvivl lod tilbage om, at her måtte læses HH . Herefter ses endnu en ret stav og nær ved den en anden mere uregelmæssig, bægge stærkt udviskede og forstyrrede, som i forening har dannet et R, derpå nederste del af en stav og lidt til højre for den en svag lævning af et punkt. At her har stået mesteri:, kan således ikke længer være tvivlsomt, og det glæder mig at kunne tilføje, at hele ordet også viste sig så tydeligt for min tegner, at han straks var i stand til at gengive de enkelte runeformer. Hele indskriften på søjlen gengives her i $\frac{1}{3}$ størrelse efter mine aftryk fra 1879 og 1882. Jeg bemærker endnu kun, at runerne på søjlen ligesom i tredje felt utvivlsomt har hvilet på en rammestreg, som endnu spores svagt under hraf, men at ingen sådan har været anbragt over dem.

Jeg gengiver herefter indskriften i dens helhed. Ved || betegnes afslutningen af de enkelte sætninger, som tillige i reglen indeholder forklaringen til hver sit felt. Forklaringen har dog ikke altid kunnet rummes i den til feltet selv hørende bue, hvorfor den undertiden fortsættes i det følgende eller begynder i det foregående felt. Kun de runer, der er helt eller så godt som helt udviskede, indeslutter jeg i klammer.

- I. þita : ir : santi gabrel : ok : sehþi : santa maria : at han sku
- II. ldi : barn : fyþa : || þita : ir : elizabeþ : ok : maria : ok : hailas ||
- III. (Søjlen) : hiar : huilis : maria
sum : han : barn : fydi : skapera : himiz : ok : iorþar : sum os leysti ||
(de fire sidste runer på kapitælen)
- IV. þita : iru : þair : þrir : kunuþar : [s]um : kristi : giarþu : ofr : u
- V. arum : drotni : || hiar : tok : han : uiþr : kunuþa : ofri : uar drotni ||
- VI. hiar : riþu : þair : burt : þrir : kunuþar :
- VII. siþan þair : ofrat : h[af]a : orum drotni guþi || (den sidste rune på kapitælen)
- VIII. : þair : þet : hiar : fram : s[ah]u : || iorþar : toku
- IX. uarn : drotni : ok : be[r]þu : h[a]n : uiþ[r] t]ri : ok : getu ||
- X. siþan : ladu : þair : han : burt : þiaþan : bundin ||
- XI. ok : nehldu : hiar : iorþar : iesus : a krus : || si : fram : a þita ||
(Søjlen) sihrafr : [m]ester[i:]

Som det vil ses, indeholder de forskellige felter et meget forskelligt antal runer. Medens der i enkelte har været mere end tilstrækkelig plads til forklaringen af de billedlige fremstillinger, og disse derfor indeholder færre og større runer med god afstand mellem de enkelte tegn (dette gælder særlig VI—VIII), har indskriften i andre buer måttet sammentrænges stærkt, uden at pladsen i den til feltet hørende bue dog overalt har været tilstrækkelig til at rumme den tilhørende indskrift. Indskriften over første felt fortsættes derfor i andet, som også indeholder forklaringen til sin egen fremstilling. Ganske enestående er i tredje felt ikke blot buen, men også den første søjle og bægge kapitæler benyttede til indskriften. Fjærde og femte felt hører nøje sammen, og så vel de billedlige fremstillinger som indskriften er derfor med god benyttelse af pladsen fordelt i bægge. Også sjette til ottende felt slutter sig nøje sammen, og indskriften over det sjette felt vilde egentlig have været tilstrækkelig for dem alle tre. Indskriften over syvende felt er også nærmest at anse som fyldekalk for også her at få anledning til at anbringe en indskrift. Medens runerne i begyndelsen af denne bue har samme karakter som i det foregående felt, har det sidste ord af hensyn til pladsen måttet sammentrænges stærkt og den sidste rune endogså anbringes på kapitælen. En ny sætning, der ligeledes har hensyn lige så vel til sjette og syvende som til ottende felt, er anbragt over dette sidste; men buens slutning optages desuden af begyndelsen af den til niende felt hørende forklaring. Tiende og ellefte felt indeholder kun forklaringen til deres egne fremstillinger; men det sidste har tillige en slutningssætning, der efter min mening har hensyn til alle fremstillinger på fonten. Endelig er den sidste søjle meget passende benyttet til mesterens navn.

Når skilletegnene regnes med, bliver antallet af tegnene i de enkelte felter følgende:

I.	48 (42 runer)	
II.	50 (41 runer)	
III.	søjlen 15 (12 runer)	} 71 (60 runer)
	1. kapitæl 3 (3 runer)	
	buen 49 (41 runer)	
	2. kapitæl 4 (4 runer)	
IV.	50 (41 runer)	
V.	51 (43 runer)	
VI.	33 (27 runer)	
VII.	35 (32 runer, af hvilke den sidste på kapitælen)	
VIII.	35 (28 runer)	
IX.	40 (33 runer)	
X.	38 (32 runer)	
XI.	buen 46 (38 runer)	} 62 (52 runer)
	søjlen 16 (14 runer)	

Hele indskriften indeholder således 513 tegn, hvoraf 431 runer og 82 skilletegn.

Det i indskriften benyttede runealfabet er følgende, når vi beholder den gamle orden og stiller de yngre tegn ved siden af de ældre, hvorefter de er afledede:

ƿ	ᚱ; ᚲ	ᚳ	ᚴ	ᚷ	Ʒ; Ʒ, Ʒ
<i>f, v</i>	<i>u, w y</i>	<i>þ, ð</i>	<i>o</i>	<i>r</i>	<i>k (c) g ŋ (ng)</i>
*	ᚹ	ᚺ; ᚻ	ᚼ	ᚾ; ᚿ	
<i>h, gh</i>	<i>n</i>	<i>i, j e</i>	<i>a</i>	<i>s z</i>	
ᚹ; ᚺ	ᚱ; ᚲ	ᚳ [ᚴ]	ᚷ	ᚸ	
<i>t d</i>	<i>b p</i>	<i>l</i>	<i>m</i>	<i>R</i>	

Det er altså, som vi måtte vente, i alt væsentligt det samme alfabet, som vi finder almindelig brugt i slutningen af 12. og hele 13. årh., altså også i rune-håndskriftet af skånske lov (se „Runeskr. opr.“ s. 210 = „Die runenschrift“ s. 256). At vi ikke som der har særegne tegn for *æ* og *ø*, er begrundet i, at disse lyd mangler i den sprogform, som findes på døbefonten, hvis runealfabet således alene afgiver et fyldestgørende bevis for, at indskriften er gullandsk. Medens derfor i runehåndskriftet *ᚴ* og *ᚴ* er tegn henholdsvis for *æ* og *ø*, har de på døbefonten den ældre betydning *a* og *o*, der i runehåndskriftet udtrykkes ved *ᚴ* og *ᚴ*. På lignende måde har fonten *ᚹ* og *ᚹ* (ᚹ) for runehåndskriftets *ᚹ* og *ᚹ* (ᚹ). Hovedforskellen mellem fontens og runehåndskriftets alfabet består imidlertid i, at den første bruger *ᚱ* = *y* og *ᚸ* = *R*, medens runehåndskriftet ikke kender *ᚱ*, men netop bruger *ᚸ* i den yngre betydning *y*. Uvæsentligt er det derimod, at døbefonten har *ᚱ* = *p*, medens runehåndskriftet i sin ældre del bruger *ᚱ*, men i den yngre også *ᚱ*, og at *z* på fonten har formen *ᚸ*, men i runehåndskriftet *ᚸ* (bægge disse tegn har naturligvis samme oprindelse; men det sidste var jo særlig skikket til skrift, det første til at indhugges).

Ejendommelig for døbefonten og mig ikke andensteds fra bekendt er den forskel, der gøres mellem

Ʒ i betydning *g*
og Ʒ i betydning *ŋ* (*ng*).

Det første tegn bruges fire gange (i ordene *gabrel* i*), *giarþu* iv, *guþi* vii, *getu* ix), det andet tre gange (i *kunuŋar* iv, vi, *kunuŋa* v). Vel forekommer Ʒ-runen med punkt på hovedstaven (Ʒ) også undertiden i andre indskrifter; men forskellen mellem dette tegn og det sædvanlige Ʒ er da rent kalligrafisk, idet begge har samme betydning (*g*). Formen Ʒ stemmer jo nøje med det ligeledes en sjælden gang fore-

*) Ved i—xi betegnes her og i det følgende de enkelte afsnit i indskriften, så at i regnes fra *þita* til *fyþa* o. s. v., ix fra *ioþar* til *getu*, xi fra *ok* til slutningen (se s. 38).

kommende $\text{þ} = \delta$ for þ^*), og bægge er dannede i lighed med de almindelige stungne runer t e og t d . (Et eksempel på stunget V med punkteret hovedstav vil jeg nedenfor s. 68 not. ** få lejlighed til at anføre).

Den form, som V -runen i betydning n (*ng*) har på fonten, idet punktet er anbragt der, hvor bistaven træffer hovedstaven, synes at stå i forbindelse med en anden ejendommelighed ved dette alfabet, nemlig at V -runen på de fleste steder har et tydeligt og klart punkt, hvor bistaven skærer hovedstaven. Dette forekommer 15 gange i ordene *santi*, *santa* I, *drotin* v. IX, *drotni* IV. VII, *han* (= *hann*) v. IX. X, *kunuṅa* v, *bundin* (bægge n -runer) X, *siṅan* X, *þiaṅan* X og *nehldu* XI. Derimod finder jeg intet sådant punkt, men det sædvanlige V i *barn* I. III, *uarn* IX, *han* (= *hán* c : 'hun') I, *han* (= *hann*) III, *kunuṅar* IV. VI, *siṅan* VII. At der på et enkelt af disse steder, hvor runerne nu er mere eller mindre udviskede, oprindeligt kan have været anbragt et punkt, tør jeg vel ikke bestemt nægte; men sandsynligheden taler ikke derfor, da netop sporene af de oprindelige punkter, som i reglen har været huggede noget dybere end runerne, på de fleste steder endnu er meget tydelige, selv hvor den øvrige del af runen er så godt som helt udvisket.

Nogen forskel i brugen af V og V vil man efter de anførte eksempler ikke kunne påvise. Bægge forekommer jo i samme ord (jfr. *han*, *kunuṅar*, *siṅan*), og den forskel, som man ellers mulig kunde tænke, at det havde været runeristerens hensigt at gøre f. eks. mellem *han* (= *hán* 'hun') med V og *han* (= *hann* 'han') med V , findes i virkeligheden ikke. Særlig afgørende med hensyn til dette spørgsmål er det jo, at det punkterede n også forekommer i ordenes begyndelse (*nehldu*).

Noget sikkert eksempel på, at V -runen ligesom V -runen har været punkteret i midten kan jeg derimod ikke påvise; ti på et par steder, hvor det kunde synes at være tilfældet (i *fyṅa* I, *þita* II, *hiar* XI), anser jeg det for overvejende sandsynligt, at det tilsyneladende punkt kun skyldes den omstændighed, at runen er bleven lidt dybere i skæringspunktet for hoved- og bistav, hvad der også kan iagttages i enkelte andre tilfælde (f. eks. i et par af V -runerne), hvor det dog ikke er særlig fremtrædende. Ganske anderledes forholder det sig derimod med de dybe, klare punkter i V -runerne, der forekommer både hvor n står i begyndelsen, i slutningen og inde i ordet, og ikke lader nogen tvivl om, at de er forsætlig anbragte ligesom i t , V og t .

*) f. eks. på døbefonten i Norum i Bohuslän, der bærer indskriften *suæn gærðe*, „Svend gjorde (fonten)“; se „Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohusläns fornminnen och historia“ I, Stockh. 1874—79, s. 430.

Det må derfor vel antages at have været runeristerens hensigt overalt at forsyne $\mathfrak{X}$ med punkt, men derimod ikke $\mathfrak{H}$ (ved en fejl kunde et enkelt $\mathfrak{H}$ naturligvis have fået et punkt, således som det er tilfældet med $\mathfrak{F}$ for $\mathfrak{F}$ i begyndelsen af andet felt). Og skulde dette punkt fra $\mathfrak{X}$ -runen da ikke netop være brugt i $\mathfrak{Y}$ for at udtrykke η (*ng*), idet det ansås for overflødig tillige at hugge både bistaven i $\mathfrak{X}$ og punktet i $\mathfrak{Y}$ (den fuldstændige form for *ng* som binderune vilde jo være $\mathfrak{X}$)?

Det runealfabet, der bruges i indskriften på fonten, yder altså en lige så fuldstændig lydbetegnelse som det latinske alfabet i det gamle håndskrift af Gullandsloven, og for et enkelt punkts vedkommende, nemlig i brugen af $\mathfrak{R}$ og $\mathfrak{A}$, som vi nedenfor skal omtale nærmere, gør denne indskrift en adskillelse, hvortil håndskriftet ikke har noget tilsvarende. At lydenes længde ikke udtrykkes på fonten, stemmer jo med hvad der er sædvanligt i runeskriften. For at udtrykke de lange selvlyd bruger håndskriftet af Gutalag også (i overensstemmelse med de øvrige gamle svenske og danske håndskrifter) kun rent undtagelsesvis et par gange selvlydsfordobling. Derimod gennemfører det temmelig nøjagtig medlydsfordoblingen inde i ordet, medens der i ordets slutning hersker stor vaklen i brugen af enkelt og dobbelt medlyd.

Efter disse almindelige bemærkninger vender vi os til de enkelte former i indskriften*).

I. $\mathfrak{pita}$ skrives her og på de tre andre steder, hvor det forekommer (II. IV. XI), med *i*. At ordet virkelig har været udtalt med denne lyd og ikke med *e*, fremgår deraf, at indskriften regelmæssig udtrykker *e*-lyden ved $\mathfrak{t}$. Medens oldn. $\mathfrak{pitta}$ i ældre svensk og dansk ellers hedder $\mathfrak{petta}$, $\mathfrak{pætta}$, $\mathfrak{pættæ}$, bruger GL altid formen $\mathfrak{pitta}$ med *i* som her i indskriften, hvis $\mathfrak{pita}$ naturligvis ligeledes må læses $\mathfrak{pitta}$, da medlydsfordobling ikke udtrykkes i indskriften.

$\mathfrak{iru}$ skrives også II og IV (på det sidste sted flertal $\mathfrak{iru}$). Om denne form gælder ganske det samme som om $\mathfrak{pita}$, at *i*-lyden er ejendommelig for gullandsk. Svarende til oldn. *er* (*es*), *eru*, ældre svensk-dansk *ær*, *æru*, *æræ* har GL *ir*, *iru* eller *ier*, *ieru* — de første former omtrent dobbelt så ofte som de sidste**). Den gamle

*) I de følgende citater betegner GL og GS Gutalag og Gutasaga i Schlyters udgave (Samling af Sveriges gamla Lagar VII, Lund 1852). Ved Gutalag eller GL uden videre tilføjelse mener jeg den gamle gullandske sprogform i det hele, således som den fremtræder både i loven og sagaen.

***) Efter Säve, Gutniska Urkunder, Stockh. 1859, s. x forekommer formerne med *i* 124 gange i GL og 9 gange i GS, formerne med *ie* 58 gange i GL, 6 gange i GS.

gullandske runekalender, som Ole Worm har udgivet i 'Fasti Danici', og som nedenfor vil blive nærmere omtalt, skriver én gang *ir* 124²⁶, men ellers *ier* (se nedenfor s. 66)*).

Runen *λR* skrives ikke blot i formerne *ir*, *iru*, men bruges gennem hele indskriften nøjagtig efter de gamle regler uden at sammenblandes med *Rr* (den ældre tegnings *λ* i barn *i* er nemlig fejllæsning for *R*). Vi finder altså *λR* i ef. ent. *iorþar* III, i nf. flt. *þair þrir kunuþar* IV. VI (*þair* desuden VII. VIII. X), *ioþar* VIII. XI og i nf. ent. *sihrafr* på den sidste søjle. Derimod bruges *Rr* i alle andre tilfælde, hvor det svarer til oprindeligt *r*, altså, for blot at nævne de former, hvor det står i ordets slutning, i *hiar* 'her' III o. s. v., *uiþr* forholdso. 'ved' V (jfr. IX), *uar* nf. ent. hak. 'vor' V, *ofr* 'offer' IV. En så nøjagtig rent mekanisk efterligning af en ældre tids brug lader sig naturligvis ikke tænke. Der kan ingen tvivl være om, at der endnu på denne indskrifts tid på Gulland — i al fald i den egn, hvorfra døbefonten skriver sig — virkelig i sproget har været en tydelig forskel mellem de to *r*-lyd.

santi hak. og santa huk.] Disse latinske former for det nordiske *helgi*, *helga* forekommer oftere i senere runeindskrifter i forbindelse med helgeneres navne, og det er almindeligt, at også *hankön* har formen *santa* (se eksempler foran s. 4 og s. 8 not. og jfr. fra gullandske runestene *santa mikal* Säve no 84).

gabrel] vel udtalt *gabrel* eller måske *gábrél*, en usædvanlig skrivemåde for *gabriel*, der oftere forekommer f. eks. i den stokh. homiliebog (138⁴ o. s. v.), i den gl. norske homilieb. (143² o. s. v.) og i *Mariu* saga (udg. af Unger, Christ. 1871). — Sætningen i første felt udtrykkes med følgende ord i gl. norsk homilieb. 61²⁸: *Gabriel, er boðaðe Mariu, at hon með barne vera scyldi.*

ok] denne form af ældre auk bruges også altid i GL og i runekalenderen. Af de gullandske runeindskrifter har kun de ældste auk, de yngre altid ok. Det kopulative ok 'og' står her i samme betydning som en relativ sætning; jfr. GL 1 oversk. *hier byrias lagh guta oc segia so at fyrstum.* Samme forbindelse som her også II (ok *hailsas*), men i IV relativsætning.

sehþi ɔ: *seghði*, idet h-runen her som ellers i indskriften og overhovedet i de yngre runeindskrifter er tegn for spirantisk *g*. I samme betydning forekommer *h* en enkelt gang i GL (*gangdahar* 8 pr.; jfr. „Die runenschrift“ s. 257 f. not. 2); men ellers udtrykkes denne lyd her ligesom i de øvrige ældre svenske og danske sprogmindesmærker regelmæssig ved *gh* eller ved *g* alene. Hvor som her en medlyd følger efter, skriver GL dog altid *g*: *segþi*, *legþi* (se nedenfor), *siglandi* GS 6 (jfr. *silgdu* GS 4 = *sigldu*; sml. her nedenfor i XI skrivemåden *nehldu*).

*) Her og i det følgende henviser tallene til siderne i Worms 'Fasti Danici' 1626 (1633).

For selþi har ældre svensk og dansk *saghþi*, *saghthæ*; men i gullandsk er omlyden fra nutid i denne og lignende former regelmæssig overført til fortid og fortids tillægsform: *segia* GL 1 o. s. v., fort. *segþi* GS 1. 4, tf. *segt* GL 26,1, *sect* 20,14; *leggia* 2,2 o. s. v., fort. *legþi* 3,3, *legþu* 2,2, *legþis* GS 3, tf. *legt* GL 25 pr.; *beria*, tf. *berþr* 12,1. 19,5, *berþ* huk. 3,1. 18 pr. bis; *veria*, tf. *verþr* 37 pr., *vert* 22; *telia*, tf. *telt* 17,1; *semia*, nut. *sembr* GS 6, tf. *sempt* GL 31 (i forbindelsen *þitta ir oc sempt sic*, hvor der ellers med udeladt *t* skrives *sempsic* 24,4 o. s. v.); *wenias*, fort. *wendus* GS 5 = oldn. *wonðusk*; *stepia*, tf. *miþ stepdum ret* GS 5 = oldn. *støddum*; *spyria*, tf. *spyrþr* GL 6,1; *lykia*, tf. *lyct bref* GS 6; *flytia* GL 32, fort. fit. *flyttu* 65; *lagryþia* 17,4, tf. *lagrytt* 10. Herhen hører også ordene *setia* 20,15, tf. *sett* huk. GS 4, og *selia* GL 6,2, der i fort. og tf. naturligvis, som Schlyter angiver, vilde hedde *seldi*, *seldr*, men hvorpå intet eksempel forekommer. Skönt omlyden i disse to ord stemmer med norsk-islandsk, er den dog yngre og senere indtrængt fra nut. (jfr. mine „Småbidrag til nordisk sproghistorie“ i „Det philologisk-historiske Samfunds Mindeskrift“, 1879, s. 181 ff. = særtr. s. 8 ff.). I lighed med disse former har omlyden også bemægtiget sig fort. og tf. i *þykkia*, fort. *þytti* GS 1 (= oldn. *þykkja*, *þótti*) og i *sykia* GL 3,1. 4. GS 2, tf. *syct* GL 2,2. 4 bis (= oldn. *sækja*, *sótt*).

I steden for fortid sehþi ventede man her snarere nutid, parallelt med *ir*, således som *n* har *hailsas*; derimod atter i *iv* *giarþu* (om lignende veksler i oldsproget se nedenfor s. 50 not.). I det hele taget bruges fortiden overvejende i indskriften. Medens *m* har *hiar huilis maria*, hvor fortiden også vilde være særlig stødende, hedder det i *v* *hiar tok han uiþr ofri*, *vi* *hiar riþu þair burt* (her er fortiden temmelig hård; i den gamle gengivelse oversættes *riþu* også som nutid!), og fra *vm* bruges kun fortid: *s[ah]u*, *toku*, *be[rþ]u*, *getu*, *ladu*, *nehldu*.

santa maria] den latinske nævneform er her brugt ubøjelig som *hf*. I *maria* har uden tvivl både *a* og *i* været langt (*Máría*). Ligesom den stokh. homilieb., der oftere skriver *maría* (3⁹. 5³⁰. 27¹⁰), men aldrig *máría* eller *mária*, sætter jeg dog kun aksent over *i*, hvor jeg betegner udtalen. Også i andre fremmede navne nøjes jeg med en enkelt aksent (*Gabréel*, *Elizabéd*), da kvantiteten af de øvrige selvlyd ofte er tvivlsom (jfr. i stokh. homilieb. *michaél*, *raphaél* 89¹⁶⁻¹⁸, *elisabéþ* oftere, *elisábéþ* 139³³).

at] ved siden af det ældre *at* bruger GL som bekendt også formen *et*.

han o: *hán* (jfr. *haan* GL 2,2 bis og 20,5 (efter det yngre håndskrift), medens der ellers regelmæssig skrives *han**)), den ejendommelige gullandske form for

*) GL har i reglen *hann* 'han' og *han* 'hun'. Et par gange skrives dog *han* for *hann* og ligeledes omvendt et par gange urigtig *hann* for *han* (se Schlyters glossar s. 263).

'hun', idet gullandsk i det hele har opgivet *u*-omlyden i endnu større udstrækning end ældre svensk-dansk ellers. At *u*-omlyden oprindeligt også har omfattet Gulland i langt videre omfang, end de gullandske sprogmindesmærker lader formode, tvivler jeg dog ikke om (sikkert bevis på dens tilstedeværelse frembyder formerne *iorþar* GS 1 = *iorþar* her nedenfor m, *ol* GL 24 pr. = oldn. *ol*, ældre svensk-dansk *øl*). Formen *hán* = oldn. *hón* antager jeg for senere indkommen gennem gf. *hána* (*hana*).

skuldi som i ældre svensk-dansk = oldn. *skyldi*.

fyþa = oldn. *fæða*, gl. svensk-da. *föþa*, *föthæ*. Til oldn. *æ* svarer i gullandsk regelmæssig *y*.

II. *elizabeþ* betegner vel nærmest udtalen *Elitsabéd*, idet *z*-runen her som i *himiz* m er tegn for *ts*. Runekalenderen bruger samme *z*-rune som her i formen *guz* 104. 126^{24.26}. 132 (*gus* med *h* 126¹¹ beror måske på en fejl), der i GL skrives *guz* 6 pr. 8,1. GS 4. Fremdeles bruger kalenderen regelmæssig *z*-runen for lat. *c* og *t* i forbindelserne *ci*, *ce* og *ti* (foran selvlyd), medens *ʃk* anvendes, hvor *c* udtales som *k* (*luzius* 106, *felizitas* 104, *zirianus* 110. 114, *dezember* 122, *zezilia* 120, *tiburzius* 106, *vinzenzius* 100, o. s. v.)*. Derimod gengives lat. *s* ved *s*-runen (*ambrosius* 106, *sebastianus* 100, o. s. v.). Vi skulde derfor også på fonten snarest vente skrivemåden *elizabeþ*; men netop i dette navn har skrivemåden og vel også udtalen været meget vaklende. Medens den stokh. homilieb. har *elisabéþ* 10²⁶. 11³ o. s. v. 139¹⁸ o. s. v., den gamle norske homiliebog *elisabeth* 142^{28.30}. 143²⁷, *helisubeth* 143^{5.20.23}, skriver *Maríu* saga ved siden af *elisabeth* 19¹² o. s. v. også *elisabeth* 361^{6.8} o. s. v. med *z* ligesom her. En dansk gravsten på latin fra 1379 (?) har *ELIZABET* (Årb. f. nord. oldk. 1887, s. 123).

hailsas] medialformen på *s* som i ældre svensk-dansk, ligeså *huilis* m (jfr. de gullandske runeindskrifter, hvor denne sidste form er almindelig, f. eks. *Säve* no 7. 26. 45. 74 o. s. v., *huilas* flt. 144 o. s. v.).

Ejendommelig for gullandsk i modsætning til ældre svensk-dansk i andre egne er bevarelsen af alle de gamle tvelyd, af hvilke vi på fonten finder:

ai: *hailsas* her, þair iv. vi. vii. viii. x

*) Efter reglen skrives ligeledes *kruzis* (= lat. *crucis*) 116 (hos Worm urigtig *grucis*, der er rettet i 2. udg.), men *krusis* 108, der dog ikke tør anses for en fejl, da Worm udtrykkelig fremhæver denne skrivemåde s. 137. De lat. former af dette ord udtaltes vel i reglen med *s* ligesom det herfra udgæede gullandske *krus*, der forekommer på fonten xi. — I det eneste eksempel, der forekommer i GL på et lat. ord med *ti*, har håndskriftet *e*, nemlig *leccior* 60 nf. flt. (altså med gullandsk endelse) af lat. *lectio*.

(au — intet eksempel)

ey: leysti m

GL skriver *ai* (undertiden *ei*), *au* og *oy*. Denne sidste lyd udtrykkes i runekalenderen ved *oi* (moinni hf. ent. 114, moia ef. flt. 118). At betegnelsen på fonten falder sammen med det sædvanlige isl. *ey*, må anses for tilfældigt, fremkaldt af en uklar lydopfattelse. At det har været vanskeligt nøjagtigt at opfatte lydets virkelige beskaffenhed, synes mig at fremgå af de tre forskellige betegnelser *oy*, *oi*, *ey*.

III. *hiar* 'her'. Samme ejendommelige gullandske form forekommer også i forskellige gullandske runeindskrifter (Säve no 51. 53. 54 o. s. v.) og i runekalenderen (se nedenfor s. 66), medens GL har det herfra udgåede (?) *hier* 1. 61,1 ter. GS 5, som også jævnlig findes i runeindskrifterne (Säve no 7. 81. 84). Bægge former stod meget længe ved siden af hinanden, ligesom tilfældet var med de ensartede *giara*, *giera* 'göre' (se nedenfor iv). Både *hiar*, *hier* og *giara*, *giera* synes at måtte opfattes som „brydningsformer“, hvor *ia* mulig fra gammel tid har holdt sig ved siden af *ie*, der ellers meget tidlig regelmæssig indtrådte på Gulland i de „brudte“ former. En af de ældste gullandske runeindskrifter (Hauggrän-stenen, Säve no 84) har ved siden af *biergi* hf. ('bjærg', oldn. *bjarg*), *-biern* ('björn', oldn. *björn*) ligeledes *ie* i *kierua* 'göre' og *hier* 'her'. Gullandsk har ikke blot „brydning“ overensstemmende med ældre svensk-dansk i de tilfælde, hvor den mangler i oldsproget (*iek* = oldn. *ek*, ældre svensk-da. *iak*, *iæk*, o. s. v.), men er også undertiden gået videre end svensk-dansk ellers: *biera* GL 13 pr. = oldn. *bera*, ældre svensk-da. *bæra*, *bæra*. I analogi hermed må uden tvivl formerne *ier* (= *ir*, se i), nut. af *wera* (*wara*), *hiar*, *hier*, *giara*, *giera* opfattes. Et andet endnu mærkeligere eksempel (*þiaþan xi*) vil vi nedenfor omtale.

sum ligesom ellers i ældre svensk-da. = oldn. *sem*. Dette ord har på Gulland tidlig fortrængt det gamle *es*, *er* (i de ældste svensk-danske sprogmindesmærker *ær*) som henvisende stedord. Både GL og kalenderen bruger altid *sum*.

han barn fydi] egl. „fødte ham som barn“. Betydningen af disse ord er mærkelig nok aldeles misforstået af Thomsen og F. Magnusen, hvorimod Rask naturligvis har forklaret dem rigtig.

fydi] om udtalen af denne form se nedenfor under *ladu x*.

skapera] Medens oldnord. tidlig for det ældre *skaperi* o. s. v. fik *skapari* o. s. v., har gullandsk regelmæssig bevaret formerne på *-eri*: *domeri* GL 61,1, *rauferi* 39, *skytteri* runekalenderen 120 (= oldn. *skytari*), *mesteri* se nedenfor *xi*.

himiz ɔ: *himits* for *himinz* (*himints*). Om betydningen af *z* se under *elizabep n*. Ved siden af formen *himin* (= oldn. *himinn*) i ældre svensk og dansk

(Rydqvist II, 37 f. Harpestræng udg. af Molbech s. 149¹¹ *himmæn*) optræder tidlig det nu brugelige *himmel* (*himil* Rydqvist II, 39).

iorþar] vigtig lævning af den gamle *u*-omlyd, som i dette tilfælde på Gulland undtagelsesvis har bemægtiget sig hele ordet ligesom ellers i svensk-dansk. Samme form forekommer også i GL (se foran under *han* 1).

os skrives på samme måde GL 1; udtalen har uden tvivl været *oss*, hvor *o* som i oldsproget tidlig er forkortet af *ó* (jfr. min oldnord. læsebog ³ XII f.). *os* skrives endnu i en sen gullandsk runeindskrift (Säve no 62), medens andre unge indskrifter har *us* (Säve no 3. 4. 195), der stemmer med den nuværende udtale.

leysti] således rigtig formodet af Rask for den gamle tegnings *liusti*. Om betegnelsen *ey* se under *hailsas* 11; GL skriver *loysa*. I samme betydning som her ('forløse, frelse fra synderne') bruger oldsproget regelmæssig *leysa*, ældre svensk-da. *losa*, *losæ* (f. eks. stoch. homilieb. 39¹⁶ fyr miscun þess er a crosse leýste fra *daupa* alt *mankyn* drotten *vár iesus cristr* = gl. norsk homilieb. 142²⁰; *hann* (cistr) *leysti oss* stoch. hom. 146⁹ o. s. v. Kristus kaldes *lausnari várr* Leifar 83⁵ o. s. v.). GS 5 har *loysa* (*synd*). Det tilsvarende navneord er i oldsproget *lausn*, ældre svensk-da. *lösn*, netop brugt om syndernes tilgivelse (absolution).

IV. þita iru þair þ. k.] flert. af udsagnsordet som regelmæssig i oldsproget og ældre svensk-da. i denne forbindelse (jfr. *þet iru lag guta* GL 19,31).

þrir = *þrir* GL. I de øvrige ældre svenske sprogmindesmærker bortkastes jævnlig *r* af formen *þrir*, *þrer* (*þri*, *þre*); ældre dansk har kun *þre*, *thre*.

kunuþar] med *u* i første stavelse også i GL. I de øvrige gamle svenske og danske sprogmindesmærker finder vi dels former med *u*, dels med *o* (= oldn. *konungr*). Runen *Y* er her tegn for ganenasalen med efterfølgende muta (*ng*), således som udtalen endnu er på Gulland. GL og runekalenderen bruger den sædvanlige betegnelse *ng* (jfr. nedenfor s. 67).

kristi] den nordiske hensynsform.

giarþu] fortid af *giara*, der ligesom *gera* kun forekommer en enkelt gang i GL (*giara* 6,3, *gerir* 3. pers. frems. nut. 29). Ellers bruges stadig *giera*, fort. *gierþi* (jfr. indskriftens *hiar* med Gutalags *hier*, se foran 11). Forklaringen af formerne *gera*, *giara*, *giera* frembyder dog forskellige vanskeligheder, og det er ingenlunde sikkert, at *giara* i og for sig viser et ældre standpunkt end *giera*. Som foran nævnt har Hauggrän-stenen, der er ældre end døbefonten, i navnef. *kierua*. Alle tre former af ordet holder sig meget længe ved siden af hinanden, endogså i samme egn, således som det fremgår af tre samtidige stene fra Lye fra midten af 15. årh., som vi

nedenfor (s. 73 f.) nærmere skal omtale, af hvilke den ene har giara, den anden giera og den tredje gera.

ofr] et i alle nordiske sprog tidlig optaget fremmedord = oldnorsk-isl. *offr* (sjældent skrevet *ofr*); her uden tvivl udtalt på samme måde, ikke med *ó*, som formen med *o* ellers kunde give anledning til at formode, da gullandsk regelmæssig har *u* svarende til oldsprogets *o* og *u*, når ikke *r* fulgt af medlyd går umiddelbart efter (Söderberg, Forngutn. ljudl. § 5); men som fremmedord har *ofr* ikke været denne regel underkastet. I GL forekommer ordet ikke, men jævnlig i de andre gamle svenske sprogmindesmærker, der skriver *offer*, medens fonten efter den sædvanlige gullandske regel ikke udtrykker „halvlyden“ (jfr. *uiþr v*). Det tilsvarende udsagnsord *ofra* forekommer nedenfor i VII = oldnorsk-isl. *offra*, ældre svensk *offra* (*ofra*). Oldnorsk-isl. bruger for ‘offer’ i almindelighed *fórn* (udsagnsord *fórna*), undertiden sammen med det ensbetydende *offr*.

uarum drotni] i nf. uar drotin v, gf. uarn drotin ix. For uarum drotni har VII i hf. orum drotni. De fra oldnord. bekendte former af ejestedordet *várr*, der svarer til orum (se min oldnord. læseb. ³ XI not., J. Hoffory i Nordisk Tidskr. f. Filologi, N. R. III, 297 ff.), lader sig fra ældre svensk-dansk kun påvise i gullandsk: *halda cristindomi orum oc tro vari retri oc landi oru bygdu* GL 1, *i lagum orum, i vilia orum* *ibid.*, *a landi oru* 2 pr., men også *af waru mali* GS 1. En sen gullandsk runeindskrift (Säve no 3) har i gf. flt. huk. orar. Derimod hedder det f. eks. i VGL *a landi varu, i laghum warum* (sml. Rydqvist II, 486).

drotni] hf. af drotin v = oldnord. *dróttinn, drótni* (*dróttni*). Ordet har her vistnok haft lang selvlyd og enkelt *t*: *drótni, dróttinn v, drótin ix*. GL skriver nemlig overalt med enkelt *t* *drotin* nf. 2,3. 6,5. 16,2 ter. 22 (jfr. nedenfor under *ladu x*). I betydning ‘herre, husbonde’ som på de anførte steder i GL lader ordet sig næppe ellers påvise i ældre svensk-dansk uden for sammensætning. Også brugt som her i indskriften om ‘gud herren’ er det tidlig opgivet i svensk-dansk (se eksemplerne hos Söderwall, Ordbok öfver svenska medeltids-språket s. 200, og hos Kalkar, Ordbog til det ældre danske sprog I, s. 389).

V. *uiþr*] Denne form (= oldn. *viðr*) bruges udelukkende i GL (jfr. nedenfor ix); *taka wiþr e-u* = oldn. *taka við e-u*, ‘tage imod noget’.

VI. *burt* ‘bort’, således også x. Derimod har GL formen *bort* 56 pr. GS 1 oftere, som stemmer med reglen, at *r* efterfulgt af medlyd kræver *o* (jfr. *foran* under *ofr iv*). Reglen er dog ikke uden undtagelse, idet vi finder *burghan* GL 65 = oldn. *borgan* og *burg* GS 1 = oldn. *borg*. Jeg betragter *burt* som den ældre form, hvis *u*

senere i visse egne blev *o* i analogi med de andre ord, der havde *o* foran *r* med følgende medlyd. Andetsteds på Gulland holdt det gamle *u* sig imidlertid i *burt* til nutiden, således på Fårö (Fårömålets ljudlära ved A. Noreen, Stockh. 1879, § 122), hvis *u* jeg ikke med Noreen anser for opstået af ældre *o*, men for bevaret fra gammel tid, da *o* foran *r* med følgende medlyd ellers ikke i denne sprogart er blevet *u*, men *å* (Noreen § 115).

VII. Den med *sip̄an* begyndende sætning kan syntaktisk opfattes både som eftersætning til *vi* og som forsætning til *viii*. Sammenhængen synes mig dog nødvendig at kræve det første. Ligesom oldsproget bruger GL *sip̄an* både som biord ('siden, derpå'; således også nedenfor *x*) og som bindeord ('siden, efter at').

hafa] om nutidsformen se foran s. 31 og s. 44.

orum drotni guþi] almindelig forbindelse i det ældre sprog; jfr. *kuþ trutin* på Ny Larsker-stenen (foran s. 8 not.); af *goþe drótn eórvm iesv criste stokh. homilieb. 186*²⁹ — af *guði drotn eórvum iesu criste gl. norsk homilieb. 88*²³.

VIII. *þet* = oldnord. *þat*; også GL skriver altid *þet*, hvorimod *a* holdt sig i *þan(n)* (kalenderen har ligeledes *þet*, *þann*). I formen *þet* er *a* på Gulland altså tidlig blevet *e*, hvad der stemmer med den almindelige overgang af *þan*, *þat* til *þæn*, *þæt*, der forekommer allerede i de ældste svenske og danske håndskrifter.

s[ah]u] Dette ords læsning og tolkning har voldet mig ikke ringe vanskelighed. At det begyndte med *h* og endte med *h*, så jeg straks ved min første undersøgelse, hvorimod de mellemliggende to runer, som pladsen tilsteder, er højst tvivlsomme. Et øjeblik tænkte jeg mig, at der kunde læses *h†h* *sotu* = oldn. *sóttu*, fort. af *sækja*, i GL *sykia*. Muligheden af en sådan form i gullandsk bestyrkes nemlig af *ort* GL 16,2, fort. tillægsf. af *yrkia*. Da fortid af *þykkia* imidlertid i GL hedder *þytti*, og fortids tf. af *sykia* *syct* (se under *sehþi* i), må man snarest antage, at *sykia* også i fortid vilde have formen *sykti* eller mulig *sytti*; men indskriften tillader hverken at læse *syktu* eller *sytu*. Også læsningen *sotu* opgav jeg snart, da de spor, der endnu er lævnede af de to mellemste runer, bestemt synes mig at stride herimod, idet den øverste bistav i *h* og den venstre bistav i *h* sikkert endnu vilde være fuldkommen kendelige. Desuden måtte hele udtrykket *þair þet hiar fram sotu* i betydning „her drog de frem (til deres hjem)“ i ethvert tilfælde på grund af *þet* kaldes meget hårdt, da *þet* 'det' hverken kunde antages at stå i samme betydning som „ad vejen“ (jfr. GS 2 slut. *sum þan wegin aigun hinget sykia*), eller kunde opfattes i betydning 'så, da' (i en eftersætning): „her drog de så fremad“. Men selv hvis man vilde tillægge *þet* en af disse usandsynlige betydninger, vilde hele sætningen jo blive fuldstændig overflødig,

da den ikke vilde sige andet, end hvad der allerede var udtrykt i forklaringen over vi: „her red de bort“. Ti at lægge den betydning deri, at „de drog frem ad denne vej, nemlig til deres hjem, ikke ad den vej, de oprindeligt havde bestemt, nemlig til Herodes“, vilde vel næppe nogen falde på. Hovedsagen er jo imidlertid, at runesporene efter min mening slet ikke tillader at læse *sotu* (*sytu*, *syktu*). Heller ikke *sehþu*, som jeg også et øjeblik tænkte på („her fremsagde α : forkyndte de det“, nemlig hvad de havde set og hørt), lader sig forene med pladsen og runesporene, en indvending, som ligeledes kan rejses mod *setu* (fort. af *setia*); mod dette sidste synes også betydningen mig i høj grad at tale.

Så vidt jeg kan se, tillader indskriften kun læsningen *sahu* α : *sághu*, fort. flert. af det til oldn. *séa*, *sjá* svarende udsagnsord, hvis nævnef. i GL hedder *sia* 14 pr. 19,6 bis. 23,3 bis o. s. v. (ellers i ældre svensk-dansk *sea*, *se*), medens fort. flt. både i gullandsk og overhovedet i ældre svensk-dansk netop som her har formen *saghu* GS 4 (jfr. forest. måde *a sagi* 'så derpå' GL 22), *saghæ* = oldnorsk-isl. *sá* (af *sáu*). *fram sahu* oversætter jeg da 'så frem' α : „forudså, så i ånden (hvad der vilde ske)“, og jeg antager, at udtrykket her har hensyn til den åbenbaring, som de hellige tre konger modtog af englen, der forkyndte dem, at de skulde drage en anden vej for ikke at falde i Herodes' hænder.

De til felt iv–viii hørende overskrifter gengiver altså efter min mening indholdet af Matth. 2,11-12, der i den stokholmske homiliebog 57¹⁸⁻²³ udtrykkes i følgende ord: *ganga* (austrvegs konungar) *sípan* i húset in. *hitta þar sveinen oc móþor hans marío. falla til iarþar oc lutu**) *honom. feorþo**) *honom sípan góþar gørsemar. þat var gvll oc reykelse oc mirra. En þá er þeir áetloþo afstr at hverfa til fundar víþ herodem. þa vitraþesc engell guþs þeim í dráme. oc baþ þa aþra leiþ afstr hverfa en hitta eige herodem; jfr. Maríu saga 371⁷⁻¹⁵: En þaa er konvngar havfðv dyrkaðan drottinn með fornvu sinvu, þaa forv þeir heimleiðis ok ætlvðv at koma a fvnd Herodis, sem þeir havfðv honvu heitið. En vu nottina þaa kom eingill drottinn til þeira i svefni ok mællti, at þeir skyllv ecki Herodem finna, helldr skyllði þeir aðra leið aþtr fara til heraða sinna. Ok eptir þessa vitran þaa snerv þeir ferð sinni til Tharsvu borgar, ok fengv ser þar skip ok avllv favrvneyti sinv, ok forv þaðan til sinna heraða.*

IX. *ioþar*] her og xi skrevet med *io*, hvor det er tvivlsomt, om *o* er langt eller kort. I ægte gullandske ord forekommer forbindelsen *io* ikke, idet oldnord.

*) Mærk afvekslingen mellem nutid og fortid ganske som på fonten.

iu, norsk-isl. *jú*, *jó* er blevet *iau* (*diaupr* = oldn. *djúpr*, *briauta* = oldn. *brjóta*, o. s. v.). Også forbindelsen *io* med kort *o* findes kun rent undtagelsesvis (iorþar m). At iorþar har bevaret *io*, ligger naturligvis i, at det er et fremmedord = lat. *Judæi*, der også ligger til grund for det ensbetydende norsk-islandske *Gyðingar*. Hvorfor gullandsk har fået formen iorþar og ikke iuþar, er vanskeligt at sige; skulde det måske bero på nedertysk indflydelse? ti mellemnedert. har netop regelmæssig *jode*, *jodde*. Forbindelsen *io* finder vi i gullandsk også i det fremmede navn iosep (= Joseph) runekalenderen 104.

berþu] om *e* se sehþi i.

tri = oldn. *tré*, ældre svensk-dansk *træ*. Svarende til oldnord. *é* har gullandsk i reglen *i* (*kni* GL 23,4 = oldn. *kné*, o. s. v. Söderberg, Forngutn. ljudl. § 3, 2). Ordet har i alle nordiske sprog ikke blot betydningen 'træ' (*arbor*), men også 'træstykke' (*lignum*) og som her 'pæl, stolpe'.

getu] fortid af *geta* = oldn. *gæta*. GL 18,1. 26,6 har *gieta* 'vogte' forbundet med *ef*. som i oldsproget; her underforstås *hans* altså fra det foregående *hann*. I Gutalags *gieta* er *ie* naturligvis ikke „brydning“, men tegn på mouilleret *g*, så at indskriftens *e* betegner et oprindeligere standpunkt. Om udtalen af formen her se under det følgende ladu.

X. ladu] fortid af *laiþa* GL = oldn. *leida*. Formen her udtrykker udtalen *laddu*, der svarer til oldnord. *leiddu* efter en særlig gullandsk lydregel, ifølge hvilken de gamle tvelyd jævnlig forkortes ved bortkastelse af deres sidste bestanddel, når en dobbeltmedlyd følger umiddelbart efter. Tvelydene *ai* og *au* bliver derved til *a* (på *o* for *oy* forekommer intet eksempel i gammel tid). Regelmæssig indtræder dette forhold under bøjningen af det til oldnord. *einn* svarende talord; som i GL har følgende former:

	hak.	huk.	ik.
nf.	{ <i>ann</i> 12,1. 14,1. 33. 34. GS 1 <i>an</i> 25 pr. 33	[<i>ain</i>]	[<i>att</i>]
gf.	<i>ann</i> 1. 8,2 bis. 14,1. 19,1. GS 1	<i>aina</i> 13 pr. 14,1. 19,34. GS 1 bis. 3. 6	{ <i>att</i> 19 pr. 37. GS 2 <i>at</i> GS 5
hf.	<i>ainum</i> 19,30. 24,5. 28,7	<i>aini</i> 19,11. 26	<i>ainu</i> 13,3. 19,23. 37 bis. 20,11 ter
ef.	<i>ains</i> 19,1	<i>ainir</i> 13,2	<i>ains</i> 40*)

Hermed stemmer *braiþr* GL 64, ik. *brat* (o: *bratt*) 26,8 = oldn. *breidr*, *breitt*; *baiþas* 65 o. s. v., fortid *ftt. baddus* GS 1 = oldn. *beidask*, *beiddusk*.

*) desuden hyppig i forbindelsen *utan þi at ains*, „alene med den undtagelse“.

Eksempel på forkortning af *au* forekommer kun i *daupr* GL 20 pr. 26,1. 29, ik. *datt* 2,1. 2. 18 pr. = oldnord. *daudr*, *dautt*.

I overensstemmelse hermed finder vi i gullandsk også en lang selvlyd forkortet foran dobbeltmedlyd. Dette indtræder regelmæssig i de til oldn. *minn*, *þinn*, *sinn* (*minn*, *þinn*, *sinn*) svarende ejestedord, der i GL har *e* (sjældnere *i*) foran oprindeligt *nn* og *tt*, men ellers *i*, idet der skrives:

	hak.	huk.	ik.
Ent. nf. [<i>sen(n)</i> , <i>sin(n)</i>]		[<i>sin</i>]	[<i>sett</i> , <i>sitt</i>]
	<i>minn</i> GS 1		
gf.	{ <i>senn</i> 3,3. 4. 20,1 bis. 4. 8. 28,8 bis. 64 <i>sen</i> 3,1. 3. 4. 26,1 <i>sinn</i> 37 pr. GS 2 <i>sin</i> 3,1. GS 4	{ <i>sina</i> 2,1. 2. 3,1 bis. 2. 13,1. 5. 22. 28,5 ter. 6. GS 4	{ <i>sett</i> 2,2. 6 pr. 20,4. 13. 15 bis. 26,9 bis. 28,8 <i>sitt</i> 20,6. 44
hf.	<i>minum</i> GS 2 <i>sinum</i> 7,1. 12 pr. 1. 17,4. 24 pr. 4. 28,8. 29. 63,2. GS 1. 2. 4 ter.	{ <i>þennj</i> 27 <i>senni</i> 4. 6,1. 7,1. 2. 13,1. 19,36. 24 pr. 4 bis. 28,5 <i>sinni</i> 13 pr. 26 pr. 49. 56 pr. GS 1	{ <i>sinu</i> 15,1 ter. 20,4. 22. 28,2. 6. 51. 63,2. GS 6
ef.	<i>sins</i> 13,4. 44. 56 pr. (<i>senz</i> 3,3)	<i>sennjr</i> 13,1	[<i>sins</i>]
Flt. nf. [<i>sinir</i>]		[<i>sinar</i>]	[<i>sin</i>]
gf.	<i>sina</i> 37 pr.	<i>sinar</i> 2,2. 13,1. 20,6	{ <i>sin</i> 25,6. 26 pr. 37 pr. <i>sinn</i> GS 4
hf.		<i>sinum</i> 20,8 bis. 14. 28 pr. GS 1. 3. 5. 6	
ef.		{ <i>senna</i> 20,1 <i>sinna</i> GS 5	

Disse former viser altså, at *i* er forkortet foran dobbeltmedlyd (*nn*, *tt*)*, hvor der i reglen skrives *e*, men dog også jævnlig *i*. Denne vaklende skrivemåde forklarer jeg deraf, at den korte lyd har været en mellemlyd mellem *e* og *i*, dog måske nærmest ved *i*. Det yngre håndskrift har ofte *i*, hvor det ældre bruger *e*, og i det nuværende sprog findes kort *i* foran *nn* og *tt*, men *æi*, der regelmæssig svarer til ældre langt *i*, foran *n* (*minn*, *mæin*, *mitt* o. s. v.). — De gullandske runeindskrifter har i almindelighed sin *ɔ*: *sinn* med kort *i* (Säve no 11. 17. 18 o. s. v.); dog forekommer sen *ɔ*: *senn* i no 144. 158 bis. 168 bis og *senni* hf. ent. huk. i no 104.

*) Derimod er det urigtigt, når Söderberg (Forngutn. ljudl. s. 32) påstår, at forkortelsen også er indtrådt foran *ns* (i ef. ent.); ti her skrives regelmæssig *i*, og *e* findes kun i *prest senz* GL 3,3, som er fejl for *prests sins*, men som afskriveren måske snarere har opfattet som ef. af *prestr* med bestemt kendeord (*prestsins*); eller har *prest*, der formelt jo var gf., ledet ham til at tænke på *senn* og således fremkaldt den urigtige skrivemåde *senz* (det beror på en fejltagelse, når Söderberg l. c. anfører „sens (*senz*) 3,3 bis“)?

Hverken fonten i Åkirkeby eller kalenderen har herhen hørende former, når undtages þinum hf. ftt. hak. i kalenderen 124⁹.

Med formerne af ejestedordene i GL stemmer nøje tillægsordet *goþr* 25,6. 26,8. 27, der i ik. har *gutt* 26,9, *gut* (ǝ: *gutt*) 19,33 = oldnord. *góðr*, ik. *gótt* (*gott*).

Forholdet i ejestedordene og i tillægsordet *goþr* svarer altså ganske til det, vi kender fra oldsproget, hvor *i* og *ó* i disse ord ligeledes tidlig er forkortet foran dobbeltmedlydene, og meget tyder på, at reglen om selvlydsforkortning foran dobbeltmedlyd engang har haft en større udstrækning i alle nordiske sprog, end de lævnede sprogmindesmærker lader formode. Et gammelt eksempel fra Norge tror jeg at kunne påvise i indskriften på Flatdal-stenen fra Telemarken (12. årh.). Efter en omhyggelig tegning af den bekendte antikvar M. F. Arendt fra 1805 (i det oldnordiske musæums antikvarisk-topografiske arkiv), der er gengivet hos Stephens II, s. 677, og som jeg ligeledes meddeler på omstående side, lyder indskriften således (for en enkelt ejendommelig rune lader jeg foreløbig pladsen stå åben; de øvrige omskriver jeg med den betydning, der egentlig tilkommer dem, men stiller ovenover den betydning, som de må have i indskriften):

t	t	
okmole	: ræisl	. runar þesar (a)uk biþr þors almakan kup : at han take
		t l
	uiþr s.l kamas	: er þese slæin tikr ibir

Som man ser, er særlig runerne $\uparrow$ og $\uparrow$ jævnlig forvekslede. I ordet *stæin* skrives $\uparrow$, som ellers ikke forekommer i indskriften, for $\uparrow$, og den første rune i *auk* har fået formen $\uparrow$ for $\uparrow$ *). Den anden rune i det ord, som ifølge sammenhængen betyder 'sjæl', anser jeg for et usædvanligt tegn for *á*, medens $\uparrow$ overalt betegner kort *a*, altså også i *almakan*, som jeg læser *almakkan* (af *-mátkan*), hvor selvlydsforkortelsen er fremkaldt af det dobbelte *k*. Hele indskriften vilde jeg da gengive således: *Ogmonde ræist rúnar þessar auk biþr þors almakkan guð, at hann take viðr sál Gama(l)s, er þesse stæinn liggr ibir* ǝ: „Ogmonde ristede disse runer og beder om det (derom) den almægtige gud, at han vil tage imod Gamals sjæl, som denne sten ligger over“.

*) Da *t*-runen i indskriften jo har formen $\uparrow$ (eller urigtig $\uparrow$), og $\uparrow$ altså ikke bruges, kunde man fristes til at anse bistaven til højre for tilfældig, så at bistaven til venstre kun var anbragt for højt oppe på hovedstaven (dette spørgsmål vil en undersøgelse af stenen sikkert kunne afgøre); eller er $\uparrow$ slet ikke nogen rune, men et slags skilletegn, så at her skal læses uk?

Flardal-stenen.

Almen gyldighed kan reglen om selvlydsforkortning foran dobbelt medlyd dog ikke antages nogen sinde at have haft i nogen nordisk sprogart, og selv på Gulland, hvor den synes at være ført videst, lader den sig i ældre tid med sikkerhed kun påvise i de foran omtalte tilfælde. Medens tvelydene *ai* og *au* altså er forkortede til *a* i *ann*, *att* o. s. v., i ik. *bratt*, *datt* og i fortidsformerne *laddu*, *baddus*, finder vi i andre analoge former de gamle tvelyd bevarede: *raipa* GL 3,1. 6,3, fort. tf. nf. og gf. ent. huk. *raid*, *reida* 3,1 = oldn. *reidd*, *reidda*; *noyþa* 20 pr., fort. tf. nf. ent. huk. *noyd* 22 = oldn. *neydd*.

Eksempler på forkortning af lang selvlyd foran dobbeltmedlyd svarende til *senn*, *sett* o. s. v., ik. *gutt*, hvor selvlyden (*i*, *ó*) ikke blot er forkortet, men også kvalitativt ændret, træffes ellers ikke i GL. Men spørgsmålet om, hvor vidt de lange selvlyd i analoge tilfælde har forandret deres kvantitet, er ikke hermed afgjort. Når fortid af *striþa* = oldn. *stríða* i GS 2 skrives *stridu* = oldn. *stríddu*, lader det sig ikke a priori afgøre, om denne form har haft langt *i* som i oldsproget eller kort *i* (*stríddu*) i lighed med *laddu* o. s. v. Det samme gælder for døbefontens vedkommende med hensyn til fortidsformerne fydi III, getu IX og med hensyn til ordet drotin V. IX.

Til at besvare spørgsmålet hjælper medlydsfordoblingen i Gutalag; medens denne nemlig i ordenes slutning bruges højst vilkårlig og undertiden helt urigtig (*hann* ikke blot = *hann*, men også undert. = *han* 'hun'; *þrel* i alm. både som nf. og gf., men GL 16,2: *þa en þrel drepr þrell*; *arr* 'år' GS 2, o. s. v.), forekommer den inde i ordet med få undtagelser, der må anses for skrivfejl (således *latta* GS 2 = oldn. *láta*), kun efter kort selvlyd. Når der altså skrives *stridu* og lignende former, har selvlyden sikkert været lang, hvorimod medlyden må antages at være forkortet, så at udtalen har været *stríðu* (Söderberg s. 32 ff.). Hermed stemmer *lydu* GS 4 ɔ: *lydu* = oldn. *hljýddu*, *ofydum* GS 1 ɔ: *ófýdum* = oldn. *ófæddum*, *vari* hf. ent. huk. GL 1 ɔ: *wári* = oldn. *várri*.

Hvor i oldsproget *tt* fulgte efter lang selvlyd, har GL hyppig enkelt *t* i lighed med de nys anførte former: *satir* nf. flt. hak. 3,1 ɔ: *sátir* = oldn. *sáttir*; *natum*, *nata* hf. og ef. flt. 9 bis. 16,2 bis. GS 1 = oldn. *nóttum*, *nátta*; *etar* ef. ent. GL 20,14. 28 pr. 3 bis ɔ: *etar* = oldn. *ættar*; *retum* hf. flt. GS 6 = oldn. *réttum*; *dotir* GL 13,2 o. s. v. = oldn. *dóttir*; *drotin* 2,3 o. s. v. = oldn. *dróttinn*. Ikke sjælden skrives dog *tt* efter oprindelig lang selvlyd: *atta* (talord) 13,1 bis. 19 pr. 28 o. s. v., *attundi* 19,38 o. s. v. = oldn. *átta*, *áttundi*; *attu* hf. ent. 36,2, *wipratta* nf. GS 1 = oldn. *áttu* (*óttu*), *viðrátta*; *attu* fort. flt. af *aigha* GS 1 = oldn. *áttu* (*óttu*); *mattin* fort. forest. m. GS 2 = oldn. *mætti*; *retta* GL 13,5. 31. GS 5 = oldn. *rétta*; *vitr* fort. tf. hak. GL 6,1 bis af *vita* 3,3 o. s. v. = oldn. *víta*,

vittr; *bytttr* fort. tf. hak. 19,37*) af det hyppige *byta* = oldn. *bæta*, *bætttr*. I denne højst vaklende skrivemåde i Gutalag ser jeg en tilsvarende vaklen i udtalen, idet man dels efter en ældre regel havde former med kort selvlyd og *tt*, dels efter en yngre regel, som siden sejrede, lang selvlyd og enkelt *t*. At man en tid lang f. eks. i talordet *atta*, *attundi* har haft både former med lang selvlyd og enkelt *t* og med kort selvlyd og dobbelt *t*, af hvilke de første senere blev eneherkende, slutter jeg deraf, at GL altid i disse ord bruger *tt*, medens runekalenderen, der gennemfører medlydsfordoblingen ligesom Gutalag, overalt skriver *atundi*, der forekommer meget ofte, men derimod både *atta* 100. 108 og *ata* 126²³. 132 (*att* 112. 120 må snarere opfattes som forkortning af *atta* i lighed med *mess* for *messa* end som fejl for *ata* med 1 for 4).

Da indskriften på døbefonten er adskilligt ældre end håndskriftet af GL, kunde man formode, at forkortelsen var indtrådt overalt i denne indskrift foran dobbeltmedlyd. Dette tør jeg heller ikke benægte; ti at et ord som *drotin* ikke behøvede samtidig med forkortelsen at ændre *o* til *u* i lighed med ik. *gutt*, viser døbefontens og Gutalags *os* og *ok*, hvis *o* (af ældre *ó*, *au*) først langt senere er gået over til *u* (sml. *ok* I, *os* III; Fårömålet og vel også de øvrige sprogarter har nu *us*, *uk*). Da GL imidlertid uden undtagelse skriver *drotin*, *dotir* og lign. med enkelt *t*, er jeg mest tilbøjelig til at antage, at også indskriften på fonten har haft *drótinn* nf., *drótin* gf., stemmende med hf. *drótni*, og det må da i det hele taget henstå som usikkert, om sproget nogen sinde har kendt en form *drottinn* (for *dróttinn*). Hvis derimod Gutalags dobbelte *t* i fortid og tf. *attu*, *mattin*, *vittr*, *bytttr* virkelig, som man synes at måtte antage, betegner, at den foregående selvlyd er forkortet, tror jeg, at denne regel også bør anvendes på døbefontens *fydi* III og *getu* IX, som jeg altså læser *fyddi*, *gettu* og opfatter som et ældre standpunkt end Gutalags *stríðu*, *lýðu*, *ófyðum*. Noget afgørende bevis for rigtigheden heraf lader der sig jo imidlertid ifølge sagens natur ikke føre.

Når Noreen på flere steder (Fårömålets ljudlära s. 76 not. 1, Altnord. gram. I § 110) vil udstrække reglen i Gutalag om selvlydsforkortning foran dobbelt medlyd, som selv her jo må kaldes sporadisk, så vidt, at alle lange selvlyd og tvelyd i alle nordiske sprog engang er bleven forkortede ikke blot foran dobbeltmedlyd, men overhovedet foran to medlyd, synes denne antagelse mig i allerhøjeste grad at stride mod de faktiske forhold. Ti det er jo kun ganske enkelte sådanne tilfælde,

*) I huk. og ik. forekommer oftere *byt*, hvor *t* jo både kan betegne den enkelte og dobbelte lyd.

der i gammel tid lader sig påvise i de forskellige nordiske sprog (oldnord. *flestr*, *mestr*, *helgi* og et par andre former, der netop også forekommer i gullandsk), og selv foran dobbeltmedlyd er forkortningen i oldn. *sínn*, *sítt*, *gótt* o. s. v. jo, som sprogmindesmærkerne viser, indtrådt forholdsvis sent og i andre analoge tilfælde endnu langt senere. Nogen gammel fællesnordisk lydlov kan der her ikke være tale om; men sprogene er senere ved parallel udvikling i flere tilfælde komne til de samme resultater (jfr. isl. *sinn*, *sitt*, *gott* o. s. v. med Gutalags *senn*, *sett*, *gutt* o. s. v.).

þiaþan er af Thomsen og F. Magnusen opfattet som gf. ent. hak. af þiaþr 'pint, plaget' = oldn. *þjáðr*. Herimod taler dog bestemt den overordenlig hårde forbindelse, som vilde fremkomme ved at stille de to tillægsformer þiaþan og bundin sammen uden ok. Desuden lader et til isl. *þjá* svarende ord sig næppe påvise i svensk og dansk, og selv om det fandtes med samme betydning som i islandsk ('bringe i trældom; pine, plage'; þiaþr her altså i samme betydning som det også i isl. almindelige *þíndr*), vilde det her stå ganske overflødigt, da det kun kunde sigte til hudstrygelsen, som allerede er omtalt i ix. Lige siden min første undersøgelse af indskriften har jeg derfor også været på det rene med, at þiaþan var det ord, der i Gutalag skrives *þeþan* (13,3. GS 1. 3. 5), i ældre svensk og dansk *þeþæn*, *þæþæn*, *thæthan* = oldn. *þaðan* (norske håndskrifter ofte *þedan*), 'deden', derfra o: fra det sted, hvor de havde holdt ham bevogtet (getu ix). I indskriftens þiaþan må vi da se en af de for gullandsk ejendommelige „brydningsformer“, som vi foran har haft lejlighed til at omtale (se under hiar m, giarþu iv). I dette tilfælde trængte ia for e dog ikke igennem, som det fremgår af *þeþan* i GL. Mulig har þiaþan dog været den gængse form i den egn, hvorfra døbefonten skriver sig; ti at dennes dialekt afviger noget fra Gutalags, har vi også foran haft lejlighed til at fremhæve ved omtalen af burt vi.

bundin] Den gamle tegning har urigtig bundan, der uden nogen som helst bemærkning er optaget i teksten. Skönt der altså egenlig ikke er nogen grund til at dvæle ved denne urigtige form, fortjæner det dog at bemærkes, at bundan her ikke a priori kunde stemples som sproglig umulig, eftersom GL i gf. ent. hak. har *bundnan* 16,2 bis (på sidste sted skrevet *butnan*), altså en i analogi med den sædvanlige tillægsordsendelse *-an* dannet form, men rigtignok med *n* bevaret foran *-an* (som i *bundnir* o. s. v.).

XI. nehldu] Om h se foran under sehþi i. I svensk-dansk er det gamle *næghla* = oldn. *negla* tidlig gået over til *nagla*, *nagle* og dermed tillige overført til en anden böjningsmåde.

a krus] Naturligvis ganske simpelt „på korset“, som det i oldsproget hedder *negla, festa á kross*. Formen krus (ǝ: *kruss*) med *u* (= oldn. *kross*) stemmer med gullandske lydregler og ligger desuden nærmere ved lat. *cruæ, cruc-* end oldsprogets *kross*, i steden for hvilket i gammel tid også den rent lat. form bruges (hf. *helgum crúci*, ef. *crúcis*, se Oxfordordb.). Ved en besynderlig misforståelse forbinder Thomsen og F. Magnusen krus med det følgende *si* og bemærker: „Her er interpunktionen øjensynlig urigtig, da *krussi* er ét ord“; men hf. *krussi* vilde her jo indeholde en syntaktisk fejl og vilde desuden naturligvis være skrevet med enkelt *s*. Grunden til denne urigtige læsning må dog nærmest søges i, at de ældre fortolkere ikke har forstået slutningen af indskriften. Det synes endogså, at de som følge heraf har forbundet fram med det foregående a *krussi* i betydningen „på korset op“, som oversættelsen lyder, medens pastor Balles latinske kundskaber har forledet ham til i det følgende at læse *a vita amara*, som han dog har været så forsigtig ikke at oversætte.

Med de udtryk, der er brugte for at forklare de billedlige fremstillinger i IX—XI, kan jævnføres *Mariu saga* 47²⁷—48² (sml. 386²⁹—387⁴): *segia ritningar, at drótni hafi .v. sinnum blóð runnit. Fyrst er hann var skírðr umskurðarskírnr; ok um nóttina áðr hann væri handtekinn (var. tekinn).....; et þriðia sinn, þá er hann var bundinn við stólpa ok barðr; fiórða sinn, þá er hann var krossfestr, ok hendr hans ok fætr vóro negldir á krossinn....*

Med ordet krus ender den til de billedlige fremstillinger hørende forklaring, og slutningsordene i linjen *si fram a þita* forstår jeg som en selvstændig sætning, der har hensyn til alt det foregående og ligesom sammenfatter det hele: „Se (nu) frem på dette“ ǝ: „sku i ånden dette, stil dig alt dette (Kristi liv, lidelse og død) klart for øje“. Jfr. fram *s[ah]u* i VIII, hvor betydningen dog er noget forskellig, hvorfor fram *sia* dér ligefrem styrer gf., medens det her forbindes med forholdsordet *á*. — *si*, 2. pers. ent. bydem. — oldn. *sé*, tiltale til den, der betragter fonten. At ordene „Se frem på dette!“ er henvendte til dem, der betragter fonten, og ikke skal opfattes som tiltale til mesteren selv, hvis navn findes umiddelbart efter på søjlen („Se frem på dette, mester Sigraf!“), anser jeg nemlig for selvfølgeligt.

Om læsningen og betydningen af de to sidste ord i indskriften, der er anbragte på søjlen, har jeg haft lejlighed til at udtale mig udførlig foran (s. 36 ff.). Her tilføjer jeg derfor kun nogle bemærkninger om ordenes form:

sihrafr] Samme navn forekommer også i et par gullandske runeindskrifter, hvor det har formen *-raifr* (*sihraifr* Säve no 146 (med *r* eller *R* i slutningen?), *sigraif* gf. no 84; jfr. *butraifr* no 82. 83, *botraif* gf. no 84). Fontens *-rafr* for

-raifr kunde forklares som en forsættlig forkortelse eller som skødesløshed (jfr. *rasa* for *raisa* i runeindskriften no 84 hos Säve); men da indskriften ellers ikke frembyder eksempler på den art forkortelser eller skødesløsheder, som man vel også mindst skulde vente i kunstnerens eget navn, forekommer den antagelse mig alene berettiget, at sproget virkelig har haft *-rafR* som sideform til *-raifR*. Særlig i sidste led af navne kan man vente at finde lydstoffet lettet ved forkortelse af selvlyden, og dette er her sket i lighed med overgangen fra *ai* til *a* foran dobbeltmedlyd i de foran (s. 51) nærmere omtalte former. Jeg tror dog ingenlunde, at nævneformens *-fR* har fremkaldt forkortningen, så at man kunde forudsætte en højning nf. *-rafR*, gf. *-raif*, hf. *-raifi*, ef. *-rafs*. En sådan forkortelse foran to forskellige medlyd vilde rigtignok stemme med den af Noreen forudsatte regel (se foran s. 56 f.), og kunde i nærværende tilfælde fortræffelig forklare de to former på *ai* og *a*; men reglen har efter min mening ingen støtte hverken i gullandsk eller de øvrige nordiske sprogarter, og hvad særlig fontens *-rafR* for *-raifR* angår, må det fremhæves, at nf. netop hedder *-raifr* i de nys anførte gullandske runeindskrifter. Forholdet mellem *-raifR* og *-rafR* svarer jo ganske til det fra oldsproget kendte forhold mellem *Óleifr* og *Óláfr*, *Ólafr*, som også lader sig påvise på Gulland. I gullandske runeindskrifter forekommer oftere *olafr* (Säve no 28. 31. 57 = *olair* nf., *olafs* ef. GS 3), og ligeledes har en ung indskrift *sihlaf* nf. (Säve no 19); men den langt ældre Hauggrän-sten (Säve no 84) bruger nf. *kairlaifr*. Med formen *sihrafr* må ligeledes sammenstilles Forsaringens *ufakr* ɔ: *Úfaghr* = oldn. *Ófeigr*, hvis sidste led også i andre indskrifter har formen på *a* ved siden af det ældre *ai* (S. Bugge, Rune-Indskriften paa Ringen i Forsa Kirke i Nordre Helsingland, Christ. 1877, s. 25).

mesteri] et tidlig optaget fremmedord, der vel snart blev anset for finere end det gamle *smiþr*, som det fortrængte i forbindelser som her. Den gullandske runeindskrift no 72 hos Säve har *botuiþr smiþr*, men no 35 *botuiðr maisteri*. Hvis det er den samme *Bótuiðr*, der forekommer i bægge indskrifter, synes den sidste, der nævner en „søn af mester Botvid“ (*lafrans botuiðar sun maistera*) som kirkens bygmester, at være den yngste. — Hvad formen *mesteri* angår, stemmer endelsen *-eri* med gullandsk sprog (jfr. *skapari* m), hvorimod vi i steden for *e* i første stavelse måske snarere vilde vente *ai* som i isl. *meistari*. Med *ai* forekommer ordet virkelig også ikke blot i den ovenfor anførte gullandske runeindskrift; men også hos Liljegren no 1854 (= Säve no 137) skrives *botmuntr maistari*, hvor det sidste *a* vel er fejl for *e* (Säve har ikke selv undersøgt denne indskrift). Tvivlsomt er derimod *maispəri* Säve no 3; da Säve nemlig gengiver *i i ai* kursivt,

og da Liljegren no 1695 læser masþiri, har indskriften sandsynligvis a alene, hvad jeg ikke med fontens mesteri for öje tör erklære for ligefrem fejl. Da mellemnedertysk, hvorfra ordet jo nærmest må være indkommet i gullandsk, som regel har formen *méster*, tror jeg, at skrivemåden med *e* på fonten netop betegner det ældre og oprindeligere trin; men en unøjagtig lydopfattelse af det fremmede ord kunde vel også fremkalde skrivemåden *masteri*, hvor *a* ligesom *e* i *mesteri* må anses for langt.

At „mester Sighrafr“ har været en ualmindelig dygtig stenhugger, viser fonten i Åkirkeby til fulde, og vi tör anse det for selvfølgeligt, at han har udført mange andre dygtige arbejder af lignende art. Skulde et sådant, signeret med mesterens navn ligesom fonten, endnu kunne påvises på Gulland? Som foran bemærket forekommer navnet foruden på Hauggrän-stenen også på runestenen no 146 hos Säve, som Liljegren ikke har kendt, og hvorpå Säve kun har kunnet læse: *sihraifr : giarpi : iohan : lit : giara . . . . . r : agnar . . ahu : bi . . .* Om denne sten bemærker Säve s. 72 note 54: „Denne är en bland de högst få Gotländske runstenar, som äro af sandsten, då alle öfrige äro af den hårdaste kalksten, och stenhuggeren har därför kunnat utföra sitt arbete med många prydnader och med den största finhet och sirlighet, men också är han mycket förvittrad“. Denne beskrivelse af stenen leder uvilkårlig tanken hen på døbefonten og fremkalder naturlig det spørgsmål, om ikke stenens *sihraifr* og fontens *sihrafr* er samme person. Dette kunde yderligere bestyrkes ved skrivemåden *sih-* på bægge mindesmærker (medens Hauggrän-stenen skriver *sig-*), der også bægge bruger formen *giara* (på Hauggrän-stenen *kierua*). Des værre kan jeg ikke af Säves gengivelse se, om stenen har *-raifr* eller *-raiffr*. Det første vilde jo stemme med fonten og give en ny og vægtig grund for de to navnes identitet, og en begrundet indvending kunde næppe hentes derfra, at fonten har *-rafr*, men stenen *-raiffr*. Det vilde kun vise, at bægge former af navnet var i brug samtidig (jfr. hermed, at af de to stene fra Lye, der bægge bærer årstallet 1449, har den ene (Säve no 122) i nf. *iakaupr*, den anden (no 123) i gf. *iakop*), og hvis man vilde indvende, at den samme mand næppe vilde skrive sit navn forskellig på forskellige mindesmærker, vil jeg hertil bemærke, at *Sighrafr* (*-raiffr*) meget godt selv kan have hugget fonten og stenen, men overladt en af sine svende at udføre indskifterne. Et afgørende svar på spørgsmålet ser jeg mig naturligvis ikke i stand til at give, men må nøjes med at henlede opmærksomheden derpå. En sammenligning mellem stenen og fonten vil mulig kunne løse tvivlen.

Med en lydbetegnelse, der noget nøjagtigere end indskriften selv og håndskriftet af Gutalag udtrykker den virkelige udtale, særlig ved at skelne mellem korte og lange lyd, vilde jeg gengive indskriften således*):

- I. *Þitta iR santi Gabríl ok seghði santa María, at hán skuldi barn fýða.*
  - II. *Þitta iR Elizabéd ok María ok hailsas.*
  - III. *Hiar hwilis María, sum hann barn fyddi, skapera himi(n)z ok iordar, sum oss loysti.*
  - IV. *Þitta iRu þaiR þríR kununǵar, sum Kristi giarðu offr, wárum drótni.*
  - V. *Hiar tók hann wiðr kununǵa offri, wárr drótinn.*
  - VI-VII. *Hiar riðu þaiR burt þríR kununǵar, síðan þaiR offrat hafa órum drótni guði.*
  - VIII. *ÞaiR þet hiar framsághu.*
  - IX. *Iodar tóku wárn drótn ok berðu hann wiðr trí ok gettu.*
  - X. *Síðan laddu þaiR hann burt þiaðan bundinn,*
  - XI. *ok neghldu hiar Iodar Iesus á kruss.*
- Sí fram á þitta!*
SighrafR mésteri.

Dette oversætter jeg:

- I. „Dette er sankt Gabriel og (som) sagde til sankt Marie, at hun skulde føde (et) barn.
- II. Dette er Elisabeth og Marie og (som) hilser (hilser hinanden).
- III. Her hviles (hviler) Marie, som barnfødte (fødte) ham, himlens og jordens skaber, som forløste os.
- IV. Dette er de tre konger, som bragte Kristus, vor herre, offer.
- V. Her tog han mod kongernes offer, vor herre.
- VI-VII. Her red de bort, de tre konger, efter at de har ofret til vor herre gud.
- VIII. De forudså det (hvad der vilde ske) her (modtog her englens åbenbaring).

*) I þita, þet, þiaðan beholder jeg þ i forlyden, skönt lyden måske snarere har været ð; men þ i þitta til forskel fra ð i indlyden stemmer netop med gullandske runeindskrifter, der undtagelsesvis adskiller bægge lyd (jfr. nedenfor s. 69). Med hensyn til betegnelsen af selvlydenes længde i maria og andre fremmede navne henviser jeg til, hvad foran er bemærket under gabrel og maria I (også i iesus sætter jeg aksent over sidste stavelse; jfr. *Jesus* stokh. homilib. 148²⁰). Jeg skriver *offr* med ff for at betegne udtalen med tonløs spirant.

IX. Jøderne tog (greb) vor herre og slog (hudstrøg) ham ved stolpen og bevogtede ham.

X. Siden ledede (førte) de ham bort derfra bunden,

XI. og her naglede jøderne Jesus på korset.

Se frem på dette (stil dig alt dette klart for øje)!

Mester Sighraf.“

Efter at vi således i det enkelte har behandlet indskriften, vender vi os til det næste spørgsmål: til hvilken tid dette mindesmærke og dets sprog må henføres.

Spørgsmålet kan naturligvis løses ad to helt forskellige veje, idet både sproglige og kunsthistoriske grunde kan lede os. Da de første ikke blot er de mest afgørende, men også ligger mig nærmest, dvæler jeg først ved dem.

For at kunne bestemme indskriftens tid må vi sammenligne dens sprog med de øvrige kendte gullandske sprogmindesmærker fra middelalderen. Alle disse var det C. Säves agt at samle og udgive i „Gutniska Urkunder“ (Stockh. 1859), der indeholder „Guta Lag, Guta Saga och Gotlands Runinskrifter“. De sidste har han og hans broder P. A. Säve for største delen selv undersøgt, og han har som følge heraf på mange steder set sig i stand til at rette de tidligere læsninger. Sidst mellem runeindskrifterne (no 203, s. 51 og s. 80—81) har han også optaget en lille med runer skreven bemærkning i slutningen af en gullandsk runekalender fra år 1572 (Liljegren no 2827). Derimod har han mærkelig nok overset et langt ældre, større og vigtigere mindesmærke, der hører sammesteds hen, men som rigtignok for lang tid siden var kommet bort fra sit oprindelige hjem på Gulland, nemlig den bekendte på pergament skrevne runekalender fra 1328, som O. Worm udgav (første gang 1626) under navnet 'Fasti Danici' (hos Liljegren no 2826; aftrykt s. 270—84). Des værre er originalen til denne kalender tabt, så at vi nu må holde os til Worms tekst, der indeholder enkelte fejl, som dog for største delen temmelig let lader sig rette. Kalenderen, som Worm fik af kansleren Chr. Friis til Kragerup, havde tidligere været i et jysk bibliothek, og Worm antog derfor, at den også var skreven i Jylland, hvad der ikke kan overraske os. Det må derimod vække nogen forundring, at P. G. Thorsen endnu 1877 („Om runernes brug til skrift uden for det monumentale“ s. 62) kan „give Worm ret i, at der tilkommer disse 'fasti', og navnlig den største og ældste af dem, en bestemt plads iblandt fædrelandske mindesmærker“, og erklærer

sig fuldt enig med Werlauff i at betegne „fasti Danici som et arbejde vedkommende den gamle danske litteratur“*). Allerede Liljegren havde (Run-Urkunder s. 263 f.) indset det urigtige heri, idet han siger: „den . . . är funnen i ett bibliothek på Jutland . . . , men tyckes dock fått sin uppkomst i Göthaland“. Det var dog ikke sproglige, men astronomiske grunde, der ledede Liljegren til denne antagelse (se Run-Lära s. 186: „Bestämningen af 18 timmar för längsta, samt 6 för kortaste dag och natt visar dess tillkomst i öfra Göthaland eller mellan 58 och 59 gr. Polhöjd, troligen i Östergöthland“). Æren for først at have henført kalenderen til dens rette hjem tilkommer den udmærkede svenske sprogforsker J. E. Rydqvist, som i „Svenska Språkets Lagar“ II, 377 anfører den som „helt säkert från Gottland“ og sammesteds s. 563 og s. 578 samt IV, 150 uden videre kalder de stykker, der er aftrykte i Liljegrens Run-Urkunder s. 263, 282 og 284 „det Gottländska runbladet“**). Sprogformerne er også så klare, at der ikke kan være den ringeste tvivl herom. I forelæsninger over ældre gullandsk har jeg derfor altid behandlet kalenderen som et gullandsk sprogmindesmærke, og S. Söderberg har i sin herpå grundede „Forngutnisk ljudlära“ (Lund 1879) taget noget, men ikke tilstrækkeligt hensyn til kalenderen***).

*) Der sigtes herved til, at E. C. Werlauff i sin fortræffelige afhandling „Ole Worms Fortjenester af det nordiske Oldstudium“ i „Nordisk Tidsskrift for Oldkyndighed“ I, Kbh. 1832, s. 283 ff. behandler 'Fasti Danici' mellem „Ole Worms Arbejder henhørende til den gamle danske Litteratur“ (s. 356 ff.). Werlauff refererer kort værkets indhold og bemærker: „Udgiveren mener, at den (kalenderen) er skreven i Jylland“, hvad han dog selv hverken udtaler sig for eller imod. — C. Rosenberg, „Nordboernes Aandsliv fra Oldtiden til vore Dage“ II, s. 41 følger Thorsen og kalder uden videre kalenderen dansk.

***) Medens Rydqvist rigtig henfører kalenderen i Worms 'Fasti' så vel som de derefter aftrykte stykker hos Liljegren s. 263, 282 og 284 til Gulland, har han mærkelig nok overset, at også selve runekalenderen hos Liljegren s. 270—81 er aftrykt efter 'Fasti Danici'. I modsætning til „den af Worm uti Fasti Danici intagne (run-kalender), hemtad ur det af mig åberopade runskrifna pergaments-bladet“ kalder han nemlig den i Run-Urkunder s. 270—81 udgivne „Liljegrens utan angifven källa uppgjorde run-kalender“ (II, 561). Heri gör han dog Liljegren uret; ti i Run-Urk. s. 269 not. angives 'Fasti Danici' udtrykkelig som kilde til denne kalender, når undtages de med kursiv tryk gengivne helgennavne.

***) Da der stadig hersker forvirring med hensyn til udgaverne af 'Fasti Danici' og deres indbyrdes forhold, bemærker jeg, at Worms første udgave er fra 1626. På nogle eksemplarer af denne udgave har boghandleren imidlertid senere ændret årstallet til 1633; men i øvrigt stemmer denne „udgave“ ganske med den fra 1626 (i „Illustreret dansk Litteraturhistorie“ af P. Hansen I, 1886, s. 400 angives 1626 rigtig som det år, i hvilket 'Fasti Danici' blev udgivet, men det hosstående facsimile af titelbladet er ved en uagtsomhed taget efter et eksemplar med året 1633. I Liljegrens Run-Lära s. 203 not. 6 og Run-Urk. s. XII angives kun 1633 som året for første udgave). En ny meget forøget udgave besørgede Worm selv 1643 (samme år, i hvilket 'Monumenta Danica' udkom). Aftrykket af kalenderen i denne udgave grunder sig dog ikke på en ny jævnførelse med håndskriftet, men er foretaget efter udgaven fra 1626 og indeholder en stor mængde fejl, som ikke findes i denne. På et enkelt sted kunde man ved første øjekast formode, at en væsentlig fejl i første udgave var rettet i anden ved hjælp af

Til bedømmelsen af den gamle gullandske sprogform yder runeindskrifterne hos Säve uagtet deres store antal ikke noget særdeles rigeligt stof, dels fordi de i

håndskriftet, idet ata 'otte' I 132 er blevet att 'et' II 157 i angivelsen af det år, da kalenderen blev skreven; da omskrivningen med latinske bogstaver imidlertid i begge udgaver har ata, og da den latinske oversættelse i I har 1328, i II MCCCXXVIII, er det klart, at både 411 og MCCCXXVIII i II skyldes trykfejl for 411 og MCCCXXVIII. De meget få rettelser, der er foretagne i II, er alle så indlysende, at de med lethed kunde udføres uden fornyet eftersyn af håndskriftet: atundi II 125⁴ som på de fire andre steder, hvor ordet forekommer på denne side, for adundi I 100⁴ (men i omskrivningen rigtig atundi også i I), Y i remigius II 143 for det på hovedet vendte A I 118, ok oftere for og i I (håndskriftet har naturligvis overalt haft ok, men i udgaverne skrives vekselvis 4Y og 4Y, hvorved II på nogle steder har fået det rigtige ok for og i I, medens det omvendte også jævnlig er tilfældet). Også om „FRN+14 Crucis“ II 141—42 for „FRN+14 Crucis“ I 116—17 gælder det, at denne rettelser med lethed kunde foretages uden håndskriftets hjælp, skønt et fornyet eftersyn i anledning af dette sted naturligvis kan være foretaget. I øvrigt er udgaven af 1643 et slavisk aftryk af første udgave med alle dens fejl og skødesløsheder, selv de mest iøjnefaldende: YARIA ud for 15. oktbr. omskrives både i I og II med Marta; fiuhrtan og gangdar I 106 og II 131 omskrives fiurtan, gangthar; I 105 = II 130 er omskrivningen af kuirinus glemt. Endogså trykfejlen 1 for 4 ud for 27. marts, som Worm selv havde rettet i „Animadvertenda“ sidst i første udgave, er uændret gået over i II. Jeg ser her helt bort fra de fælles fejl i I og II, som måske allerede var til stede i håndskriftet eller skyldes dets utydelighed (f. eks. Y for Y i margareta I 112, augustinus I 114). Der er således næppe tvivl om, at aftrykket af kalenderen i anden udgave væsentlig har været overladt til sætterens omhu, hvorved der har indsneget sig en mængde fejl. Særlig hersker der den største vilkårlighed i brugen af de stungne og ikke-stungne runer (sml. hvad foran blev bemærket om ok og og; Y for Y findes ligeledes i mikit 149², kuirinus 135; omvendt står Y for Y i geruasius 135, fingrana 149¹⁸ o. s. v. Stunget f o: v for Y sættes i fiuhrtan 131, fur 153¹, fem 153³, N for stungnet f i daviþ 151²⁰, B for stungnet b o: p i pantaleon 137; D for 4 forekommer s. 137 ikke mindre end fire gange i atundi bis, benediktus, abdøn — foruden mange andre lignende fejl). Undertiden er et bogstav udfaldet (sihtus 139 for sihtus, iazintus for iazinktus 141), et enkelt sted (149⁵) ordet ok. Et bogstav er omvendt tilføjjet i messu 127, hvor I som oftere skriver miss forkortet for missa (i dette ord findes i øvrigt stor vaklen i brugen af I og þ). For þar I 124¹⁶ har II det meningsløse ðahr.

Dette må være nok til at vise forholdet mellem de to udgaver. Resultatet heraf er altså, at man ved en ny udgave må lægge teksten fra 1626 til grund og ikke kan tillægge afvigelserne i udgaven fra 1643 nogen som helst betydning for tekstkritiken. Udgaven fra 1626 må i det hele taget kaldes tilfredsstillende, skønt den naturligvis indeholder adskillige fejl, hvoraf enkelte kan skyldes originalen, men som for største delen må skrives på Worms regning. I almindelighed er fejlene dog så evidente, at de kan fjernes ved en læmpelig rettelser. Eksempelvis anfører jeg ten I 124¹ = II 149¹, som hverken Worm eller Liljegren har forstået (sml. Worm I 143, hvor ten ved en trykfejl, der dog er rettet i II, er blevet teþ); for þ skal her naturligvis læses þ, altså tel, bydemåde af *telia* 'tælle' ligesom 124⁹. I det meningsløse heihudaha I 126⁵ = II 151⁵ (på det sidste sted med D for 4) skal I blot rettes til þ, altså helhudaha, der svarer til *helghudaga* GL 8 pr., som Schlyter med urette anser for fejlskrift for *pingizdaga* (!). Overensstemmelsen mellem kalenderen og GL viser netop, at *helghudaghar* var det særlig gullandske ord for 'pintse' (jfr. også V. Thomsen, Den gotiske sprogklassens indflydelse på den finske, Kbh. 1869, s. 116 = den tyske udg. s. 135). Det af Worm og Liljegren så mærkelig misforståede haumniu 126¹⁸ (bægge tager det i betydning 'halvniende') behøver slet ikke at ændres, men blot at læses rigtig ha (= han o: ald) um niu, så at udtrykket bliver fuldstændig parallelt med det foregående og efterfølgende: fyrsti ald uar .... han uar um tu þusind

reglen er meget kortfattede (ofte kun ubetydelige brudstykker), dels fordi de tilhører en forholdsvis meget sen tid, idet de for den allerstørste del er langt yngre end Gutalag, kalenderen og døbefonten. Det er altså væsentlig disse tre mindesmærker, vi må sammenligne med hinanden for at bestemme deres gensidige aldersforhold.

Særlig vigtig med hensyn til tidsbestemmelsen er kalenderen, fordi den, hvad der så sjældent er tilfældet, er dateret, idet den selv angiver, at den er skreven 1328. Hvad alderen af Gutalag angår, må vi naturligvis holde os til alderen af det bevarede håndskrift, der tilhører midten af 14. årh. Det er jo imidlertid en selvfølge, at dette håndskrift er en afskrift af et ældre, hvorfor vi også i GL i mange tilfælde finder ældre og yngre former ved siden af hinanden. De sidste afgiver naturligvis det sikre grundlag for fastsættelsen af sprogformen midt i 14. årh., medens de ældre former tjener til at vise den sproghistoriske udvikling.

I det hele og store står nu sproget i Gutalag, i kalenderen og på døbefonten på samme udviklingstrin og må altså tilhøre væsentlig samme tid.

At det fra en ældre kilde stammende håndskrift af Gutalag fra midten af 14. årh. ikke kan skille sig synderlig fra den omtrent 20 år ældre kalender, følger jo af sig selv. Hvad der særlig karakteriserer sprogformen i Gutalag i sammenligning med de øvrige nordiske sprogarter både i henseende til lyd, bøjning og ordforråd, møder vi derfor også overalt i kalenderen. Jeg fremhæver de væsentligste punkter:

Lydene *æ* og *ø* mangler. Alene den omstændighed, at runetegnene for disse to lyd mangler i kalenderen, er jo tilstrækkelig til straks at vise dens gullandske oprindelse, hvortil kan føjes, at „halvlyden“ ikke forekommer foran *r* (kumbr 124⁶, dahr og fingr oftere), hvad der ligeledes er regel i GL.

---

ar . . . . . annur uar . . . . . uar ha um niu hundrap (for d, **ᚔ**, har bægge udgaver som oftere urigtig **ᚔ**, jfr. nedenfor) ar . . . . . þripi uar . . . . . han uar ok so lang . . . . . Da der ellers overalt skrives han, som vistnok først meget sent har bortkastet *n*, tør man dog ikke antage, at ordet på det anførte sted har haft formen ha; håndskriftet har her uden tvivl haft han med binderune for an, som også bruges andre steder, f. eks. i sebastianus 100, hvor Worm i teksten har opløst binderunen til **ᚱᚱ** (jfr. s. 138); *n*-staven i han har måske været temmelig utydelig og er derfor overset, hvad så meget lettere kunde ske, som *n* her vanskelig lod sig forene med den betydning, Worm trode at finde i ordet. Hele regnestykket på det nævnte sted bliver rigtigt, når desuden fem nihi 126¹⁷ rettes til fem tihi; jeg formoder, at håndskriftet for **ᚱᚱ** har haft **ᚱᚱ** ved en ikke usædvanlig forblanding af runerne **ᚱ** og **ᚱ**, og Worm har da gjort **ᚱ** til **ᚱ**, hvorved han mente at få et letforståeligt ord, idet han uden betænkning tildelte fem nihi betydningen 95. På lignende måde findes hos Worm oftere urigtig **ᚱ** for d, fordi håndskriftet har haft **ᚱ** for **ᚔ**.

De gamle tvelyd er bevarede og skrives

ai: maira 124⁶, braiþ to. huk. 128⁶

au: haust 114, dauþa hf. 134, lauhadahi 126⁸, hau to. huk. 'høj' 128⁷

oi: moinni hf. 114, moia ef. flt. 118 (jfr. om betegnelsen oi foran s. 46).

Et eksempel på den fra GL og fonten kendte overgang fra tvelyd til enkeltlyd foran dobbeltmedlyd er att (= oldn. *eitt*) 124²¹, 132.

Til oldsprogets *jú, jó* svarer som i GL *iau*: þiauri hf. 106, iaul 'jul' 122, fiauratihi 124^{4, 6}; siau 'syv' 112. 124²³ stemmer med oldisl. *siau*, men ældre svensk uden for gullandsk har *siu* og undtagelsesvis *siugh* (Rydqvist II, 559). Derimod kender også gullandsk lydforbindelsen *iu* (med oprindelig kort *u*) i fiurtan 118 (= *fiurtan* GL 8 pr. 9, hvor det yngre håndskrift på første sted har *fiugurtan*), tiuhu 124¹⁹ (= *tiughu* GL 54, GS 2). Ligeledes står *iu* i iupe 118, der ligefrem er den latinske ejeform *Iudæ*, som i GL skrives *iude: eptir (firj) symonjs (simonis) messu iude* 44. 57. 58; jfr. hermed a santa simiude afton 3: *Simonis Iudæ* i en gullandsk indskrift fra 1487 (Liljegren no 1856, Säve no 138), hvad Säve ikke synes at have forstået. Om forbindelsen *io* i ioþar, iosep, se foran s. 50 f.

Til oldsprogets *æ* svarer *y*:

bryra ef. flt. 'brødres' 112.

Ikke mindre karakteristisk for gullandsk er følgende former:

han 'hun' 126¹⁶ og oftere i dette afsnit;

þitta 124¹⁸, 126¹³, 132;

ir 124²⁶ og ier 124^{8, 13} o. s. v. 126²⁶ (det kun en enkelt gang forekommende er 124¹ er vel snarere fejl for ir end for ier);

hiar 'her' 126²⁸, 128¹.

Ligeledes stemmer *e* for ældre *a* i þet 124^{5, 7} med GL. Kalenderen bruger endvidere *e* i et 'at' 124¹² (GL både *at* og *et*) og i þen 'end' 124^{4, 6} (= *þan* GL).

Et ældre oprindeligt *e* er derimod bevaret i endelsen -eri (skyttera hf. 120; se foran s. 46) og i elna ef. flt. 'alen' 128^{5, 6} (= *elna* GL 19,9 o. s. v.; jfr. nf. ent. *eln*, skrevet med latinske bogstaver på en gammel gullandsk alen, Säve no 204).

Af enkelte i betydning eller form karakteristiske ord fremhæver jeg helhudahar 'pintse' (se foran s. 64 not.), aptun 'aften' 126⁸ (*aftun* GL 8 pr.), ueþuri hf. 'vædder' 104 (= *wepurj* GL 43 & 44 overskr., *wepur* nf. 43. 44, *wepuru* gf. flt. GS 3). — Dobbeltformerne uittr 120 og uintr (i uintrnat) 118 stemmer ikke blot med GL, men findes også ellers i ældre svensk. Ligeledes tilhører det Worm uforståelige lapih 102, hvis betydning han dog rigtig havde anet i første udgave („an

tempus vernale?" 143), ikke alene gullandsk (jfr. *lapigs* GL 25 pr.), men også andre svenske sprogarter.

Karakteristiske gullandske former, der fuldstændig stemmer med Gutalag og kalenderen, finder vi nu også, som jeg foran har påvist for hvert enkelt ords vedkommende, overalt i indskriften på døbefonten.

Ved sammenligning mellem denne indskrift og kalenderen er det af særlig interesse, at bægge er skrevne med runer. I det væsentlige bruger bægge det samme alfabet, der udtrykker netop de samme lyd som det latinske alfabet, der anvendes i Gutalag. Men det vil straks falde i øjnene, at kalenderen i flere henseender indtager et yngre standpunkt end fonten:

1) Medens fonten som tegn for *a*, *n*, *o*, *t* (*d*) bruger formerne *†*, *††*, *‡*, *↑* (*↑*) med bistavene på bægge sider af hovedstaven, har kalenderen gennemgående *†*, *†*, *‡*, *↑* (*↑*). Den ældre *t*-form *↑* bruges dog overalt i kalenderen som taltegn (for 12), medens de tre andre runer også som taltegn (for 10, 8, 4) har de samme former som i den egenlige tekst. Nogen tidsforskel lader sig dog ikke fastsætte ved hjælp af disse runeformer, da de jævnlig forekommer i samtidige indskrifter. Det samme gælder brugen af binderuner, der ikke forekommer på døbefonten, men undertiden i kalenderen (se Worm s. 138), hvor de netop står i forbindelse med dennes anvendelse af de kortere former for *a*, *n*, *o* og *t*.

En adskillelse mellem *ƿg* og *ƿng* som på fonten findes ikke i kalenderen, der altid udtrykker *g* ved *ƿ* og *ng* ved *ƿ* (lang 128, fingr 124, kunungi 126²² o. s. v.). Heller ikke det punkterede *n* forekommer i kalenderen. Men både *ƿ* og *†* er jo ejendommelige for indskriften på fonten og afgiver således ingen aldersbestemmelse ved sammenligning med kalenderen.

Vigtigere i den retning er et par andre runeformer, der bruges i kalenderen, men ikke på fonten. Lyden *v* udtrykkes i kalenderen jævnlig ved punkteret *f* (*ƿ*). Denne rune bruges nemlig regelmæssig i fremmede (latinske) ord i begyndelsen af en stavelse (vinzenzius 100, valentinus 102, viktor 106, vitalis 106, vitus 110, severinus 118, november 120, david 126, gervasius 110, silvester 122); men den anvendes desuden for ældre *f* (*ƿ*) i formerne *yvir* 124⁷, *allivu* 'elleve' 118, *skrivat* 132, *lavrans* 114, medens *f* beholdes i *tolf* 104. 116, af *oftere*, *haf* 124⁵, *lifpi* 126²⁸. 128^{1. 2} (også i *lavrans* er *ƿ* måske fejl for *ƿ*). Rent undtagelsesvis står *ƿ* for det sædvanlige *n* i *varu* 126¹¹, hvad der må anses for en ligefrem fejl (i håndskriftet?), da der alle andre steder skrives *uar* o. s. v., og lyden sikkert har været *w*. Runehåndskriftet af skånske lov, som det jo ligger nær at sammenligne

med kalenderen, kender ikke det stungne *f*, men bruger *f* (og *u*) efter de gamle regler som tegn for *v* (og for *w*)*). Derimod forekommer tegnet ƿ i den yngre del af dette håndskrift, som netop i henseende til tiden står kalenderen nær**); men det bruges her i modsætning til kalenderen ikke blot for ældre *f* i hava bl. 93 a, ulvild 92 a, men også og navnlig i forlyd for *u* = *w* (var og flt. varo ofte, vapn 95 b, vintri hf. 94 b, værmunda ef. 92 a, sværtæ nf. og sværto ef. (dronningenavn) 92 b). Ved siden heraf forekommer dog langt oftere *f* og *u* efter de ældre regler (rolf, tolf 96 a, friplef, af meget ofte, olaf, olafs, hafpe 96 a, høfþinga, hæfnu 94 a; uar, uaru og uaro, uan 'vandt', uarþa 'vorde' 95 a, uildi, uærmund 93 b. 94 a, tua gf. flt. 'to' 94 a, sua, suen 'Svend', sueriki, suærtings 95 a, o. s. v.) og *u* desuden i indlyd mellem selvlyd (*priuin* 95 b, *houeske* 92 b). Overhovedet er den stærke brug af ƿ indskrænket til de allerførste blade i håndskriftet, medens den senere aftager og til sidst helt ophører***). Brugen i forlyd for ældre *u* = *w* anser jeg derfor for en ligefrem fejl, da lyden i skånsk sikkert endnu på den tid var *w*, ikke *v*. Endnu mere sporadisk end i de her nævnte håndskrifter er brugen af det stungne *f* i det eneste bevarede svenske runehåndskrift, et fragment på 6 små blade af „jomfru Maries klage ved korset“, der imidlertid er omtrent 100 år yngre end kalenderen****). Her forekommer ƿ nemlig kun en enkelt gang i indlyd mellem selvlyd (i liva 'leve' på sidste blad), medens *f* og *u* ellers bruges efter de gamle regler (half-, af, lif, lifs, hafpe; uar, uaro, uærk, ui stedord 'vi', sua, huat, huærkæn, kuinnæ) og *u* tillige i indlyd mellem selvlyd (næua 'næve', loua no. = oldn. *lófi*, houæþ, giuæt, yuær 'over', hauas, lioue, lioua 'kære'), altså i samme betydning som *v* i liva (da det sidste blad synes skrevet med en anden hånd end de fem foregående, fremhæver jeg, at dette blad ved siden af liva har liouast 'kærest').

En anden stungen rune, der ligeledes forekommer i kalenderen, er þ i betydning *ð*, til forskel fra þ *þ*. Denne rune bruges dog kun rent undtagelsesvis,

*) Det må dog bemærkes, at der i håndskriftet ikke forekommer noget eksempel på sådanne lat. navne, hvor *v* står i forlyden, og hvor brugen af det stungne *f* særlig viser sig i kalenderen.

***) Om denne del af håndskriftet, der begynder med bl. 92, sml. „Navneordenes böjning i ældre dansk“, Kbh. 1868, s. 11 med not. **. Håndskriftet bruger som tegn for stungne *f* overalt ƿ med en enkelt undtagelse, hvor der skrives ƿ bl. 92 b^s, fordi der her ikke var plads til at anbringe punktet mellem hoved- og bistav.

****) Allerede i slutningen af blad 93 begynder det at forsvinde, idet der fra nu af altid skrives uar, uaru o. s. v. På bl. 94 forekommer det kun to gange, på bl. 95 kun én gang i ordet vapn 95 b², hvorefter det ikke mere viser sig.

*****) Sidst og bedst udgivet (fotolitografisk facsimile) i „Småstycken på Forn Svenska, samlade af G. E. Klemming“, Stockh. 1868—81, s. 161—76. Klemming henfører med rette håndskriftet til „1400-talets förra hälft“.

således i ordet eða 'eller' 124²⁶. 126¹ (tydelig i bægge udgaver) samt i de fremmede navne agaða 'Agatha' 102 og maðeus 'Matthæus' 116. I disse to ord, særlig i det sidste, vækker brugen af *ð* nogen forundring; men da Worm udtrykkelig (s. 138) anfører disse to ord som eksempler på brugen af *þ*, må vi antage, at det her virkelig har stået tydelig i håndskriftet*). Mulig kan håndskriftet endnu et enkelt sted have haft punkteret *þ* og punktet være overset af Worm; men i det hele har brugen af denne rune været meget indskrænket, idet *þ* som ellers har udtrykt både *þ* og *ð* (altså f. eks. s. 124 uerþ, meþ, liþ gf., lipum hf. fit, o. s. v.). Uden for kalenderen lader *þ* sig kun eftervise i et par gullandske indskrifter, der også af andre grunde må være omtrent samtidige med denne. På en lysekroner fra Hväte (Säve i Annaler for nord. Oldk. 1852, s. 215 ff. med tav. vii b; Gutniska Urk. no 104) bruges *þ* i ordene guði hf. (= guþi fonten og GL) og siðan (= siþan fonten og GL) sammen med þisa gf. ent. huk., þairi, til þarfa (jfr. *til landz þarfa* GL 53)**). Säve tror, at det stungne *þ* har betydning *d*, og finder det mærkeligt, at denne rune er brugt i steden for det ellers almindelige stungne *t* (Ann. 1852, s. 218), en opfattelse, som han fastholder i Gutn. Urk., hvor han som i annalerne omskriver runen med *d* (at nuværende gullandsk har fået *d* for det ældre sprogs *ð*, har naturligvis vildledet Säve). Samme tegn bruges uden tvivl også i den gullandske indskrift hos Liljegren no 1910, hos Säve no 35 i ordene botuïdar og gerði (lige over for þisa gf. ent. huk. som på lysekronen), hvor Säve ligeledes har *d*, men Liljegren *þ*. At det så overordenlig sjældent forekommende stungne *þ* som tegn for *ð* netop har været brugt på Gulland på den tid, fra hvilken kalenderen skriver sig, er jo af en vis interesse også for bedømmelsen af denne.

De stungne runer for *v* og *ð* tilhører naturligvis det seneste stadium i runeskriftens udvikling; men også her optræder disse tegn så sporadisk, at vi ikke kunde vente at finde dem i indskriften på døbefonten, selv om den var samtidig med eller endogså noget yngre end kalenderen. Da håndskriftet af Gutalag, der er omtrent tyve år yngre end kalenderen, har *þ* både i betydning *þ* og *ð* og *f* både i betydning *f* og *v*, er der ingen grund til at vente nogen afvigelse fra denne brug på døbefonten, især da dens indskrift ikke indeholder noget af de ord, hvor sproget

*) Med maðeus vilde maðias 'Matthias' II 127 stemme; det tilsvarende sted I 102 har imidlertid maþias, og efter hvad jeg foran s. 63 f. not.*** har påvist med hensyn til forholdet mellem de to udgaver, er jeg ikke i tvivl om, at maðias i II kun skyldes en fejl, således som tilfældet er med det lige efter følgende messu (for miss i I).

**) Se mine oplysninger hos Söderberg, Forngutn. Ijudl. s. 38 not. 2, hvori der dog har indsneget sig et par unøjagtigheder.

følte en særlig trang til et nyt tegn for *v*-lyden, og hvor det stungne *f* derfor også særlig anvendes i kalenderen, fremmede navne med *v* i stavelsernes begyndelse. På døbefonten skrives derfor overensstemmende både med Gutalag og med den regelmæssige brug i kalenderen: *fyþa*, *guþi*, *siþan*, *riþu*, *þiaþan*, *ioþar*, *uiþr*, *sehþi*, *iorþar*, *giarþu*, (*berþu*), *elizabeth* — (*hafa*), *sihrafr*.

De hidtil betragtede afvigelser mellem runeskriften i kalenderen og på fonten giver os således ingen sikre holdepunkter til at bestemme deres indbyrdes aldersforhold. Overalt hvor vi har påvist forskel, indtager kalenderen dog et yngre standpunkt (runeformerne for *a*, *n*, *o*, *t* (*d*); binderuner; stunget *f* og *þ*). Skönt hvert af disse punkter enkeltvis taget ikke vejer stort, må der dog, når de ses under ét, tillægges dem en vis betydning.

2) Medlydsfordobling inde i ordet, der er gennemført temmelig konsekvent i Gutalag (se foran s. 55 f.), bruges på samme måde i kalenderen: *þitta* oftere, *krabba* hf. 110, *messa* ofte, *sunnudahr* ofte, *annur* huk. ent. 'anden' 126¹⁷, *minna* 'mindre' 124. 126, *inni* bio. 'inde' 126²⁶, *innan* 124¹¹, *uereldinni* hf. 'verdenen' 128¹ (også tallit 'tallet' 124¹⁰, *tellia* 'tælle' 124¹⁰, men ellers *talit* 124³, *talínu* hf. 124²⁴); ligeledes i fremmede navne: *ruffus* (jfr. ofr fonten), *iohannes*, *marzellinus* o. s. v. — I udlyden hersker der vaklen som i GL; dog iagttages fordoblingen i almindelighed: *att* 'ét', *þann* gf. hak. 'den' 124⁹, *hann* 'han' 126^{1. 29}, men *han* 128², *floþinn* gf. ent. 128², men *floþin* 128³.

I denne henseende står fonten afgjort på et ældre standpunkt, idet den efter den gamle brug i runeskriften altid har enkelt medlyd: *þita* = *þitta*, *getu* = *gettu*, *fydi* = *fyddi*, *ladu* = *laddu*; *han* = *hann*, *os* = *oss*, *krus* = *kruss*, *uar* = *wárr*, *drotin* = *drótinn*, *bundin* = *bundinn*.

3) Af langt større betydning end de nu omtalte afvigelser mellem fonten og kalenderen er imidlertid den forskel, som viser sig i, at indskriften på fonten regelmæssig adskiller de to *r*-tegn R og ʀ efter den gamle regel (se Die runenschrift s. 295 ff., 332 f.), medens kalenderen kun bruger R, ligesom Gutalag overalt har latinsk *r*. At den gamle ʀ-rune dog ikke har været ukendt for kalenderens forfatter, fremgår deraf, at den stadig bruges som taltegn for 16 (sml. hermed taltegnet ↑ for 12, medens denne rune som bogstav altid har formen ʀ).

Hvorledes forholdet med hensyn til brugen af R og ʀ har været i de gulfandske runeindskrifter, kan des værre ikke ses af Säves Urkunder, da han omskriver bægge tegn med *r*, og Liljegrens gengivelser må som bekendt benyttes med varsomhed. Af den største og interessanteste indskrift, nemlig Hauggrän-stenen (Säve

no 84, Liljegren no 1571), ligger der imidlertid for mig foruden den ældre tegning hos N. H. Sjöborg, *Samlingar för Nordens Fornälskare II*, Stockh. 1824, pl. 57 & 58 fig. 227 (jfr. s. 56 f.), en fortræffelig tegning af P. A. Säve, hvorefter det fremgår, at denne indskrift nøjagtig skelner mellem R og λ efter den ældre brug. Når jeg ser bort fra adskillige former, hvis læsning og tolkning kan være tvivl underkastet, finder jeg her: runar gf. flt., eftir bis, furir (*firir* GL), þaira ef. flt., kairlaifr, kairuiþr. Som i -uiþr står R også ellers efter tandlyd: sigmutr bis, bruþr gf. flt. Ligeledes bruges R i faþur, hier (= fontens hiar). Indskriften, hvis alfabet i alt væsentligt er det samme som døbefontens (kun bruges ¹ overalt som tegn for s-runen), må være ældre end denne (den har gennemgående auk = fontens ok; de stungne runer bruges ikke konsekvent; spiranten *gh* udtrykkes ikke ved *h*, men ved *k* og *g*: sikbiern, sigmutr, sigraif (= sih- på fonten), lekþi (= *legþi* GL), biergi hf. (= oldn. *bjargi*); *w* er bevaret i navnef. kierua ω : *gierwa* 'göre', der rigtignok ikke forekommer på fonten, men som her uden tvivl vilde lyde giara); men på den anden side taler så vel indholdet og sprogformerne (lekþi 'lagde', -biern 'björn', biergi hf. 'bjærg', hier 'her') som stenens og indskriftens hele ydre afgørende imod at sætte den så langt tilbage i tiden, som Säve gör (Gutn. Urk. xxxv ff.). Idet han nemlig går ud fra en forudsætning, der, som jeg tror, af indre grunde må kaldes ikke blot usandsynlig, men fuldstændig falsk, henfører han en enkelt indskrift til året 1030 eller noget tidligere og bestemmer på dette grundlag alderen af forskellige andre runestene, deriblandt Hauggrän-stenen. Sit bevis bygger Säve på indskriften på en nu forsvunden sten fra Stainkumbla (hos ham no 82 = Liljegren no 1590), der ender med ordene hin hilgi, hvorefter slutningen mangler. Han har nemlig sat sig fast i den ulykkelige tanke, at ordene hin hilgi, der efter den plads, de indtager på stenen, synes at have begyndt en ny sætning, men næppe, som han mener, har sluttet sig umiddelbart til den øvrige indskrift, kun kan sigte til én bestemt historisk person, den norske konge *Olav den hellige*. I følge GS 3 besøgte Olav Gulland på sin flugt fra Norge og forkyndte kristendommen på øen, medens han efter P. A. Munchs antagelse først kom til Gulland 1030. Efter det indhold, som Säve ganske vilkårlig lægger i indskriften, slutter han da, at den begivenhed, som den omtaler, „må være indtruffen år 1030 eller nogle år tidligere“ — altså tilhører stenen den tid! (Gutn. Urk. xxxvii). At det i sig selv må anses for højst usandsynligt, at Olavs ophold på Gulland og kristendomsforkyndelse skulde have haft en sådan virkning, at man endnu samme år rejste en sten, hvorpå begivenheden omtaltes, og hvor Olav bar tilnavnet 'den hellige', skal jeg ikke opholde

mig nærmere ved, da både indholdet og sproglige grunde gør det utvivlsomt for mig, at så vel Stainkumbla-stenen som de øvrige stene, hvis alder Säve bestemmer ved hjælp af den, tilhører en langt senere tid. Hvad særlig Stainkumbla-stenens hin hilgi, der som sagt er Säves eneste holdepunkt for hans tidsbestemmelse, angår, undrer det mig højlig, at det ikke er faldet ham ind, at disse ord i steden for 'hellig Olav' kunde betyde f. eks. hin hilgi kistr, som jo blandt andet kendes fra de bornholmske stene (se foran s. 7 f.), og som vilde stemme fortræffelig med den anden ligeledes forsvundne sten fra Stainkumbla (Säve no 83 = Liljegren no 1591), der er rejst af de samme tre mænd (butmuntr auk butraifr auk kunuar) som den foregående, og som netop anråber kuþ auk kuþs muþir om at hjælpe den dodes sjæl. Da man tør gå ud fra, at slutningen af denne indskrift (efter ordene kuþs muþir) er urigtig gengivet, synes stenene fra Stainkumbla at have adskilt R og ʌ lige så nøjagtig som stenen fra Hauggrän (butraifr, þair, muþir over for butmuntr, kunuar, faþur). Også andre former tyder på, at disse stene er omtrent samtidige (auk; brugen af stungne runer ikke gennemført; ʃ tegn for spiranten i hilgi); men til nøjagtig at bestemme aldersforholdet mellem dem indeholder Stainkumbla-stenenes indskrifter et for ringe sprogstof. I modsætning til Säve kan jeg af sproglige og palæografiske grunde, hentede fra sammenligning mellem disse og de øvrige gullandske runeindskrifter og sprogmindesmærker, ikke henføre nogen af de nævnte runestene til en ældre periode end slutningen af 12. eller måske snarere begyndelsen af 13. årh. Denne tidsbestemmelse synes mig også at stemme godt med indholdet (formen af de kristelige påkaldelser; Hauggrän-stenen anråber santa mikal), og den løser en vanskelighed, som er forbunden med Säves antagelse, idet det store hul på næsten 300 år, i hvilke intet runemindesmærke efter hans mening kan påvises på Gulland, naturlig udfyldes, når man med mig rykker de stene, som han henfører til begyndelsen af 11. årh., omtr. 200 år ned i tiden.

Noget yngre end stenene fra Stainkumbla og Hauggrän synes to stene fra Sjonhem (Sjöborg Samlingar II pl. 59 fig. 228—29, Liljegren no 1592—93, Säve no 89—90) at være. De skriver ligeledes auk, den ene bruger som henvisende stedord det gamle ar (oldn. *es, er*), hvorfor Gutalag, fonten og kalenderen overalt har det yngre *sum*, og bægge adskiller endnu i det hele rigtig R og ʌ (den ene af dem ender således med ordene þir (= þair) iru faþur bryþr); men en begyndende sammenblanding af lydene viser sig dog deri, at bægge skriver eftir (den ene to gange, den anden én gang), hvis Sjöborgs tegning her er rigtig (Liljegren har

eftir to gange på den ene, iftir på den anden). Jeg vilde i så fald henføre dem til omkring midten af 13. årh., og samme tid må vel den tredje sten fra Sjonhem (Liljegren no 1594, Säve no 91) tilhøre.

Når vi fra disse ældre mindesmærker vender os til den ældste sikkert daterede gullandske indskrift på en sten fra Vallstaina, der bærer både en runeindskrift på gullandsk og en latinsk indskrift med latinske bogstaver og med årtallet 1326 (Liljegren no 1731, Säve no 58), finder vi ikke mere λ (indskriften har to gange ordet yfir), og det samme er tilfældet med de øvrige samtidige eller lidt ældre stene fra begyndelsen af 14. årh. (se f. eks. stenene fra Sproge Liljegren no 1773—76, Säve no 142—45, der har airikr, yfir, þaira ef. ft.). Når λ undtagelsesvis forekommer i indskrifter fra den tid, anvendes det helt urigtig; således på stenen fra Tufta (Liljegren no 1742, Säve no 96), der efter Liljegrens gengivelse har ikke blot friþgair og eftir, men også alualtr, roþaiþr, kiera 'göre' og omvendt runar (det er dog vistnok tvivlsomt, om dette ord er rigtig læst og betyder 'runer').

Interessant er det med de nu omtalte ældre indskrifter fra omtrent slutningen af 12. til hen imod midten af 14. årh. at sammenligne de lange indskrifter på de to bekendte daterede gravstene fra Lye fra 1449 (Liljegren no 1763—64, Säve no 122—23; afbildninger efter Säves tegninger hos Stephens II, s. 752—53). Disse indskrifter afgiver nemlig et slående bevis på, hvor længe det gamle har holdt sig på Gulland. Ti når vi ser bort fra den stærke brug af binderuner og en lidt ændret form af *s*-runen, er runealfabetet endnu midt i 15. årh. næsten uforandret det samme som i runekalenderen (endog den gamle adskillelse mellem *s* og *z* er bevaret, idet den sidste rune i samme form som på fonten og i kalenderen bruges i ef. guz på bægge stene og i hanz, ef. af *hann*, på den ene; med urette opfatter Säve og Stephens *z*-runen som en anden form for *s*-runen); men naturligvis findes her kun det ene *r*-tegn R (altså skrives yfir, på den ene sten yvir med punkteret *f*; fortid uar to gange på den ene, én gang på den anden). Rigtignok har ordet iakaupr, hvormed den ene indskrift begynder, på tegningen hos Stephens en *r*-form, der ser ganske ud som binderunen for an andetsteds i indskriften og altså kunde vække formodning om, at vi her endnu havde en lævning af den gamle *R*-rune λ . Da imidlertid Säve ikke i sine Urkunder gör nogen bemærkning i den anledning, og da den ældre tegning i Nordiska Fornlemningar, utg. af J. G. Liljegren och C. G. Brunius, pl. xcviij har et tydeligt R, som ligeledes stemmer med Liljegren no 1763 og Worm Mon. Dan. p. 455, kan der næppe være tvivl om, at tegnet hos

Stephens beror på en urigtig gengivelse af Säves tegning*). En tredje med de her omtalte samtidig sten, ligeledes fra Lye (Säve no 126; afbildning efter Säves tegning hos Stephens II, s. 754) skriver yfir, þaira ef. ft.

Hvor længe man er vedbleven på Gulland at skelne mellem R og ʀ, lader sig naturligvis ikke med fuld sikkerhed afgøre ved hjælp af det foreliggende materiale; men da kalenderen fra 1328 har opgivet denne adskillelse, og da jeg ikke kan påvise nogen indskrift efter dette år, som har ʀ, medens fonten og indskrifter fra midt i 13. årh. endnu nøjagtig følger den gamle regel, antager jeg, at man uden nogen synderlig fejl kan opstille den sætning, at adskillelsen mellem R og ʀ på Gulland med et rundt tal er opgivet år 1300. Efter den tid har R næsten fuldstændig fortrængt ʀ som lydtegn, hvorimod runen beholdt sin gamle plads i alfabetet og brugtes i sin gamle betydning som taltegn, således som kalenderen viser.

En omhyggelig, fra alle sider anstillet sammenligning mellem døbefontens sprog- og runeformer og dem, der findes i kalenderen, i Gutalag og i de gullandske runeindskrifter, leder da efter min mening til det fuldkomne sikre resultat, at indskriften på fonten må henføres til sidste halvdel af 13. årh. Vanskeligere bliver det at drage en snævrere grænse inden for dette tidsrum; men jeg tror dog at komme sandheden nærmest ved at fastsætte tiden til sidste fjærdedel af 13. årh. eller med et rundt tal til 1280.

Det går altså med fonten som med de nys omtalte gullandske runestene, at den bliver omtrent 200 år yngre, end man tidligere har antaget, idet f. eks. Thorsen sætter den til „overgangen til 12. årh.“, d. e. omtr. 1080. For denne tidsbestemmelse har han dog ikke anført nogen som helst støtte, hentet enten fra sprog- eller kunsthistorien. Man kunde jo vistnok med god grund formode, at det afgørende for ham i så henseende var bevarelsen af de gamle tvelyd i den indskrift, der for ham stod som et ægte dansk sprogmindesmærke; hvor stor vægt han har tillagt denne omstændighed, bliver dog tvivlsomt, når vi ser, at han netop i den sætning, han anfører fra fonten (se foran s. 13 not. **), har fjærnet tvelyden. Hans

*) Er det virkelig korrekt, hvorom fremfor alt Säves tavshed vækker den stærkeste tvivl, kan jeg alligevel ikke opfatte det som en form af ʀ-runen, men må tage det i samme betydning som andetsteds i indskriften, altså som binderune for an. Stenen hos Liljegren no 1702 (= Säve no 19) har ligeledes i nf. iakaupr ved siden af þair og yfir. Begyndelsesordene i denne sidste indskrift (sihlaf ok iakaupr) viser tillige, at r er bevaret som nævneformsmærke i iakaupr, efter at det var bortfaldet i andre navneord (jfr. også iakubr Säve no 94 med det meget sene iakob Säve no 95).

tidsbestemmelse synes således at være greben fuldstændig ud af luften, og der er følgelig ingen anledning til at dvæle nærmere derved.

I det resultat, som jeg her har ment at kunne fastslå, og hvortil rent sproglige og palæografiske grunde havde ledet mig, bestyrkedes jeg også ved at betragte fonten fra en udelukkende kunsthistorisk side. Den sammenligning, jeg havde haft lejlighed til at anstille mellem Åkirkeby fonten og andre lignende mindesmærker i Norden, syntes mig nemlig med stor sandsynlighed at pege hen til sidste halvdel af 13. årh. Jeg har imidlertid, når jeg overvejede spørgsmålet fra denne side, haft en stærk følelse af, hvor lidt Nordens kunst i middelalderen endnu er kendt og studeret, idet det er såre vanskeligt eller rettere umuligt at skaffe sig en nogenlunde fyldig oversigt over det store stof. Jeg tvivler derfor heller ikke om, at fonten endnu i lange tider kunde have gået for godt dansk (bornholmsk) arbejde, hvis ikke sproget med sikkerhed havde anvist den sit rette hjem.

Den dom, som jeg selv var i stand til at fælde om døbefontens alder fra et rent kunsthistorisk standpunkt, kunde jeg dog kun betragte som et skön; til en alsidig videnskabelig behandling af spørgsmålet fra denne side manglede jeg des værre forudsætningerne. Det var mig imidlertid af vigtighed at komme til vished om, hvor vidt kunsthistorien vilde bekræfte eller modsige mit resultat, og jeg var i den henseende så heldig at kunne forelægge spørgsmålet for den sagkyndigste dommer, jeg kunde ønske, min ven og kollega dr. Jul. Lange. Med største beredvillighed efterkom han min anmodning, og under 22. febr. 1880, et par dage, før end jeg forelagde Videnskabernes Selskab min afhandling, sendte han mig følgende udtalelse, som jeg her offentliggør med hans tilladelse:

„Den gullandsk-bornholmske Døbefont er ved første Øjekast et noget forvirrende Fænomen, der aabenbart har mange provinsielle Ejendommeligheder, som ere vanskelige rettelig historisk at vurdere, naar man som jeg kun kjender den rige gullandske Monumentverden gennem faa og daarlige Afbildninger. Visse Former, navnlig Pilastrenes eller Halvsøjlernes Baser, gaa meget uden for den romanske Stils almindelige Normalformer og tyde vistnok paa Reminiscentser af en tidligere lokal Træ-Arkitektur. Blandt de egentlige Ornamentformer findes der ogsaa Baandslyngninger, hvis Motiver, enkeltvis tagne, gjerne kunde have en meget høj Ælde.

„Alligevel maa jeg, efter nøjere Overvejelse, fra kunsthistorisk Side ganske tiltræde Din egen Mening, at Døbefonten tilhører den romanske Stils seneste Udvikling

paa Gulland. Til en Bestemmelse af Alderen kunde man vistnok tage flere Udgangspunkter. Efter mine Forudsætninger for Bedømmelsen af denne Sag tror jeg at tjene Dig bedst ved at fremhæve et enkelt Træk, hvorom der — med et vist Spillerum — lader sig sige noget temmelig Bestemt. Dette Træk er Kløverbladsbuen, som afslutter de blinde Arkader.

„Arkadeinddelingen af Døbefontens Flade er aabenbart et Motiv, som er laant fra den større kirkelige Arkitektur, hvor den er meget almindelig i Artikulationen af Vægfladernes Sokkel. Hvor naar Kløverbladsbuen er kommen ind i Verden, kjender jeg ikke nogen nærmere Paavisning af; men den betragtes allevegne som væsentlig hjemmehørende i det 13de Aarhundrede. I Frankrig forekommer den (arc trilobé) i blinde Arkader paa tidlig gothiske Bygninger, afløsende (i denne Anvendelse) Rundbuen og gaaende forud for Spidsbuen. De bestemt daterede Exempler, som Viollet-le-Duc (Dictionnaire de l'Architecture) nævner, henføres til Aarene 1220—30 (Chalons sur Marne, Amiens). I Tyskland tilhører den den seneste Udvikling af den romanske Stil (Overgangsstilen), der omtrentlig hører op og afløses af den fra Frankrig indvandrende Gothik ved Aar 1250, dog paa mange Steder vedbliver efter denne Tid. Naar man nu tager Hensyn til, at Gulland, som det baade er naturligt og anerkjendt, paa Grund af sin fjerne Beliggenhed kun følger langsomt med den almindelig europæiske Bevægelse, er Sandsynligheden vel snarest for, at Fonten skriver sig fra den anden Halvdel af det 13de Aarhundrede. Nogle af de rent romanske Ornamentter have ogsaa en afgjort sen Karakter; dog finder jeg ikke en eneste Detail, som tyder paa Indflydelse af gothisk Stil. Man fejler næppe ved at lade Fonten være udført mellem 1250 og 1300; det er unægtelig en temmelig vid Bestemmelse; men jeg vover ikke at forsøge nogen nærmere“.

Det har naturligvis været mig en glæde og tilfredsstillelse, at kunsthistorikeren og sprogforskeren hver ad sine veje er komne til ganske samme resultat i bedømmelse af døbefontens og indskriftens alder.

Jeg tror således, at jeg af alt det foreliggende med sikkerhed tør drage den slutning, at døbefonten i Åkirkeby kirke tilhører det 13. århundredes sidste halvdel — snarest begyndelsen af dets sidste fjærdedel —, og at dens indskrift fremviser den ældste hidtil kendte større lævning af den gamle gullandske sprogart med dens i forhold til alle øvrige nordiske sprogarter bestemt udprægede ejendommeligheder, således som de omtr. 50 år senere atter viser sig i runekalenderen fra 1328 og omtr. 20 år efter denne i det gamle håndskrift af Gutalag og Gutasaga.

Blandt de billedlige fremstillinger på Åkirkeby fonten indtager, som allerede foran fremhævet, de hellige tre konger en meget fremtrædende plads. Dette er dog ikke ejendommeligt for den. Østerlandets konger, der bringer gaver til Kristus, var i middelalderen et af de mest yndede æmner for kunsten, og vi træffer derfor denne fremstilling utallige gange. Også på mange døbefonte er kongernes tilbedelse fremstillet. Fra Danmark anfører jeg således de to mærkelige, nær beslægtede sandstensfonte fra Sørup kirke i Angel og fra Borby kirke ved Eckernförde, der bægge ligesom Åkirkeby fonten fremstiller de hellige konger både til hest og til fods*) (afbildede i Danske Mindesmærker I, Kbh. 1877, tav. xxxi); endvidere sandstensfonten i Løgtofte kirke på Låland, hvor de hellige konger ligeledes fremstilles to gange, men bægge gange til fods, først i samtale med Herodes og umiddelbart derefter frembærende deres offer til Kristus (tegning af Magnus Petersen i „Illustreret Tidende“ XIX bd. no 976 for 9. juni 1878). Særlig oplysende for fonten i Åkirkeby og i modsætning til de tre nysnævnte ligesom denne forsynet med indskrift over de enkelte felter — dog ikke med runer, men med latinske bogstaver — er **sandstensfonten i Bjersjö kirke** i Skåne, som er fremstillet på tav. III. Den beskrivelse af fonten, som jeg kendte fra C. G. Brunius, Skånes konsthistoria för medeltiden, Lund 1850, s. 482 ff. (jfr. N. G. Bruzelius i Samlingar till Skånes historia, fornkunskap och beskrifning, I—II, Lund 1868—69, s. 156 med tavle), genkaldte i så høj grad billedet af Åkirkeby fonten, at jeg til sammenligning med denne meget ønskede også at kunne medtage den skånske døbefont.

Ved mit besøg i Bjersjö i den anledning d. 21.—22. august 1882 viste det sig des værre, at fonten var i den grad mishandlet ved overkalkning, oliemaling o. s. v., at mange af de billedlige fremstillinger kun fremtrådte i temmelig svage omrids, ligesom indskriften på mange steder var højst utydelig, en omstændighed, der for en del forklarer de betydelige fejl i Bruzelius' ovenfor nævnte tegning. Med bistand af hr. adjunkt Neander, en søn af stedets præst, lykkedes det mig dog i løbet af de to dage for største delen at fjærne de nyere tilsætninger og at fremstille fonten i dens oprindelige skikkelse, så at den tegning, der her er gengivet på tavle III, samtidig kunde udføres, ligesom jeg tog aftryk af de dele af indskriften, der kunde give anledning til en eller anden tvivl. Særlig omhu er der anvendt på så nøjagtig som muligt at gengive de forskellige, ofte vekslende former af de latinske majuskler i indskriften.

*) I modsætning til Åkirkeby fonten ses kongerne på de to slesvigske først ridende og derpå til fods frembærende ofret.

Indskriften over de fire første felter går fra venstre til højre og lyder:

I. IOZEP + RAFAEL + IEZVZCABRIELZEDI
(T)

(i en tværlinje med mindre bogstaver:)

COGNOVIT BOZ ASIIVOI

II. MARIA : SPIRITVZ : ZATVZ : ZIME

III. ON : ZIMEON : ZTAR : MARIA : IEZVZ

IV. AZPER : FAR : PALO : OELCHIOR :

Den følgende del af indskriften går fra højre til venstre, hvad jeg anser for tegn på, at fremstillingen i syvende felt skal forbindes med fjærde felt; derpå følger sjette og endelig femte felt, som afslutter det hele. I syvende felt går indskriften ikke blot fra højre til venstre, men bogstaverne er også stillede på hovedet, hvad der ligeledes er tilfældet med det første ord i sjette felt. Indskriften over disse felter lyder, når vi stiller bogstaverne rigtig og fra venstre til højre:

VII. IOANNEZ + TODIEZVZ + MARIA : FRVA

VI. LVCAS : OATHEVS : IESVS : IOANNEZ : OIA

V. RCVS : OARIA : SPIRITVS : SATVS

Ved denne ordning af felterne får vi også begivenhedernes naturlige følgerække:

1. felt. Kristi fødsel, en del afvigende fra fremstillingen på Åkirkeby fonten. Forneden til venstre sidder Joseph på en stol; til højre for ham hviler Kristus (med korsglorie) i krybben, over hvilken hovederne af oxen og asnet er anbragte. Et smalt tværbånd afgrænser disse fremstillinger; oven over det ses to engle (Rafaël og Gabriel) med udbredte vinger og over dem to 7-delte stjærner. Pladsen har ikke tilladt også at anbringe Marie i dette felt. Hun fremstilles derfor i **2. felt**, hvilende i sengen. Den hellige ånd svæver over hende, og ved hendes fødder sidder Simeon. I **3. felt** sidder Marie på en stol med Kristus på skødet. Han holder et kors i hånden, og over ham ses en 7-delt stjerne. Bag ved Marie står Simeon.

4. felt. To af de hellige konger ('Asper' og Melchior) kommer vandrende med deres offer til Kristus. En træstamme adskiller dem. I første halvdel af **5. felt** ses den tredje konge, adskilt ved en træstamme fra Marie, som indtager feltets anden halvdel. Den hellige ånd svæver over hende. Både Maries stilling og indskriftens retning viser imidlertid, at denne del af feltet hører nøje sammen med **6. felt**, hvori vi finder den bekendte fremstilling af Kristi forherligelse (Kristus som ordets forkynder). Han sidder på en i en tilspidset oval anbragt bue (bueformet sky) med

bog (evangeliet) i venstre hånd og med oprakt højre. Uden om ham ses evangelisternes symboler (Lucas betegnet ved oksehovedet, Matthæus ved örnen, Johannes ved englen, Marcus ved løven^{*)}).

7. felt indeholder endelig Kristi dåb. Kristus med korsglorie, et kors i højre hånd og en 9-delt stjerne over sig står i en døbefont, til venstre for ham Johannes (døber) med stav i hånden og til højre jomfru Marie, holdende Kristi kjortel.

Begivenhedernes rækkefølge kræver selvfølgelig, at syvende felt (dåben) tænkes for sjætte (forherligelsen), og den rette orden er, som foran fremhævet, også bestemt antydnet ved indskriftens retning. Når den naturlige rækkefølge her er brudt, er det alene fremkaldt af hensyn til pladsen. Sidste halvdel af femte felt lod sig nemlig bruge til fremstillingen af Marie som den ene figur i forherligelsen, og hele indskriften over femte felt hører jo også til denne fremstilling, idet den indeholder de fire sidste bogstaver af *Marcus* og dernæst forklaringen til Marie-figuren med den hellige ånd over sig. Derimod vilde kunstneren sikkert være kommen i den største forlegenhed ved benyttelse af pladsen, så fremt han havde ladet dåben følge umiddelbart efter den hellige konge i femte felt. Ti symmetrien i de to sidste felter kræver åbenbart, at Kristus så vel i ovalen som i døbefonten måtte anbringes midt i disse felter.

Med hensyn til læsningen og forståelsen af indskriften bemærkes følgende:

I. iosep med *p*, en ikke ualmindelig skrivemåde i ældre tid (således også den gullandske runekalender s. 104).

Som skilletegn bruges to gange i dette og to gange i syvende felt et lille kors, men ellers to punkter. Af hensyn til pladsen er skilletegnet udeladt efter *iesus* og ligeledes mellem *gabriel* og det følgende udsagnsord, af hvilket den til første felt hørende bue har sedi, medens *τ* er anbragt i begyndelsen af andet felt, således at det ved sin stilling tydelig er betegnet som hørende til det foregående, ikke til det følgende ord. Derfor var det heller ikke nødvendigt at sætte skilletegn derefter. Skönt *τ* nu er stærkt udvisket, idet hele tværstaven er bortfliset, kan læsningen næppe anses for tvivlsom. Om det er mangel på plads eller ukyndighed i latinen, der har bragt stenhuggeren til at hugge sedit for sedet, lader jeg henstå. At hans latinske kundskaber ikke har været synderlig store, synes mig særlig at fremgå af den jævnlige brug af modersmålet mellem latinen.

*) Da englen ellers er Matthæus' symbol og örnen Johannes', er uden tvivl navnene Matthæus og Johannes ombyttede i overskriften.

I tværbåndets indskrift er enkelte af de små bogstaver noget udviskede, men intet af dem tvivlsomt: *g* i *cognovit* har formen *ϵ*, medens det ovenfor i *gabriel* skrives *e*. Det følgende *n* er lidt udfliiset, men kan følges i sin hele form (også på aftrykket står det tydeligt). Mellem *r* og det følgende bogstav er der plads til skilletegn (to punkter), hvoraf dog intet spor findes. Bogstavet efter *r* er stærkt udvisket i den øverste del og får derved let udseende af *b*; men jeg skimter både på fonten og aftrykket tydelig også den øverste bistav, der gør det til *b*. Det følgende *o* står meget skarpt; men sidste bogstav i ordet får ved i sin øverste og nederste del at løbe sammen med rammestregerne, imellem hvilke det er anbragt, en påfaldende lighed med et rigtignok noget uregelmæssigt og klodset *x* eller snarere *z*. Der står imidlertid *z*, og de to andre smålinjer, som kunde synes at høre med til bogstavet, er dele af rammestregerne. Den rigelige plads har bevirket, at der findes en temmelig betydelig afstand mellem *bos* og det sidste ord *asinum*, som er rykket så langt til højre, at det kom til at stå lige over *asnets* hoved.

II. Intet tegn giver anledning til tvivl. Både her og i *v* skrives *satus* — *san(c)tus* uden det forkortelsestegn for *n*, som egentlig skulde have været anbragt over *x*. Da *x* allerede er forsynet med en streg, vilde en ny streg ovenover som forkortelsestegn imidlertid ikke være smagfuld, og desuden udelades forkortelsestegnene ikke sjældent i den latinske majuskelskrift. Hvad særlig skrivemåden *satus* for *san(c)tus* angår, finder vi netop i dette ord undertiden *n* udeladt også i runeindskrifter (se f. eks. de to bornholmske stene i Hasle og Ny Larsker foran s. 7 f. not. *, der har *sata* for det almindelige *santa*).

III—IV frembyder heller ingen vanskeligheder. I Ordet *PALØ* i *iv* er midtstaven i *ø* stærkt udvisket, men bogstavets hele form klar, og det må derfor vække forundring, at Brunius uagtet det meget tydelige skilletegn mellem *FAR* og *PALØ* har kunnet læse disse ord sammen som ét: *FARPALVS*, hvori han finder et usædvanligt navn på den ene af kongerne! Men sagen er, at der i femte felt ingen plads blev til den tredje konges navn, fordi forklaringen til fremstillingen i feltets sidste halvdel fyldte hele buen. Den gamle kunstner havde i øvrigt meget let kunnet skaffe plads i fjerde felt alene til alle tre kongers navne, da udsagnsordet *far* 'farer' efter *asper* jo godt kunde udelades, og den naive forklaring ved hjælp af ordet *palm* 'palme' af, at det er et træ, der står mellem de to konger, synes helt overflødig. Ved at indsætte *Melchior*, hvor disse to ord står, vilde der altså være blevet plads også til navnet *Balthaser*, der jo for øvrigt kunde betragtes som overflødig, da det fulgte af sig selv, at kongen i femte felt måtte være *Balthaser*, når *Asper* (for det

sædvanlige *Jasper* eller *Casper*) og Melchior fandtes i fjerde. Nu siger indskriften i dette felt i ethvert tilfælde: „Asper går (her). (Dette er et) palmetræ. Melchior“.

I de tre sidste felter er alle bogstaver meget klare og tydelige med undtagelse af et eneste, nemlig det tredje i andet ord i syvende felt; medens de to første bogstaver i dette ord (10) træder ualmindelig skarpt frem, er det tredje blevet temmelig uformeligt særlig i den nederste del derved, at nogle fliser er sprungne af. Der er dog ingen tvivl om, at her kun kan læses *p*, altså et regelmæssigt *p*, som jo imidlertid egentlig ligesom de øvrige bogstaver i denne bue skulde stå på hovedet og følgelig burde have formen *α* (med de to *p*-former *p* og *α* sml. de to *g*-former i gabriel og cognovit 1). Skönt et ord top måske i andre tilfælde kunde volde store vanskeligheder, viser sammenhængen her sikkert, at top står for dop og lige-frem svarer til vort *dåb* eller i hvert fald er et dermed beslægtet ord. Man kunde jo nemlig tænke sig, at top enten indeholdt en form af udsagnsordet *døbe* (og da snarest i lighed med *sedit* 1, *star* III, *far* IV nutidsformen, skönt også fortiden var mulig), eller var Johannes' tilnavn (*døber*); men i begge tilfælde måtte top være forkortet, og til at antage noget sådant finder jeg ingen som helst grund, da forkortelser ellers aldrig forekommer i indskriften (*satus* for *san(c)tus* er jo noget helt andet). Fuldstændig afgørende for besvarelsen af spørgsmålet om betydningen af top synes det mig imidlertid at være, at *topiesus* er stillet sammen uden skilletegn, hvorimod det stærkeste skilletegn (korset) er anbragt efter *ioannes* og foran *maria* og det svagere skilletegn (to punkter) endog mellem *maria* og *frua*. Herimod kan naturligvis ikke gøres gældende, at skilletegn også mangler mellem de tre sidste ord i 1; ti dér er denne udeladelse jo åbenbart fremkaldt af hensyn til pladsen; men et sådant hensyn gjorde sig slet ikke gældende i VII. Jeg har derfor også, så længe indskriften har været mig bekendt, forbundet ordene *topiesus* i betydning „Jesu dåb“.*)

Bjersjö fonten fremviser således uden tvivl det ældste eksempel i svensk-dansk på det fra nedertysk optagne ord *dop*, *dåb***); ti medens det sammesteds fra lånte udsagnsord *døpa*, *døpæ* allerede optræder i de ældste håndskrifter af de gamle

*) At *dåb* her også kunde tages i betydningen 'døbefont', bemærker jeg kun for at gøre opmærksom på, at denne forklaring vilde være i høj grad søgt, så meget mere som det almindelige ord herfor i de ældste svensk-danske sprogmindesmærker netop er *fonter*, *font* (*funter*, *font*) = isl. *fontur* (*fontur*).

***) Medens islandsk aldrig optog ordene *døbe*, *dåb*, men bruger *skíra* (*kristna*), *skírn*, forekommer *døypa*, *daup* i norsk (jfr. gammelnorsk *deyfa*, *deypa* hos Fritzner).

landskabslove ved siden af *kristna*, *kristnæ**), lader navneordet *dop*, *dob* (*dåb*) sig først påvise langt senere (se Söderwalls og Kalkars ordbøger), hvorimod en anden afledning af samme ord, nemlig *döpilsî*, *döpelsæ* (*døbelse*) = olds. *döpîsli*, mellemnedert. *döpsel* i ældre tid synes at have været det almindelige udtryk for '*dåb*', da det findes allerede i landskabslovene og holder sig langt ned i tiden**).

At ordet *dop* tidlig må være brugt ved siden af *döpilsî* fremgår jo imidlertid af Bjersjö fonten; men almindelig har det dog næppe været på den tid, hvad der måske også nærmest er grunden til skrivemåden med *t* for *d* på fonten, fremkaldt ved en noget uklar lydopfattelse af det fremmede ord. Ti at *t* for *d* skulde skyldes indflydelse fra runeskriften, kan jeg vanskelig tro, da denne på døbefontens tid jo lige så vel som det latinske alfabet skelnede mellem *t* og *d* („stunget *t*“). Snarere kunde jeg for at forklare *t* — hvis man ikke vil skrive det på en unøjagtig lydopfattelses regning — tænke mig, at det forvillede, stenhuggeren fulgte, har haft det sammenslyngede tegn for *do*, som af ham blev misforstået og gengivet med *to* (jfr. „Die runenschrift“ s. 257 f. not. 2). På lignende måde kunde man da tænke sig, at det i indskriften *to* gange forekommende *satus* er unøjagtig gengivelse af forskriftens *sätus*.

Med hensyn til udtrykket *maria frua* i samme felt bemærker jeg endnu, at det er den gamle velbekendte betegnelse for jomfru Marie, 'vor frue' (jfr. Söderwalls og Kalkars ordbøger og med hensyn til ordets form og böjning „Navneordenes böjning i ældre dansk“ § 66 anm., s. 112; „Fornordisk formlära“ § 70 anm. og § 72 anm.).

Den interesse, Bjersjö fonten i sproglig henseende vækker, beror på dens mærkelige blanding af latinsk og nordisk sprog. Når undtages første felts *sedit* og sætningen *cognovit bos asinum* sammesteds samt det *to* gange fore-

*) Ældre VGL Kirkiu bolk. 1 *dopæ barn bis* (Schlyter s. 3); yngre VGL Kirkiu b. 1 *dopa* 4 gange, *dopt* 1 gang (Schl. s. 81—82); VGL IV, 15 *han war döpter* (Schl. s. 298); Upl. L. Kirkiu b. 11,1 *dopæ bis*, *iæk döpir*, *dopt bis*, 11,2 *dopi* nul. forest. m. (Schl. s. 41—43); ældre Vestm. L. Kristnu b. 5,4 *dopiz*, 6,1 *dopa* (Schl. s. 5—6); yngre Vestm. L. Kristnu b. 10,1 *dopa*, *döpir*, *dopt* (Schl. s. 93), 18 *döpis* (Schl. s. 101); Smål. L. Kristnu b. 9,1 *dopa* (*barne*), *döpir*, *döpis*, *dopt* (Schl. s. 103—4); skånske lov 1,3 overskrift i det hadorfske håndskrift *vm barn warþær hema döpt* (Schl. s. 5; i teksten selv bruges *crîstnat* = *kristnæt* runeh.); jyske lov 1,2 *dopæ*, *döpær*, *döpæs*, *döptæ*.

**) Yngre VGL Addit. 13,1 *barn fik döpilse* (Schl. s. 252); ældre Vestm. L. Kristnu b. 6 pr. *þæt barn skal döpilsi fa* 'skal døbes', 6,1 *me hawir barn döpilsi fangit* 'er blevet døbt' (Schl. s. 6); yngre Vestm. L. Ærfa b. 10,1 *far döpilse* 'bliver døbt' (Schl. s. 128); også brugt i flt. *meth döpilsom* Smål. L. Kristnu b. 9,1 (Schl. s. 104). — Med hensyn til ordets senere forekomst henvises til Söderwalls og Kalkars ordbøger.

kommende spiritus satus n. v, kan hele den øvrige indskrift (navnene indbefattede) jo anses for nordisk. Afgjort nordiske former er *star* m, *far* og *palm* iv, *top* (= *dop*) og (*maria*) *frua* vii. Spørgsmålet er da, om disse former er af den beskaffenhed, at vi ved hjælp af dem er i stand til at bestemme fontens nationalitet.

Et blik på fontens ydre og den ikke ringe lighed, som den i kunstnerisk henseende ved første øjekast frembyder med Åkirkeby fonten, kunde nemlig let lede til den formodning, at heller ikke Bjersjö fonten var forarbejdet på det sted, hvor den nu findes, men ligesom fonten i Åkirkeby var kommen fra Gulland. En sådan formodning måtte dog, når den ikke kunde støtte sig på bestemte kendsgerninger, kaldes meget overilet. Ti netop i Skåne finder vi en sådan mængde af gamle kunstnerisk udførte døbefonte, at man a priori snarest må antage dem alle for udgåede fra skånske værksteder. Ligesom den mester Marten, der har udført de fire foran omtalte sandstensfonte i Söder Viddinge, Örtofta, Sallerup og Hör sikkert har været en skånsk stenhugger, hvis værker kun kendes her, således taler sandsynligheden for, at også fonten i Bjersjö og andre lignende fonte i Skåne skyldes skånske mestere; men interessant var det naturligvis, hvis Bjersjö fontens indskrift sikkert kunde afgøre dette spørgsmål.

Af de fem ord i indskriften, som jeg foran har betegnet som nordiske i modsætning til de latinske, er de tre oprindelige fremmedord, nemlig *palm*, *top* (*dop*), *frua*, og kun de to *star*, *far* ægte nordiske. Men hvad disse to former angår, er der næppe tvivl om, at ikke blot *far*, men også *star* på døbefontens tid har tilhørt alle svenske og danske sprogarter (måske med undtagelse af jysk, som for *star* har haft *stær* med omlyd). Med hensyn til *star* må det dog fremhæves, at denne form i de ældste svenske og danske håndskrifter er særlig karakteristisk for skånske lov, som i navneformen altid bruger *standa*, men i fremsæt. nutid med en enkelt undtagelse (*standær* 1,3 både i runehåndskriftet og det hadorfske håndskr.) overalt *star*. De ældste svenske håndskrifter fremviser derimod kun undtagelsesvis denne form, og særlig har GL overalt navnef. *standa* (GL 8 pr. GS 4 bis) og nut. *standr* (GL 9. 10. 13 pr. 14,2. 20,10. 28,6. GS 4). Nuværende gullandsk har imidlertid netop navnef. *sta*, nut. *star* (C. Säve, De starka verberna i Dalskan och Gotländskan, Upsala 1854, s. 15), og at formerne uden *nd* har tilhørt svensk-dansk fra gammel tid af, er, som M. Lorenzen har påvist („Dansk-svensk gå og stå“ i Nordisk Tidskr. f. Filologi, N. R. IV, 222 ff.), utvivlsomt. Skönt formen *star* således snarere taler for end imod døbefontens skånske oprindelse, afgiver den naturligvis intet sikkert bevis for dennes nationalitet. Det højeste, vi tør sige, er, at fonten

uden tvivl fremviser det ældste hidtil kendte eksempel fra svensk-dansk på nutidsformen *star*, en form, der nøje stemmer med det endnu ældre stai i forest. måde på Ny Larsker-stenen fra Bornholm (slutningen af 11. årh.)*).

Medens de to ægte nordiske ord i indskriften således ikke er i stand til at løse de tvivl, der kan rejses om fontens tilblivelsessted, og det samme naturligvis gælder de to fremmedord *top* (*dop*), der utvivlsomt er ik., og *frua*, synes formen *palm* at afgive et sikrere holdepunkt. Dette ord, der endnu på svensk hedder *palm*, medens dansk som i flere andre tilfælde har fået en form på *e* (*palme*), er nemlig tidlig optaget i de nordiske sprog som *hankön*. Ligesom islandsk har *pálmr***), finder vi i gammel svensk ordet som *hankön*: *þænna paradís palm* Codex Bureanus (Ett Forn-Svenskt Legendarium I, s. 13³⁰), *mangen palm the wt aff stadhin mz sik baro* Gamla eller Eriks-krönikan, utg. af G. E. Klemming, v. 4013. Disse genstandsformer forudsætter en nævneform, som i GL vilde hedde *palmbr*, i de øvrige gamle svenske sprogmindesmærker *palmer*. En sådan form vilde derfor uden tvivl findes på fonten, hvis den skrev sig fra en svensk mester; derimod stemmer dens *palm* uden nævneformsmærke netop med forholdet i ældre skånsk, og jeg tvivler således ikke om, at Bjersjö fonten virkelig, hvad også andre grunde gjorde sandsynligt, er et arbejde af en skånsk stenhugger.

Medens fonten i Åkirkeby tilhører sidste halvdel af 13. årh., må Bjersjö fonten henføres til århundredets første halvdel, med et rundt tal til 1230, og vi har således her et skånsk sprogmindesmærke, der er mindst et halvt århundrede ældre end de ældste håndskrifter af skånske lov. Skönt de skånske ords antal indskrænker sig til fem, har vi dog set, at de, rettelig vurderede, i flere henseender kan give ikke uvigtige oplysninger om den tids sprog.

*) Ordet forekommer i indskriftens slutning, der lyder: *sten þesi stai eftir*, „denne sten (skal) stå efter o: til minde (om ham)“. Ganske på samme måde bruges 'efter' absolut som biord i slutningen af indskriften på Flemløse-stenen: *satu sunir aftir*, „sønnerne satte (den) til minde (om ham)“; jfr. „Die runenschrift“ s. 347 ff., hvor jeg til oplysning om udtrykket på Flemløse-stenen ved en forglemmelse ikke har anført det aldeles tilsvarende udtryk på den bornholmske sten, der gör min forklaring af indskriften på den langt ældre fynske sten utvivlsom.

**) Sjældent forekommer ved siden heraf den rent latinske form *pálma*: *viðr, er pálma heitir* Bisk. sög. II, s. 163 oftere; *hann blómgast sem pálma, en miklast sem cedrús í Libano* ib. 183⁸⁻⁹. Når der sammesteds 183⁴ står af *þeim tíguliga pálma*, er *pálma* altså behandlet som *hankön* = *pálmr*, og det er næppe rigtigt her at forudsætte en nævneform *pálmi*. Norsk har i følge Åsens ordbog dels *palma*, dels *palm* (det sidste = isl. *pálmr*).

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50 51 52 53 54 55 56 57 58 59 60 61 62 63 64 65 66 67 68 69 70 71 72 73 74 75 76 77 78 79 80 81 82 83 84 85 86 87 88 89 90 91 92 93 94 95 96 97 98 99 100
 fod

Døbefonten i Åkirkeby.

Inde Himmer dir.

Magnus-Bæverens del. 1808.

0 2 4 6 8 10 12 14 16 18 20 22 24 26 28 30 32 34 36 38 40 42 44 46 48 50 52 54 56 58 60 62 64 66 68 70 72 74 76 78 80 82 84 86 88 90 92 94 96 98 100

2 ind

Inde. Himmer år.

Dobefonten i Åkirkeby.

Magnus-Bærren 1822. 6. 10.

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50 51 52 53 54 55 56 57 58 59 60 61 62 63 64 65 66 67 68 69 70 71 72 73 74 75 76 77 78 79 80 81 82 83 84 85 86 87 88 89 90 91 92 93 94 95 96 97 98 99 100

Döbefonten i Bjersjö.

Ludo. Wimmer del.

Magnus Petersen del. & sc.